

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΝΕΡΓΕΙΑ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΗΝ Ν.Α ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΡΟΥΚΑΝΑΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ, 2018

Ο Σταύρος Παπαγεωργίου βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικά δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εξώφυλλο Διπλωματικής Εργασίας
Περιεχόμενα Διπλωματικής Εργασίας
Κατάλογος Διαγραμμάτων, Εικόνων και Πινάκων Ανάλυσης
Ευχαριστήριο Σημείωμα

1	Πλαίσιο Εισαγωγής Μελέτης	σελ.5
2	Θεωρητικό Υπόβαθρο Ανάλυσης	σελ.7
	Εισαγωγή	σελ. 7
	Συστατικά Στοιχεία Θεωρητικού Υποβάθρου	σελ.8
	Πλαίσιο Εκτίμησης Θεωρητικού Υποβάθρου	σελ.11
	Διεθνής Μακροοικονομική	σελ.14
	Συμπεράσματα	σελ.15
3	Ανάλυση Μακροοικονομικού και Εμπορικού Περιβάλλοντος Κρατών	σελ.17
	Εισαγωγή	σελ.17
	Πλαίσιο Μακροοικονομικής Ανάλυσης - Γενική Εικόνα	σελ.18
	Αποτύπωση Μακροοικονομικών Μεγεθών	σελ.21
	Πλαίσιο Εμπορικών και Επενδυτικών Ροών στα υπό Εξέταση Κράτη –	σελ.28
	Ανάλυση Επενδυτικών Ροών	
	Ανάλυση Εμπορικών Ροών	σελ.31
	Αναλυτική Απεικόνιση Ενδεικτικών Εμπορικών Ροών	σελ.39
	Συμπεράσματα	σελ.44
4	Περιφερειακή Ενεργειακή Αρχιτεκτονική	σελ.46
	Εισαγωγή	σελ.46
	Γενική Εικόνα	σελ.47
	Πλαίσιο Ενεργειακών Ανακαλύψεων	σελ.48
	Πλαίσιο Διερεύνησης Ενεργειακών Δεικτών	σελ.54
	Πλαίσιο Ενεργειακών Σχέσεων	σελ.61
	Συμπεράσματα	σελ.74
5	Πλαίσιο Αποτίμησης Συμπερασμάτων	σελ.76
	Βιβλιογραφικές Αναφορές	σελ.83

 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ, ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ
ΑΝΑΛΥΣΗΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ

3-1	<i>ΑΕΠ & Ρυθμός Οικονομικής Μεγέθυνσης</i>	σελ.22
3-2	<i>Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π</i>	σελ.23
3-3	<i>Ποσοστό Ανεργίας</i>	σελ.23
3-4	<i>Δείκτης Πληθωρισμού</i>	σελ.24
3-5	<i>Συνολικό Δημόσιο Χρέος</i>	σελ.25
3-6	<i>Εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων</i>	σελ.28
3-7	<i>Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών</i>	σελ.32
3-8	<i>Επίπεδο Εξαγωγών Προϊόντων και Υπηρεσιών & Ποσοστό Εξαγωγών Μεταποιημένων Προϊόντων</i>	σελ.34
3-9	<i>Επίπεδο Εισαγωγών Προϊόντων και Υπηρεσιών & Ποσοστό Εισαγωγών Μεταποιημένων Προϊόντων</i>	σελ.34
3-10	<i>Συνολικό Ποσοστό Εμπορίου & Συνολικό Ποσοστό Εμπορίου Υπηρεσιών</i>	σελ.35
3-11	<i>Εξαγωγές Εμπορευμάτων προς & Εισαγωγές Εμπορευμάτων από την περιοχή ΜΕΝΑ</i>	σελ.38
3-12	<i>Εξέλιξη Επιμέρους Δεικτών Εμπορίου σε Προϊόντα για την Αίγυπτο</i>	σελ.40
3-13	<i>Εξέλιξη Επιμέρους Δεικτών Εμπορίου σε Προϊόντα για το Ισραήλ.</i>	σελ.41
3-14	<i>Εξέλιξη Επιμέρους Δεικτών Εμπορίου σε Προϊόντα για την Κύπρο</i>	σελ.42
4-15	<i>Παραγωγή Πρωτογενούς και Συνολικής Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το Έτος 2015</i>	σελ.55
4-16	<i>Εισαγωγές και Εξαγωγές Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το Έτος 2015</i>	σελ.55
4-17	<i>Κατάταξη Εξεταζόμενων Κρατών συγκριτικά με την Περιφέρεια τους ως προς Επιμέρους Ενεργειακούς Δείκτες για το Έτος 2015</i>	σελ.56
4-18	<i>Συνολική Προμήθεια Πρωτογενούς Ενέργειας και Τελική Κατανάλωση Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το έτος 2015</i>	σελ.58
4-19	<i>Ενδεικτικές Ενεργειακές Ροές μεταξύ Εξεταζόμενων Κρατών</i>	σελ.62
4-20	<i>Ενδεικτικοί Περιφερειακοί Σχεδιασμοί Ενεργειακών Υποδομών και Πολυμερών Θεσμικών Πρωτοβουλιών για την Εξεταζόμενη Περιοχή</i>	σελ.63
4-21	<i>Πλαίσιο Διμερών Διακρατικών Συμφωνιών και Αντιμαχιών</i>	σελ.65
4-22	<i>Πλαίσιο Συναφθέντων Ενδοπεριφερειακών Ενεργειακών Συμφωνιών</i>	σελ.67
4-23	<i>Επεξήγηση Ενδεικτικών Προτεινόμενων Ενεργειακών Έργων Διεθνών Εξαγωγών από την Ν.Α Μεσόγειο</i>	σελ.69
4-24	<i>Συνοπτική Απεικόνιση Επίδρασης Τεχνικών, Εμπορικών & Πολιτικών Παραγόντων στις Προοπτικές Ανάπτυξης Προτεινόμενων Ενεργειακών Έργων της Περιοχής</i>	σελ.71

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

3-1	<i>Μέση Συνεισφορά Διαφόρων Παραγόντων στην Αύξηση του Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π</i>	σελ.19
3-2	<i>Εξέλιξη Δημοσιονομικού Ισοζυγίου Εξεταζόμενων Κρατών (2007-2016)</i>	σελ.26
3-3	<i>Εξέλιξη Πηγών Προέλευσης Εισροών ΑΞΕ στις Αραβικές Χώρες</i>	σελ.29
3-4	<i>Ενδεικτική Εξέλιξη Πηγών Προέλευσης Εισροών ΑΞΕ για την Αίγυπτο και Ιορδανία (περίοδος 2003-2011)</i>	σελ.30
3-5	<i>Εξέλιξη Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών Εξεταζόμενων Κρατών (2007-2016).</i>	σελ.33
3-6	<i>Συνεισφορά Εμπορικού Παράγοντα στην Αύξηση Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π.</i>	σελ.37

3-7	<i>Απεικόνιση Ποιότητας Εμπορικών Υποστηρικτικών και Υπηρεσιών Logistics στα Εξεταζόμενα Κράτη.</i>	σελ.37
4-8	<i>Απεικόνιση Ενεργειακών Δεικτών Εξεταζόμενων Κρατών για το Έτος 2015</i>	σελ.56
4-9	<i>Συγκριτική Απεικόνιση Κατανάλωσης Πρωτογενούς Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το έτος 2015</i>	σελ.58
4-10	<i>Ποσότητες Διεθνούς Εμπορίου Υ.Φ.Α (1990-2015)</i>	σελ.72
4-11	<i>Προσθήκη Παγκόσμιας Δυναμικότητας Υγροποίησης Υ.Φ.Α</i>	σελ.73

ΕΙΚΟΝΕΣ

4-1	<i>Η Λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου</i>	σελ.48
4-2	<i>Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης εντός της Κυπριακής ΑΟΖ</i>	σελ.49
4-3	<i>Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης εντός της Ισραηλινής ΑΟΖ</i>	σελ.51
4-4	<i>Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης εντός της Αιγυπτιακής ΑΟΖ</i>	σελ.52
4-5	<i>Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης του Λιβάνου</i>	σελ.53
4-6	<i>Υπεράκτιο Κοίτασμα Φ.Α Gaza Marine Gas Field</i>	σελ.54
4-7	<i>Κύριο Δίκτυο Ενεργειακών Υποδομών Φυσικού Αερίου Εξεταζόμενης Περιοχής</i>	σελ.61
4-8	<i>Υφιστάμενο και Προτεινόμενο Δίκτυο Ενεργειακών Υποδομών Εξεταζόμενης Περιοχής</i>	σελ.64
4-9	<i>Απεικόνιση Οριοθετημένων και Αμφισβητούμενων Θαλάσσιων Συνόρων</i>	σελ.65
4-10	<i>Απεικόνιση Ενδοπεριφερειακών Συμφωνιών με Επίκεντρο την Αίγυπτο.</i>	σελ.68
4-11	<i>Προτεινόμενα Ενεργειακά Έργα Διεθνών Εξαγωγών από την Ν.Α Μεσόγειο.</i>	σελ.69

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, αρχικώς, τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Σπυρίδωνα Ρουκανά, για την πολύτιμη συμβολή του στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, μέσω του πλαισίου της διαρκούς καθοδήγησης, χρήσιμων συμβουλών και αδιάλειπτης συνεργασίας που παρείχε καθ' όλη την πορεία και προσπάθεια διαμόρφωσης της μελέτης. Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω, επίσης, προς το σύνολο του ακαδημαϊκού δυναμικού και εξωτερικών συνεργατών του υπόψη μεταπτυχιακού προγράμματος στην Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Στρατηγική, για την σημαντική συνεισφορά τους, μέσω των διαλέξεων και πληροφοριακού υλικού, στην διεύρυνση του ατομικού γνωστικού πεδίου και καλλιέργεια διεπιστημονικής προσέγγισης επίκαιρων ζητημάτων που περικλείουν τον τομέα της Ενέργειας, τα οποία συνέβαλλαν, καθοριστικά, στην οικοδόμηση της υπόψη εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στην διεξοδική μελέτη της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας της περιοχής της Ν.Α Μεσογείου. Αναφορικά, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας σημειώθηκαν αξιοσημείωτες ανακαλύψεις κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, ιδίως φυσικού αερίου, στη Λεκάνη της Λεβαντίνης προκαλώντας σημαντικές ανακατατάξεις στην περιφερειακή ενεργειακή ισορροπία και τη σχετική θέση των κρατών στο υπόψη γεωπολιτικό σύστημα. Μέσω της διερεύνησης, λοιπόν, του μακροοικονομικού και εμπορικού περιβάλλοντος καθώς και των αναδυόμενων πολιτικών ζητημάτων της εν λόγω περιοχής επιχειρείται η αποτύπωση της επίδρασης του παράγοντα της ενέργειας στο πλαίσιο της οικονομικής εξέλιξης, περιφερειακής ολοκλήρωσης, γεωπολιτικής σταθερότητας αλλά και στις ευρύτερες σχέσεις των εξεταζόμενων χωρών της Ν.Α Μεσογείου, κατά το χρονικό ορίζοντα ανάλυσης (2007-2016), χρονική περίοδος, η οποία επιλέγεται καθώς συμπίπτει με τις ανακαλύψεις σημαντικών αποθεμάτων φυσικού αερίου και μεταβολή της ενεργειακής αρχιτεκτονικής της υπόψη περιοχής. Τέλος, η αναφορά σε προτεινόμενους μελλοντικούς ενεργειακούς σχεδιασμούς και πρωτοβουλίες καθώς και συναφθέντων εμπορικών συμφωνιών, ενσωματώνοντας την παράμετρο της δομικής αβεβαιότητας, εξυπηρετεί στην πληρέστερη σκιαγράφηση του περιγράμματος της υπό διαμόρφωση περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής.

Η σύνθεση της παρούσας μελέτης αποκρυσταλλώνεται μέσω της χρήσης των γνωστικών αντικειμένων της Διεθνούς Μακροοικονομικής και της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας. Συγκεκριμένα, η ανάλυση των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων της Ν.Α Μεσογείου διεξάγεται υπό το πρίσμα του θεωρητικού υποβάθρου του οικονομικού εθνικισμού (economic nationalism) της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, όπου αποτυπώνεται ενδελεχώς ο κύριος ρόλος των εθνών-κρατών και οι αναδυόμενες στρατηγικές τους, ως οι βασικές συνισταμένες στην διαμόρφωση της περιφερειακής ισορροπίας ισχύος και ενεργειακής αρχιτεκτονικής. Παράλληλα, αξιοποιούνται θεμελιώδη μακροοικονομικά μεγέθη και δείκτες του εμπορικού περιβάλλοντος της εξεταζόμενης περιοχής, με σκοπό την ολοκληρωμένη ανάλυση της επίδρασης του παράγοντα της ενέργειας στην εξέλιξη των οικονομικών συνθηκών και στο περίγραμμα αλληλεπίδρασης των υπό μελέτη κρατών, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης 2007-2016, η οποία συμπίπτει και με την ανακάλυψη των σημαντικών αποθεμάτων φυσικού αερίου στη Λεκάνη της Λεβαντίνης.

Σημειώνεται ότι για την ολιστική προσέγγιση όλων των κύριων ζητημάτων που περικλείουν την διερεύνηση της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας της Ν.Α Μεσογείου η δομή της παρούσας μελέτης συντίθεται σε έξι διακριτά κεφάλαια και επιμέρους υπό-ενότητες. Συγκεκριμένα, στο Κεφάλαιο 1 αποτυπώνεται ο σκοπός, η μεθοδολογία, το περίγραμμα καθώς και η συνεισφορά της διπλωματικής εργασίας. Ακολούθως, στο Κεφάλαιο 2 παρουσιάζεται ενδελεχώς το επιλεγόμενο θεωρητικό

υπόβαθρο της ανάλυσης, μέσω της αποτύπωσης των δομικών παραδοχών της σχολής σκέψης του οικονομικού εθνικισμού, ενώ επιχειρείται και η παράθεση θεωρητικών ερμηνειών και άλλων ρευμάτων του πεδίου των Διεθνών Σχέσεων. Εν συνέχεια, στο Κεφάλαιο 3 πραγματοποιείται λεπτομερής καταγραφή του μακροοικονομικού και εμπορικού περιβάλλοντος της υπό ανάλυση περιοχής, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης, μέσω της άντλησης των διαθέσιμων θεμελιωδών μακροοικονομικών μεγεθών και δεικτών εμπορικών σχέσεων ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη, ενώ εξετάζονται και οι κύριοι παράγοντες διαμόρφωσης των οικονομικών συνθηκών και ολοκλήρωσης των αγορών της υπόψη περιοχής. Στο Κεφάλαιο 4 διενεργείται λεπτομερής προσέγγιση των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων, αναφορικά με τις ανακαλύψεις σημαντικών αποθεμάτων φυσικού αερίου στη Λεκάνη της Λεβαντίνης, καθώς και του περιγράμματος ενεργειακών σχέσεων, ιδίως φυσικού αερίου, μεταξύ των υπό ανάλυση χωρών, ενώ παράλληλα παρατίθεται και το πλαίσιο προτεινόμενων μελλοντικών ενεργειακών σχεδιασμών εξαγωγής υδρογονανθράκων, προσδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην αλληλεπίδραση των προκύπτοντων γεωπολιτικών και εμπορικών ζητημάτων. Ολοκληρώνοντας, στο Κεφάλαιο 5 επιχειρείται η σύνθεση των κύριων συμπερασμάτων της μελέτης σχετικά με την δυναμική της περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής και του ρόλου της ενέργειας στη διαμόρφωση του γεωπολιτικού συστήματος της Ν.Α Μεσογείου, ενώ ταυτόχρονα πραγματοποιείται αναφορά στις προοπτικές ανάδυσης ζητημάτων στην εν λόγω περιοχή, όπως η περιφερειοποίηση και η έξαρση του φαινομένου της «κατάρτας των πόρων», τα οποία δύναται να αποτελέσουν μελλοντικό αντικείμενο εκτενέστερης ανάλυσης της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας.

Γενικότερα, είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι η συνεισφορά της παρούσας διπλωματικής εργασίας εντοπίζεται στον εμπλουτισμό του διεπιστημονικού πεδίου της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας. Συγκεκριμένα, η μελέτη του μακροοικονομικού και εμπορικού περιβάλλοντος καθώς και των πρόσφατων ενεργειακών ανακαλύψεων, κατά τη χρονική περίοδο ανάλυσης, παρέχουν τη βάση για την εξέταση της επίδρασης του παράγοντα της ενέργειας στην δυναμική εξέλιξης της περιφερειακής αρχιτεκτονικής της Ν.Α Μεσογείου. Ταυτόχρονα, επιχειρείται σχολιασμός και ανάλυση αναδυόμενων ζητημάτων, όπως η περιφερειοποίηση και η έξαρση του φαινομένου της «κατάρτας των πόρων», τα οποία δύναται να αποτελέσουν απότοκα των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων στη περιοχή της Ν.Α Μεσογείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο παρόν κεφάλαιο παρατίθεται διεξοδικά το θεωρητικό υπόβαθρο της μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, τονίζεται ότι η ανάλυση των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου επιχειρείται υπό το πρίσμα της ρεαλιστικής σχολής σκέψης (οικονομικός εθνικισμός) της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας. Σημειώνεται, επιπλέον, πως το χρονικό περίγραμμα της μελέτης ορίζεται από το 2000 μέχρι και το 2016, περίοδος που συμπίπτει με την ανακάλυψη των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην λεκάνη της Λεβαντίνης και για την οποία υφίστανται διαθέσιμα δεδομένα.

Αναλυτικότερα, αντλώντας στοιχεία από το θεωρητικό πλαίσιο του Πολιτικού Ρεαλισμού και των εκφραστών της, όπως Hans Morgenthau, Kenneth Waltz και John Mearsheimer, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις βασικές παραδοχές της υπόψη σχολής σκέψης, με εξέχουσες εκείνες της επικράτησης των συνθηκών αναρχίας του διεθνούς οικονομικού και πολιτικού συστήματος καθώς και του κεντρικού ρόλου των κρατών μέσα σε αυτό. Παράλληλα, οι δομικές αυτές υποθέσεις αποκρυσταλλώνονται μέσω της αναφοράς στην θεωρία της εξισορρόπησης ισχύος (Balance of Power Theory), η οποία διακατέχει σημαντική θέση στους κόλπους της ρεαλιστικής προσέγγισης και αντανακλά τον διαρκή ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών για την μεγιστοποίηση της σχετικής ισχύος τους μέσα στο διεθνές σύστημα. Ταυτόχρονα, για την περιεκτικότερη κατανόηση των προθέσεων των κρατών καθώς και των επιλογών σχετικά με την εξωτερική πολιτική τους, πραγματοποιείται ρητή μνεία στα επιχειρήματα του Stephen Walt αναφορικά με τον σχεδιασμό στρατηγικών εξισορρόπησης της απειλής (Balance of Threat Theory) από τους κύριους δρώντες σε περιφερειακό επίπεδο, στη βάση ορθολογικών υπολογισμών και εξυπηρέτησης του εθνικού συμφέροντος.

Επιπροσθέτως, η παράθεση αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων αλληλεπίδρασης των κρατών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου κατά την τελευταία δεκαετία αποσκοπεί στην προσπάθεια αξιολόγησης των βασικών συστατικών στοιχείων της ρεαλιστικής σχολής σκέψης στη βάση των πραγματικών γεγονότων. Επιπλέον, επιχειρείται συνοπτική παράθεση διαφόρων άλλων ρευμάτων της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων, όπως φιλελευθερισμός και νέο-φιλελευθερισμός, με σκοπό την ανάδειξη του εύρους προσέγγισης των υπό εξέταση ζητημάτων. Άλλωστε, μείζονα ερωτήματα που αφορούν τις προοπτικές και δυνατότητες στρατηγικής συνεργασίας των εμπλεκόμενων κρατών της περιοχής καθώς και η τάση της περιφερειοποίησης απαιτούν λεπτομερή προσέγγιση και εξέταση όλων των παραμέτρων.

Ολοκληρώνοντας, στη τελική ενότητα του παρόντος κεφαλαίου αποτυπώνονται συνοπτικώς τα θεμελιώδη μεγέθη της Διεθνούς Μακροοικονομίας τα οποία θα χρησιμοποιηθούν και θα αποτελέσουν τα εργαλεία διερεύνησης και ανάλυσης της πολιτικής οικονομίας της ενέργειας στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.

➤ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΥΠΟΒΑΘΡΟΥ

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται μια περιεκτική περιγραφή των βασικών συστατικών στοιχείων του θεωρητικού υποβάθρου της ανάλυσης. Συγκεκριμένα, ο οικονομικός εθνικισμός αποτελεί σχολή σκέψης, η οποία καταλαμβάνει εξέχουσα θέση στην θεωρία των Διεθνών Σχέσεων. Οι δύο βασικές αρχές της υπόψη σχολή σκέψης αποκρυσταλλώνονται στην παραδοχή ότι το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και ταυτόχρονα ο ρόλος του έθνους-κράτους είναι κύριος για τη διαμόρφωση του διεθνούς πολιτικού και οικονομικού περιβάλλοντος (O'Brien και Williams, 2011). Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον μελετητή Robert Gilpin, η άναρχη φύση του συστήματος συνίσταται στην απουσία υψηλότερης αρχής πέραν του κράτους στη διαδικασία διάπλασης του διεθνούς πολιτικού και οικονομικού περιβάλλοντος (Gilpin, 2004). Ως εκ τούτου, η λειτουργία της αγοράς υπόκειται στον έλεγχο του κράτους και περικλείεται από ένα καθορισμένο κοινωνικό περίγραμμα. Αποτελεί, λοιπόν, γεγονός ότι το διεθνές πολιτικό και οικονομικό σύστημα αντανακλά τα ενδιαφέροντα των ισχυρότερων κρατών της παγκόσμιας οικονομίας, με το κάθε κράτος να εστιάζει στην εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων του ανάλογα με την ισχύ του μέσα σε αυτό (Roukanas και Diamantis, 2014).

Στο πλαίσιο αυτά, ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές του δομικού ρεαλισμού, ο Kenneth Waltz υποστηρίζει ότι η ανάλυση της διεθνούς πολιτικής δομής περιστρέφεται γύρω από δύο βασικές αρχές. Στη βάση της πρώτης, καταλήγει στην παραδοχή της έλλειψης λειτουργικής διαφοροποίησης (Functional Differentiation) μεταξύ των κρατών και στην επικράτηση της άναρχης φύσης του διεθνούς πολιτικού συστήματος, ενώ ταυτόχρονα προσδίδει ιδιαίτερη έμφαση στην επίδραση της κατανομής ισχύος (Distribution of Capabilities), ανάμεσα στους εν λόγω κύριους δρώντες, στην διαμόρφωση της παγκόσμιας πολιτικής δομής (Donnelly κ.ά., 2005).

Κάτω από την επίδραση των υπόψη δομικών παραδοχών και λαμβάνοντας υπόψη το τρίτο επίπεδο ανάλυσης των διεθνών σχέσεων, η φύση του διεθνούς συστήματος εξωθεί τα κράτη στην κατεύθυνση του διαρκή ανταγωνισμού μεταξύ τους, ο οποίος αντανακλάται ως μια συνεχής μάχη για εξασφάλιση στρατηγικής ασφάλειας (struggle for power). Αναλυτικότερα, οι κύριοι, αυτοί, δρώντες του παγκοσμίου περιβάλλοντος καταστρώνουν πολιτικές και στρατηγικές, οι οποίες έχουν ως κύριο άξονα την διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος και την μεγιστοποίηση της σχετικής ισχύος τους έναντι των άλλων κρατών.

Συνεπώς, η επικράτηση των συνθηκών αναρχίας στο διεθνές σύστημα, το οποίο συνίσταται στην απουσία κάποιας ανώτερης αρχής, υπεύθυνης για την ρύθμιση και επίβλεψη των παγκόσμιων ζητημάτων, οδηγεί στο κύριο συμπέρασμα του θεωρητικού πλαισίου του δομικού ρεαλισμού, εκείνου δηλαδή της εξισορρόπησης ισχύος (balance of power). Συγκεκριμένα, τα κράτη, έχοντας ως βασικό μέλημα την μεγιστοποίηση των σχετικών κερδών και ωφελειών, επιχειρούν διαρκώς την διατήρηση μιας ισοβαρούς κατανομής ισχύος μέσα στο διεθνές σύστημα. Σε καμία

περίπτωση, σύμφωνα με την υπόψη προσέγγιση, δεν εξωθούνται σε ευθυγράμμιση με τα συμφέροντα ενός αναδυόμενου δρώντα (bandwagoning), καθώς αποδίδουν λιγότερη αξία στην απόκτηση απόλυτων κερδών. Άλλωστε μια τέτοια στρατηγική μέσα σε ένα κόσμο διαρκούς σύγκρουσης μπορεί σε μελλοντικό ορίζοντα να αποβεί μοιραία.

Υπό το πρίσμα της ανωτέρω ανάλυσης, λοιπόν, η δομική επίδραση του καθεστώτος αναρχίας και ο συνεπακόλουθος αγώνας των κρατών για διασφάλιση σχετικών κερδών έναντι των άλλων χωρών ελαττώνει σημαντικά τις προοπτικές της μεταξύ τους συνεργασίας. Η διαπίστωση αυτή, άλλωστε, έχει αποτυπωθεί από εργαλεία της Θεωρίας Παιγνίων, όπου η τάση των δρώντων να μειώσουν το ρίσκο και να αντιμετωπίσουν τις απειλές των άλλων μερών, τους οδηγεί τελικώς σε έναν διαρκή και πολλές φορές καταστροφικό ανταγωνισμό μεταξύ τους. Φυσικά, δυνατότητες συνεργασίας συνεχίζονται να υφίστανται, αλλά μόνον όταν πληρούνται ορισμένες συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Στο σημείο αυτό είναι ενδιαφέρον να παραθέσουμε τον ευρύ διάλογο που αναπτύχθηκε γύρω από την ουσιαστική σημασία της θεωρίας της εξισορρόπησης ισχύος. Παραθέτοντας τις απόψεις των δύο σημαντικότερων εκφραστών του ρεαλισμού, ο Kenneth Waltz υποστηρίζει ότι η τάση των κρατών προς την επίτευξη της ισορροπίας ισχύος μέσα στο διεθνές περιβάλλον αποτελεί το φυσικό αποτέλεσμα της δομικής επιρροής των συνθηκών αναρχίας και του αγώνα εκείνων για επιβίωση, ενώ ο John Mearsheimer αποδίδει μεγαλύτερη έμφαση στην αναθεωρητική τάση των κρατών και την προσπάθεια τους για την αδιάκοπη μεγιστοποίηση των σχετικών κερδών τους, έως ότου καταστούν περιφερειακοί ηγεμόνες. Οι δυο ανωτέρω προσεγγίσεις συνιστούν απόδειξη της διχογνωμίας που επικρατεί στις τάξεις των ρεαλιστών πολιτικών αναλυτών, η οποία ενσαρκώνεται στο διαχωρισμό τους ανάμεσα στα επιμέρους ρεύματα του επιθετικού ρεαλισμού (offensive realism), όπως εκείνος αντανακλάται στις διατυπώσεις του John Mearsheimer και αμυντικού ρεαλισμού (defensive realism), όπως εκείνος αποτυπώνεται στις απόψεις του ακαδημαϊκού Kenneth Waltz. Ο διαχωρισμός αυτός, λοιπόν, στους κόλπους της ρεαλιστικής σχολής σκέψης περιστρέφεται γύρω από τον τρόπο και την τάση των κρατών, υπό την επιρροή της διεθνούς αναρχίας, προς διασφάλιση του στόχου της επιβίωσης τους, ο οποίος δύναται να επιτευχθεί, σύμφωνα με τις ανωτέρω αντιλήψεις, είτε μέσω της επεκτατικής τους συμπεριφοράς είτε μέσω της προσπάθειας τους για πρόληψη και διατήρηση της θέσης τους (status quo) στο διεθνές σύστημα, αντίστοιχα.

Στην ευρεία συζήτηση, λοιπόν, αναφορικά με την επάρκεια των δομικών παραδοχών του ρεαλισμού αναφορικά με τη δυνατότητα πρόβλεψης της αλληλεπίδρασης των κρατών καθώς και την αναγκαιότητα συμπερίληψης πρόσθετων εξωγενών παραμέτρων στο θεωρητικό πλαίσιο, όπως υπόθεση των κινήτρων και προδιαθέσεων των δρώντων, σημαντική συνεισφορά μπορούμε να διακρίνουμε από τον ακαδημαϊκό Stephen Walt. Σύμφωνα με τον τελευταίο, τα κράτη επιλέγουν να προβάλλουν στρατηγικές εξισορρόπησης ισχύος εναντίον εκείνων των κρατών, που όχι απλώς

παρουσιάζουν την μεγαλύτερη συγκέντρωση ισχύος, αλλά αντιθέτως εμφανίζουν την εντονότερη απειλή (balance of threat theory), η οποία αποτελεί συνδυασμό της συνολικής ισχύος, γεωγραφική εγγύτητα και επιθετικές βλέψεις. Αναμφίβολα, η επισήμανση της γεωγραφικής παραμέτρου διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς οι στρατηγικές εξισορρόπησης ισχύος εκδηλώνονται σε μεγαλύτερο βαθμό μεταξύ κρατών που βρίσκονται στην ίδια περιφέρεια, ενώ δύναται να περιλαμβάνουν και δρώντες, οι οποίοι δεν φέρουν την ταυτότητα των μεγάλων και ηγεμονικών δυνάμεων (Tziampiris, 2015).

Ταυτόχρονα, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί και η πολύτιμη συνεισφορά του ακαδημαϊκού Glenn Snyder, ο οποίος επισήμανε την αναγκαιότητα της εισαγωγής της συστημικής έρευνας και διαδικαστικών μεταβλητών (process variables), οι οποίες εστιάζουν στις τάσεις της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δρώντων. Η έμφαση σε παραμέτρους, όπως οι συμμαχίες, τα κοινά και αντικρουόμενα συμφέροντα, εμπλουτίζουν τις δομικές προβλέψεις του θεωρητικού υποβάθρου, ενισχύοντας την δυνατότητα κατανόησης και πρόβλεψης των φαινομένων των διεθνών σχέσεων (Donnelly κ.ά., 2005).

Η αποκρυστάλλωση όλων των ανωτέρω στις θεωρίες της εξισορρόπησης ισχύος (Theories of Balancing Power) προβάλλουν ως απαραίτητα εργαλεία για την παρατήρηση συγκεκριμένων στρατηγικών των κρατών καθώς και την διενέργεια της μετέπειτα ανάλυσης μας. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο είδη εφαρμογής της εξισορρόπησης ισχύος. Το πρώτο αφορά στην αναδιοργάνωση και διάθεση πόρων από το ίδιο το κράτος σε πολλαπλά επίπεδα, όπως οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό, πολιτιστικό κλπ, με σκοπό την ενίσχυση της ισχύος του από το εσωτερικό του, και αναφέρεται ως εσωτερική εξισορρόπηση (internal balancing). Το δεύτερο είδος, το οποίο θα μας απασχολήσει περισσότερο στην επικείμενη μελέτη μας, αφορά όλες εκείνες τις προσπάθειες ενός κράτους για εξωτερική ισορρόπηση (external balancing) έναντι ενός επιλεγμένου στόχου-κράτους, οι οποίες δύναται να περιλαμβάνουν και το σχηματισμό συμμαχιών ή στρατηγικής συνεργασίας με άλλα έθνη-κράτη. Σημειώνεται, ότι η ανάπτυξη στρατηγικών εξωτερικής εξισορρόπησης υιοθετούν τις παραδοχές του Stephen Walt, καθώς η εφαρμογή τους επιτείνεται εναντίον του κράτους που σε περιφερειακό επίπεδο εμφανίζει την μεγαλύτερη απειλή.

Σε ακόμα λεπτομερέστερη ανάλυση, η υλοποίηση ενεργειών εξισορρόπησης μπορούν να διακριθούν σε ανάπτυξη σκληρών στρατηγικών (hard balancing) και ήπιων στρατηγικών (soft balancing). Οι πρώτες αφορούν κυρίως στην ευθεία αντιπαράθεση κρατών και χρήσης στρατιωτικών μέσων για το σκοπό αυτό, ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει τακτικές που περιστρέφονται γύρω από την προαγωγή οικονομικών συνεργασιών, αρχών του διεθνούς δικαίου και θεσμικών οργάνων. Πράγματι αντίθετα στην ενδογενή δομική παραδοχή του ρεαλισμού, η τελευταία εκδοχή των στρατηγικών εξισορρόπησης δύναται να περιλαμβάνει την γέννηση συνεργασίας μεταξύ κρατών, όχι κατ'ανάγκη υπό τη μορφή ρητής συμφωνίας, όταν πληρούνται σημαντικές προϋποθέσεις, όπως η ύπαρξη κοινών συμφερόντων και επιδιώξεων, ενώ η ομαλή διατήρηση της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εκτίμηση της εξέλιξης

των σχετικών κερδών από τα συμμετέχοντα μέρη. Άλλωστε, η συγκρότηση στρατηγικών συνεργασιών συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις ώστε να θεωρηθεί προσπάθεια των κρατών να επανακαθορίσουν την διανομή ισχύος μέσα στο διεθνές σύστημα, έστω και σε περιφερειακό επίπεδο, γεγονός που αντανακλά την δεύτερη βασική δομική παραδοχή του ρεαλισμού αναφορικά με την επίδραση της κατανομής της δύναμης.

➤ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΥΠΟΒΑΘΡΟΥ

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται η αξιολόγηση, στο μέτρο του δυνατού, των συστατικών στοιχείων του θεωρητικού υποβάθρου σε σχέση με το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας παρατηρείται έντονα, ότι οι ανακαλύψεις υδρογονανθράκων στην Λεκάνη της Λεβαντίνης έχουν εγείρει αρκετά ερωτήματα αναφορικά με το κατά πόσο ο ενεργειακός παράγοντας μπορεί να αποτελέσει καταλύτη αποκατάστασης της κοινωνικοπολιτικής σταθερότητας στην περιοχή. Οι απόψεις μεταξύ των ειδικών και ακαδημαϊκών δίστανται, ενώ οι προσεγγίσεις επί του ζητήματος είναι πολλαπλές και η κάθε μια παρουσιάζει της δικές της ιδιαιτερότητες.

Παραθέτοντας συνοπτικά δύο αντικρουόμενες εκτιμήσεις επί του θέματος μπορούμε να διακρίνουμε χαρακτηριστικά ότι από τη μια πλευρά, σύμφωνα με τον αναλυτή Νίκο Τσάφο (2016), οι ενεργειακές ανακαλύψεις και ιδιαίτερα στην περίπτωση του Ισραήλ δεν δύναται να αποφέρουν σημαντικά γεωπολιτικά οφέλη καθώς και εμβάθυνση των πολιτικών σχέσεων, όπως έχει αποδειχτεί στο παρελθόν με την περίπτωση της Αιγύπτου, ενώ από την άλλη πλευρά η άποψη του πρώην διπλωμάτη των Η.Π.Α στο Αζερμπαϊτζάν, Matthew Bryza (2014), αντανακλάται στο γεγονός ότι οι ενεργειακές εξελίξεις συγκεντρώνουν όλα τα φώτα για την επαναπροσέγγιση των σχέσεων στην περιοχή και την επίλυση κρίσιμων ζητημάτων, όπως το Κυπριακό και οι σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ.

Η παραπάνω συζήτηση συνιστά το εφαλτήριο για το σχολιασμό των επιχειρημάτων διαφόρων σχολών σκέψης της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας αναφορικά με τη δυναμική των εξελίξεων στο υποσύστημα της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.

Ξεκινώντας με το θεωρητικό υπόβαθρο του πολιτικού ρεαλισμού, όπως περιγράφηκε παραπάνω, το δομικό στοιχείο του άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος εξωθεί τα κράτη σε ένα διαρκή ανταγωνισμό για απόκτηση σχετικών κερδών, ενώ η συστημική ανάλυση και πρόβλεψη εξωγενών παραγόντων, μπορούν να δώσουν κατεύθυνση αναφορικά με τη διαμόρφωση στρατηγικών εξισορρόπησης ισχύος.

Υπό το πρίσμα αυτό, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παραθέσουμε τρία χαρακτηριστικά σημεία τα οποία εμφανίζονται να ικανοποιούν τις δομικές συνθήκες του υπόψη θεωρητικού πλαισίου και να επιβεβαιώνουν την επεξηγηματική του επάρκεια :

- Η αναμόρφωση των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας-Ισραήλ, καθώς και η ταυτόχρονη γέννηση τόξου ενεργειακής συνεργασίας με την Κύπρο, ως αποτέλεσμα εξασφάλισης κοινών συμφερόντων και προσπάθειας αναδιαμόρφωσης της κατανομής ισχύος στην περιοχή, ιδιαίτερα λόγω της ραγδαίας αύξησης των συντελεστών ισχύος και ηγεμονικών επιδιώξεων της Τουρκίας.
- Η σημασία και επιρροή των κρατών της περιοχής, ως κύριοι δρώντες, καθώς και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων και οι περιφερειακοί ανταγωνισμοί αναφορικά με την δυναμική των εξελίξεων στο υποσύστημα της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, σε σύγκριση με μη-κρατικούς ή υπερεθνικούς οργανισμούς και θεσμούς, όπως η ΟΗΕ και η Ε.Ε., οι οποίοι τις περισσότερες φορές έχουν περιορισθεί σε εκφράσεις δηλωτικής διπλωματίας.
- Σε συνέχεια του παραπάνω, η υπερίσχυση ζητημάτων κρατικής κυριαρχίας, εδαφικής ακεραιότητας και πολιτικών/διπλωματικών σχέσεων των εμπλεκόμενων κρατών έναντι απρόσκοπτης διατήρησης εμπορικών συμφωνιών και οικονομικής δραστηριοποίησης πολυεθνικών εταιρειών, όπως αποδεικνύουν οι περιπτώσεις των αντιμαχιών Ισραήλ-Αιγύπτου, Ισραήλ-Ιορδανίας, Ισραήλ-Τουρκίας, Κύπρου-Τουρκίας κλπ.

Στο σημείο αυτό, παρουσιάζει ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον η προσπάθεια περιεκτικής παράθεσης των επιχειρημάτων άλλων ρευμάτων των διεθνών σχέσεων, όπως φιλελευθερισμός και νέο-φιλελευθερισμός, με στόχο την εκτίμηση ορισμένων συμπερασμάτων. Αρκετά συνοπτικά, σύμφωνα με τις υπόψη προσεγγίσεις, η επικράτηση εγχώριων δημοκρατικών πολιτικών δομών και των δυνάμεων της ανοιχτής οικονομίας της αγοράς, δύναται να εξαλείψουν τις περιστάσεις συγκρούσεων μεταξύ των κρατών καθώς και να μειώσουν και τα εμπόδια της κρατικής παρέμβασης, εδραιώνοντας το ελεύθερο εμπόριο, την αρμονική συνύπαρξη και την ευημερία των λαών. Η βασική διαφορά μεταξύ πολιτικών ρεαλιστών και φιλελεύθερων μπορεί να εντοπιστεί στην κατεύθυνση της αντίληψης των συμφερόντων από πλευράς των κρατών, όπου σύμφωνα με τους πρώτους λαμβάνει τον μανδύα των σχετικών κερδών (relative gains), ενώ κατά τους δεύτερους φέρουν τον χαρακτήρα των απόλυτων ωφελειών (absolute gains), και ως εκ τούτου οι προοπτικές αλληλεπίδρασης τους διαφοροποιούνται καθοριστικά.

Ταυτόχρονα, η μεταβίβαση δυνατοτήτων, εξουσιών και αρμοδιοτήτων από το εθνικό επίπεδο σε περιφερειακές κοινότητες συμφερόντων και οργανισμών έχει την δυνατότητα, τελικώς, να επιφέρει, εκτός από την οικονομική, την πολιτική ολοκλήρωση των εμπλεκόμενων χωρών.

Ουσιαστικά, ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται η παραπάνω διαδικασία αντικατοπτρίζεται, σύμφωνα με τους ακαδημαϊκούς Ernst Haas και David Mitrany, στο φαινόμενο της «διάδοσης» (spill over effect), όπου η ολοκλήρωση επιμέρους και αλληλοσυνδεόμενων λειτουργικών τομέων της οικονομίας επιφέρει τελικώς και την κοινωνικοοικονομική ολοκλήρωση. Στα πλαίσια αυτά, ο ρόλος των υπερεθνικών

οργανισμών και θεσμών κρίνεται απαραίτητος για την διατήρηση της ομαλούς εξέλιξης της συνεργασίας, απορροφώντας κατά κάποιο τρόπο το αποτύπωμα του άναρχου χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος.

Αναγνωρίζοντας τη σύνδεση των παραπάνω επιχειρημάτων με σημαντικές εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα , όπως η εκκόλαψη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και η διάδοση των δημοκρατικών αξιών, ιδιαίτερα μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, θα ήταν χρήσιμο να τονίσουμε ορισμένες διαπιστώσεις που αποτελούν πρόκληση για τις υποστηριζόμενες προϋποθέσεις, οι οποίες αναδεικνύονται τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και ειδικότερα στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου:

- Η έλλειψη ή και ολοκληρωτική απουσία εγχώριων δημοκρατικών θεσμών και καθεστώτων στην περιοχή της Ν.Α Μεσογείου καθώς και η διαχρονική επικράτηση κρατικών και άλλων τεχνητών εμποδίων στις εμπορικές ροές.
- Η αναζωπύρωση των αντιμαχιών, ως αποτέλεσμα των ενεργειακών εξελίξεων και εξερευνήσεων, μεταξύ των εμπλεκόμενων κρατών, ειδικότερα από πλευράς εκείνων που διακατέχονται από αίσθημα απόκτησης μικρότερων ωφελειών, όπως Τουρκία και Λίβανος.
- Η έξαρση της τρομοκρατίας και των εξτρεμιστικών επιθέσεων, που πολλές φορές καλούν την αναβίωση του ρόλου του κράτους για την προάσπιση και προστασία των στρατηγικών συμφερόντων.
- Η απουσία και ο περιορισμένος, μέχρι στιγμής, ρόλος υπερεθνικών οργανισμών , περιφερειακών θεσμών και κοινοτήτων συμφερόντων καθώς και εμβρυικών πρωτοβουλιών, όπως για παράδειγμα το Union for the Mediterranean, αναφορικά με το συντονισμό δράσεων και επίλυση κρίσιμων διαφορών.
- Σε συνάφεια με το παραπάνω, ο επικείμενος ρόλος ενός πρόσφατα διερευνούμενου ζητήματος της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, που αντανακλάται στην περιφερειοποίηση και την ικανοποίηση περιφερειακών συμφερόντων, με αντίκτυπο στην περαιτέρω ολοκλήρωση και συνεισφορά της περιοχής στο διεθνές οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Ολοκληρώνοντας είναι πολύ χρήσιμο να τονισθεί ότι η παραπάνω μελέτη του θεωρητικού υποβάθρου δεν επιδιώκει, σε καμία περίπτωση, να υπογραμμίσει την εγκυρότητα ή να κατακρίνει οποιαδήποτε προσέγγιση των θεωρητικών σχολών σκέψης, αλλά αντίθετα έχει ως στόχο την προβολή των διαφόρων οπτικών γωνιών και προσδοκιών, που περικλείουν το ζήτημα των ενεργειακών εξελίξεων στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Άλλωστε κάθε ολοκληρωμένη ανάλυση επί του ζητήματος οφείλει να ενσωματώνει και την παράμετρο της δομικής αβεβαιότητας, καθότι βρισκόμαστε ακόμη στο προοίμιο σημαντικών γεγονότων και διεργασιών. Ωστόσο, η βραχύχρονη μέχρι στιγμής εμπειρία έχει αποστείλει σήματα πως η γεωπολιτική σταθερότητα αποτελεί το στερεό έδαφος για τη μελλοντική ενεργειακή εκμετάλλευση και όχι το αντίστροφο , όπως αποδεικνύει η διστακτικότητα ορισμένων εταιρειών και μηχανισμών χρηματοδότησης για διάθεση πόρων, καθώς και η

αποχώρηση μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων από την περιοχή, όπως η Woodside (European Parliament, 2017).

Στα επόμενα κεφάλαια , λοιπόν , επιχειρείται η συστηματική μελέτη , μέσω της χρήσης των κατάλληλων εργαλείων , των μακροοικονομικών μεγεθών και σχέσεων των εμπλεκόμενων κρατών , κατά τη διάρκεια της περιόδου ανάλυσης, υπό το πρίσμα του οικονομικού εθνικισμού , με στόχο την εκτίμηση του βαθμού επίδρασης των δομικών συστατικών στοιχείων της υπόψη προσέγγισης και τελικώς την διερεύνηση των τυχόν προοπτικών συνεργασίας και εμπέδωσης του κλίματος οικονομικό-πολιτικής αλληλεξάρτησης, μεταξύ των κύριων δρώντων.

➤ ΔΙΕΘΝΗΣ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται η αποτύπωση των εργαλείων της Διεθνούς Μακροοικονομικής που θα χρησιμοποιηθούν για την μελέτη της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, υπό το πρίσμα του οικονομικού εθνικισμού. Αναλυτικότερα , η μελέτη θα επικεντρωθεί στη χρήση συγκεκριμένων θεμελιωδών δεικτών για την ανάλυση της μακροοικονομικής απόδοσης και των οικονομικών/εμπορικών σχέσεων των εμπλεκόμενων κρατών. Ως περίοδος ανάλυσης ορίζεται από το 2000 έως και το 2016 , ενώ οι υπό εξέταση χώρες περιλαμβάνουν την Ελλάδα, Τουρκία , Κύπρο, Ισραήλ, Αίγυπτο, Λίβανο, Συρία, Παλαιστίνη και Ιορδανία. Τα στοιχεία της ανάλυσης, εκτός από την διεθνή βιβλιογραφία, αντλούνται και από σημαντικούς παγκόσμιους οικονομικούς οργανισμούς, όπως η Διεθνής Τράπεζα, ΔΝΤ, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου κλπ, σύμφωνα με την διαθεσιμότητα των δεδομένων. Συνοπτικά, τα κύρια εργαλεία της μακροοικονομικής που θα χρησιμοποιηθούν, στο επίπεδο κάθε χώρας, έχουν ως εξής :

- Α.Ε.Π
- Ρυθμός Αύξησης του Α.Ε.Π
- Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π
- Δημόσιο Χρέος
- Δημοσιονομικό Ισοζύγιο
- Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών
- Εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων
- Συναλλαγματική Ισοτιμία
- Επίπεδο Συναλλαγματικών Διαθεσίμων
- Εισαγωγές/Εξαγωγές ορυκτών πόρων/προϊόντων
- Επίπεδο Πληθωρισμού
- Επίπεδο Ανεργίας

Ταυτόχρονα, στα πλαίσια οικοδόμησης ολοκληρωμένης ανάλυσης των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των υπόψη κρατών διερευνώνται και πρόσθετοι συντελεστές, όπως βαθμός επιρροής ορισμένων εξ αυτών σε παγκόσμιους οικονομικούς θεσμούς ή ενδεχόμενη ύπαρξη ανασταλτικών παραγόντων στις μεταξύ τους εμπορικές ροές (Tariffs και NTBs). Επιπλέον εφόσον πρόκειται για ανάλυση με επίκεντρο τις ενεργειακές εξελίξεις λαμβάνεται υπόψη η διακύμανση των παγκόσμιων τιμών υδρογονανθράκων, καθ' όλη τη περίοδο μελέτης.

Συνοπτικά, σκοπός της εκτενούς διερεύνησης του περιγράμματος του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και των οικονομικών/εμπορικών σχέσεων αποτελεί η εκτίμηση συμπερασμάτων αναφορικά με το βαθμό που τα εμπλεκόμενα κράτη προσέγγιζαν και πιθανών να συνεχίσουν να προσεγγίζουν θέματα που άπτονται των ενεργειακών τεκταινομένων για την ενίσχυση των εθνικών τους συμφερόντων και στρατηγικών στόχων, κάτω από την ομπρέλα του πολιτικού ρεαλισμού. Τέλος, χρήσιμα πορίσματα μπορούν να ανακύψουν σχετικά με το ρόλο διαμόρφωσης ενδεχόμενων περιφερειακών δομών και την ενσωμάτωσή τους στο διεθνές οικονομικό σύστημα καθώς και τους κινδύνους που ελλοχεύουν για τη δημιουργία προσοδοθηρικών κρατών (rentier states), ως απόρροια πιθανής υπερβολικής εξάρτησής τους στους πρόσφατα ανακαλυφθέντες φυσικούς πόρους.

➤ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συγκεντρωτικά, στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρήθηκε ο προσδιορισμός του θεωρητικού υποβάθρου, συγκεκριμένα εκείνου του οικονομικού εθνικισμού, κάτω από το οποίο θα διεξαχθεί η μελέτη της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο.

Αναφορικά, μέσω τις συνεισφοράς διαφόρων εκφραστών του πολιτικού ρεαλισμού, πραγματοποιήθηκε η παράθεση των κύριων δομικών παραδοχών της εν λόγω σχολής σκέψης, καθώς και η αποκρυστάλλωση σημαντικών θεωρητικών πορισμάτων, όπως απορρέουν από την θεωρία της εξισορρόπησης ισχύος. Επιπλέον, τονίσθηκαν και καταγράφηκαν θεμελιώδεις δείκτες της διεθνούς μακροοικονομικής, οι οποίοι αποτελούν αναπόσπαστα εργαλεία υλοποίησης της επικείμενης μελέτης.

Παράλληλα, η προσπάθεια αποκωδικοποίησης και άλλων θεωρητικών πλαισίων, όπως εκείνου του φιλελευθερισμού και νέο-φιλελευθερισμού, έχει ως στόχο την ανάδειξη των διαφορετικών τάσεων προσέγγισης επί του ζητήματος. Αναμφίβολα, ερωτήματα αναφορικά με το ρόλο των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων στην ευρύτερη γεωπολιτική αρχιτεκτονική του συστήματος της Ν.Α Μεσογείου απασχολούν έντονα την διεθνή κοινότητα, ιδιαίτερα κατά την τελευταία δεκαετία.

Είναι γεγονός πως η συνεισφορά κάθε μελέτης σχετικής του υπόψη θέματος εντοπίζεται στην επεξεργασία των κατάλληλων παραμέτρων και στην παροχή εκτιμήσεων αναφορικά με την σπουδαιότητα της επίδρασης του έθνους-κράτους και

των συνεπακόλουθων συμφερόντων ή, εναλλακτικά, της γέννησης εκείνων των προϋποθέσεων περιφερειακής ολοκλήρωσης και ανάπτυξης δεσμών αλληλεξάρτησης, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη και τον παράγοντα της δομικής αβεβαιότητας. Τέλος, ο εμπλουτισμός της ανάλυσης με υιοθέτηση στοιχείων από όλες τις παραπάνω οπτικές γωνίες δύναται να συμβάλει στην διεξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικά με υπό εξέταση πεδία της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, όπως ο ρόλος της περιφερειοποίησης καθώς και της κρισιμότητας της ανισορροπίας στις οικονομικές σχέσεις των κρατών για την αναζωπύρωση συγκρούσεων μεταξύ τους, ακόμα κάτω και από καθεστώς αλληλεξάρτησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΡΑΤΩΝ

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η εξέταση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και οι εμπορικές σχέσεις των κρατών της περιοχής της Νοτιοανατολικής Μεσογείου. Επισημαίνεται, πως ως χώρες μελέτης επιλέγονται εκείνες που εμφανίζονται να αποκτούν ιδιαίτερο ρόλο στην διαμόρφωση της ενεργειακής αρχιτεκτονικής της περιφέρειας και συγκεκριμένα η Αίγυπτος, Κύπρος, Ισραήλ, Ελλάδα, Τουρκία, Λίβανος, Ιορδανία, Παλαιστίνη και Συρία, ενώ ως περίοδος μελέτης ορίζεται το χρονικό διάστημα από το 2007 έως και το 2016.

Γενικότερα, ο σκοπός της ανάλυσης των μακροοικονομικών συνθηκών της περιοχής εντοπίζεται στη μελέτη της οικονομικής κατάστασης των χωρών και την εκτίμηση συμπερασμάτων αναφορικά με τη δυναμική που μπορούν να επιφέρουν οι πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις. Ταυτόχρονα, η καταγραφή των επενδυτικών και εμπορικών ροών, ειδικότερα σε επίπεδο της υπόψη περιοχής, δύναται να παρέχει χρήσιμα πορίσματα σχετικά με τις προοπτικές ανάπτυξης περιφερειακής συνεργασίας ή αξιοποίησης των ενεργειακών πόρων προς την κατεύθυνση της μεγιστοποίησης των εθνικών συμφερόντων.

Αναλυτικότερα, στην πρώτη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάζεται συνοπτικά η ευρύτερη εικόνα της μακροοικονομικής κατάστασης της περιοχής καθώς και οι θεμελιώδεις παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση της, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Παράλληλα, πρόσθετοι παράμετροι, όπως η ύπαρξη περιορισμών του εμπορίου (Tariffs and NTBs), το εγχώριο θεσμικό πλαίσιο και η πρόοδος του γενικότερου επενδυτικού περιβάλλοντος, συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση, με στόχο την ενίσχυση της τεκμηρίωσης αναφορικά με την εξέλιξη της οικονομικών και δημοσιονομικών συνθηκών της περιοχής.

Εν συνεχεία, ακολουθεί ενδελεχής ανάλυση της πορείας των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, κατά την περίοδο της μελέτης, για κάθε κράτος ξεχωριστά. Ταυτόχρονα, αποτυπώνεται το σύνολο των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων που διατηρεί η κάθε χώρα, με έμφαση στο επίπεδο της περιφέρειας, για τους σκοπούς της μελέτης της πολιτικής οικονομίας της περιοχής.

Τέλος, το παρόν κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ενότητα των συμπερασμάτων. Στο συγκεκριμένο εδάφιο επιχειρείται η σύνοψη των στοιχείων που προέκυψαν από την ανάλυση τόσο της γενικής εικόνας όσο και των ειδικότερων συνθηκών κάθε κράτους, με στόχο την διεξαγωγή χρήσιμων εκτιμήσεων αναφορικά με το ρόλο και τις μεταβολές που μπορούν να επιφέρουν οι πρόσφατες ενεργειακές ανακαλύψεις στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.

❖ ΤΜΗΜΑ Α : ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

➤ *ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ*

Στο παρόν τμήμα του κεφαλαίου επιχειρείται συνοπτικά η μακροοικονομική ανάλυση των υπό εξέταση κρατών, μέσω της καταγραφής της εξέλιξης θεμελιωδών μακροοικονομικών δεικτών. Στο επόμενο μέρος του κεφαλαίου αποτυπώνονται οι οικονομικές και εμπορικές ροές μεταξύ των υπόψη χωρών.

Ξεκινώντας, είναι χρήσιμο να τονισθεί κατά την εκτίμηση των μακροοικονομικών συνθηκών της περιοχής καθίσταται επιτακτική η ανάγκη αξιολόγησης των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει η κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Ωστόσο, από την παρατήρηση του επιλεγθέντος δείγματος των υπό εξέταση κρατών γίνεται σαφές ότι με εξαίρεση την Αίγυπτο, όπου για μεγάλο χρονικό διάστημα αποτελούσε σημαντικό παραγωγό και εξαγωγέα υδρογονανθράκων, οι υπόλοιπες χώρες φέρουν την ταυτότητα εισαγωγέων ενέργειας και λοιπών βασικών προϊόντων, προσαρμόζοντας τη δημοσιονομική τους πολιτική προς την κατεύθυνση αυτή.

Γενικότερα, μέσω της παρατήρησης των θεμελιωδών μακροοικονομικών μεγεθών, εξάγεται το συμπέρασμα ότι, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης (2007-2016), η οποία πέραν των ενεργειακών εξελίξεων ταυτίζεται και με την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης καθώς και των γεγονότων της Αραβικής Άνοιξης, ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης της περιοχής συρρικνώθηκε σημαντικά, με τους αντίστοιχους δείκτες να παρουσιάζουν ιδιαίτερη μεταβλητότητα. Παράλληλα, το κατά κεφαλήν πραγματικό εισόδημα κυμάνθηκε σε σχετικά χαμηλότερα επίπεδα συγκριτικά με άλλες περιφέρειες, με εξαίρεση τις περισσότερο διαφοροποιημένες και ανοιχτές οικονομίες, όπως το Ισραήλ, Κύπρος και Τουρκία. Είναι φανερό, λοιπόν, πως ο συνδυασμός μιας σειράς εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων, με προεξέχοντες το ευμετάβλητο διεθνές οικονομικό περιβάλλον και τις πολιτικές αναταραχές επηρέασαν αρνητικά τις προοπτικές ανάπτυξης των αναδυόμενων αυτών χωρών, επιφέροντας δυσμενές αντίκτυπο στην εξέλιξη πληθώρας οικονομικών τους στοιχείων.

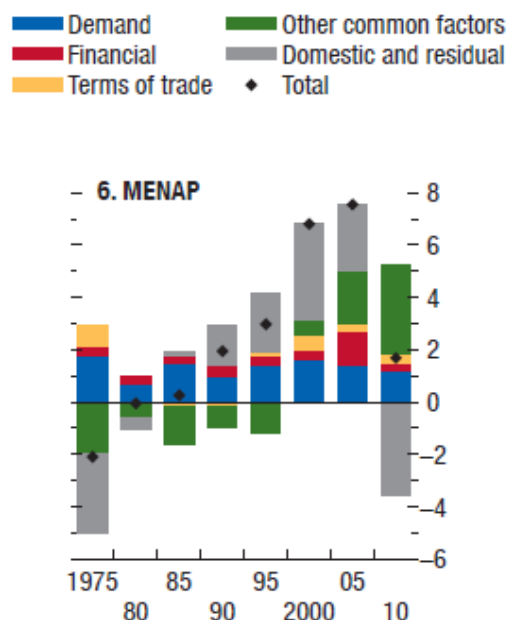
Συνεχίζοντας, είναι αξιοσημείωτο πως το επίπεδο του γενικού δημοσίου χρέους για τις περισσότερες χώρες της εξεταζόμενης περιοχής, με εξαίρεση την Τουρκία και το Ισραήλ που σημείωσε καθοδική πορεία, επιδεινώθηκε σημαντικά, με τις περιπτώσεις της Ελλάδας και του Λιβάνου να καταγράφουν υπερβολικά υψηλά ποσοστά. Ταυτόχρονα, το δημοσιονομικό ισοζύγιο των εξεταζόμενων κρατών παρουσίασε αρκετές διακυμάνσεις, με το συγκεκριμένο μιας σειράς παραγόντων να επηρεάζουν την εξέλιξη αυτή. Συγκεκριμένα, η μείωση της ζήτησης για προϊόντα της περιοχής από εξωτερικούς εμπορικούς εταίρους, οι έντονες αυξομειώσεις των διεθνών τιμών βασικών αγαθών, η ελάττωση των τουριστικών αφίξεων καθώς και κεφαλαιακών ροών επηρέασαν αρνητικά τους δημοσιονομικούς λογαριασμούς των κρατών. Παράλληλα, χρόνιες πολιτικές που συνδέονταν με την εισαγωγή αναποτελεσματικών

επιδομάτων κατανάλωσης, υπερβολικών δημόσιων δαπανών καθώς και αδύναμου φορολογικού πλαισίου, επέδρασαν καθοριστικά στην διόγκωση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Είναι γεγονός ότι από τη μία πλευρά χώρες εξαγωγείς προϊόντων, όπως η Αίγυπτος, επιχείρησαν να καλύψουν τις εν λόγω ανισορροπίες μέσω της αξιοποίησης των εσόδων από τις κατά καιρούς υψηλότερες διεθνείς τιμές των αγαθών, ενώ αντίθετα για κράτη μη-παραγωγούς και εισαγωγείς προϊόντων, η αντιστάθμιση αυτή κατέστη περισσότερο δυσχερής, δεδομένου επίσης και του υψηλού κόστους εξωτερικού δανεισμού.

Συνολικά, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η παράθεση, στο Διάγραμμα 1, της επίδρασης και του κρίσιμου ρόλου των συνθηκών του εξωτερικού περιβάλλοντος στις προοπτικές ανάπτυξης των αναδυόμενων οικονομιών της εξεταζόμενης περιφέρειας καθώς και της γενικότερης περιοχής MENA. Όπως διαφαίνεται, τις τελευταίες δεκαετίες, η διαρκής ενσωμάτωση των υπόψη κρατών στους ιστούς του παγκόσμιου εμπορίου αντανακλάται στην αυξανόμενη σημασία των συνθηκών του εξωτερικού οικονομικού περιβάλλοντος, χρηματοδότησης, ζήτησης και διακύμανσης των διεθνών τιμών βασικών αγαθών για την δημιουργία προϋποθέσεων επίτευξης της οικονομικής προόδου και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου τους.

Διάγραμμα 1 : Μέση Συνεισφορά Διαφόρων Παραγόντων στην Αύξηση του Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π

Figure : Average Contribution to GDP per Capita Growth (Percentage points)

(Πηγή: IMF World Economic Outlook, 2017)

Ωστόσο, στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι συνθήκες χρηματοδότησης παρουσιάζουν αρκετές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη. Για ορισμένα εξ αυτών, όπως η Αίγυπτος, η Ιορδανία και Συρία, ο βαθμός εξάρτησης στις διεθνείς αγορές ήταν αρκετά περιορισμένος και ως εκ τούτου στράφηκαν στην αξιοποίηση εγχώριων πηγών χρηματοδότησης, όπως το εγχώρια τροφοδοτούμενο χρηματοπιστωτικό σύστημα και η δραστηριοποίηση των κεντρικών τραπεζών, για την εξισορρόπηση των δημοσιονομικών λογαριασμών, εγκυμονώντας σημαντικούς κινδύνους για την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα. Από την άλλη για περισσότερο ανεπτυγμένα κράτη, όπως η Τουρκία και το Ισραήλ, ο ρόλος της εξωτερικής δανειοδότησης και των κεφαλαιακών εισροών αποτέλεσαν καταλυτικό μοχλό στην ευρωστία των εθνικών οικονομιών τους. Γενικότερα σημειώνεται ότι, σε συνάφεια με το παραπάνω διάγραμμα, η επάρκεια εισροών κεφαλαίου και η θεμελίωση ενός φερέγγυου επενδυτικού κλίματος διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις προοπτικές ανάπτυξης των εξεταζόμενων οικονομιών, επηρεάζοντας κατά καιρούς σημαντικά την εξέλιξη των διαφόρων μακροοικονομικών μεγεθών (*Damyana Bakardzhieva και Bassem Kamar, 2013*).

Επιπλέον, ο δείκτης του πληθωρισμού για τα υπό μελέτη κράτη, πέραν της Ελλάδας, Ισραήλ και Κύπρου, κυμάνθηκε σε ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις άγγιξε και διψήφια νούμερα. Η εξέλιξη αυτή δύναται να συνδεθεί είτε με την κατά καιρούς αύξηση των διεθνών τιμών προϊόντων είτε με την μεταβλητότητα και υποτίμηση των διαφόρων εθνικών νομισμάτων, γεγονός που συνετέλεσε στην άνοδο του κόστους εισαγωγών και του επικείμενου επιπέδου τιμών, με αποτέλεσμα αρκετές φορές την αναβολής εξάλειψης των επιδοτήσεων και της επιβάρυνσης του δημοσιονομικού ισοζυγίου. Επίσης, η πέραν από την αναμενόμενη καθοδική πορεία του εγχώριου νομίσματος, όπως για παράδειγμα στην Αίγυπτο, οδήγησε στην αύξηση της αξίας του εξωτερικού δημοσίου χρέους (*Damyana Bakardzhieva και Bassem Kamar, 2013*).

Όσον αφορά με τα επίπεδα απασχόλησης, η ευρύτερη υπό εξέταση περιοχή χαρακτηρίζεται από αρκετά υψηλά ποσοστά ανεργίας, όπου ειδικότερα για την περίπτωση του εργατικού δυναμικού νεαρής ηλικίας αγγίζει ακόμα και το 25%. Βασικές συνιστώσες του εν λόγω προβλήματος αποτελούν αδιαμφισβήτητα ο χαμηλός βαθμός διαφοροποίησης του παραγωγικού μοντέλου των εγχώριων οικονομιών, ο περιορισμένος ρόλος του ιδιωτικού τομέα καθώς και η ανεπάρκεια εξειδικευμένων ικανοτήτων από την πλευρά της εργατικής βάσης. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η έξαρση του συγκεκριμένου φαινομένου λειτούργησε καταλυτικά στην εξάπλωση της κοινωνικής αναταραχής και των πολιτικών εξεγέρσεων της Αραβικής Άνοιξης (*Damyana Bakardzhieva και Bassem Kamar, 2013*).

Η κατάσταση αναφορικά με το χρηματοπιστωτικό σύστημα εμφανίζει αρκετές ιδιαιτερότητες ανάμεσα στα υπό εξέταση κράτη. Για την πλειοψηφία των τελευταίων, με εξαίρεση την Τουρκία και το Ισραήλ, ο τραπεζικός τομέας χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα μικρός, μη-ανεπτυγμένος και κυριαρχούμενος κυρίως από δημόσιες

τράπεζες. Το γεγονός αυτό, από την μια πλευρά, περιόρισε σημαντικά τις αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα στάδια, καθώς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διέθεταν ελάχιστη έκθεση στα τοξικά προϊόντα αλλά και μικρή εξάρτηση σε εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης, καθώς στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό σε εγχώριες καταθέσεις. Ωστόσο, η σημαντική μείωση εισροής ιδιωτικών κεφαλαίων και της ασθενούς οικονομικής προόδου, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα στην ρευστότητα, επίδοση και ευστάθεια του τραπεζικού συστήματος. Δεδομένου, επιπλέον, ότι αποτελεί την βάση του χρηματοπιστωτικού τομέα και κύριας πηγής χρηματοδότησης, η χορήγηση των αναγκαίων πιστώσεων, ιδιαίτερα για τον ιδιωτικό τομέα, παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα (*Emrah Arbak κ.ά., 2013*).

Τέλος, όσον αφορά τις χρηματιστηριακές αγορές της περιοχής, η παρατήρηση των στοιχείων προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα. Αρχικώς παρατηρείται μια έντονη συσχέτιση, κυρίως κατά την περίοδο 2008-2011, της απόδοσης των χρηματιστηριακών δεικτών, ιδιαίτερα των οικονομιών της Αιγύπτου, Ιορδανίας και Λιβάνου, με τις διεθνείς τιμές βασικών προϊόντων, αντανακλώντας την απόκριση της παγκόσμιας αγοράς στις ευκαιρίες επενδύσεων στις αναδυόμενες οικονομίες και το κρίσιμο ρόλο των κεφαλαιακών εισροών σε αυτές. Επιπλέον, διακρίνεται μια στενή συσχέτιση των κεφαλαιαγορών των Η.Π.Α με εκείνες της Τουρκίας, Ισραήλ και Αιγύπτου, ως απόρροια της αλληλεξάρτησης των υπόψη οικονομιών, η οποία δικαιολογεί και την ευαισθησία τους στην μετάδοση των συνεπειών της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Γενικότερα, η αλληλεπίδραση των παραπάνω παραγόντων με τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης και της κρίσης της Ευρωζώνης, αύξησε έντονα την μεταβλητότητα των κεφαλαιαγορών και προκάλεσε, κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα, έντονες απώλειες (*Emrah Arbak κ.ά., 2013*).

➤ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΓΕΘΩΝ

Στη παρούσα υποενότητα επιχειρείται η αναλυτική αποτύπωση, σε μορφή πινάκων, των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, τα οποία επισημάνθηκαν στο προηγούμενο μέρος. Τονίζεται ότι η καταγραφή των επιμέρους δεικτών συμπληρώνεται από σχολιασμό των κυριότερων και αξιοσημείωτων τάσεων και μεταβολών στην εξέλιξη τους. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η έλλειψη επαρκών στοιχείων για τις μακροοικονομικές συνθήκες των περιπτώσεων της Συρίας και της Παλαιστίνης, δεν προσφέρουν έδαφος για γόνιμα συμπεράσματα.

Πίνακας 1 : ΑΕΠ (δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, τρέχουσες τιμές) & Ρυθμός Οικονομικής Μεγέθυνσης (ετήσια αύξηση %).

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	130	163	189	219	236	279	289	306	333	336
	7.1 %	7.2 %	4.7 %	5.1 %	1.8 %	2.2 %	2.2 %	2.9 %	4.4 %	4.3 %
Ελλάδα	318	354	330	299	288	246	240	236	195	195
	3.3 %	-0.3 %	-4.3 %	-5.5 %	-9.1 %	-7.3 %	-3.2 %	0.4 %	-0.2 %	0.0 %
Ισραήλ	180	217	208	234	261	258	293	308	299	319
	5.8%	3.0%	1.4%	5.2%	4.7%	1.9%	4.1%	3.4%	3.0%	4.1%
Λίβανος	25	29	35	38	40	43	44	46	47	48
	9.3%	10.5%	10.1%	8.0%	0.9%	2.8%	2.6%	2.0%	0.8%	2.0%
Ιορδανία	17	22	24	26	29	31	34	36	38	39
	8.2 %	7.2 %	5.5 %	2.3 %	2.6 %	2.7 %	2.8 %	3.1 %	2.4 %	2.0 %
Κύπρος	24	28	26	26	27	25	24	23	20	20
	4.8 %	3.9 %	-1.8 %	1.3 %	0.3 %	-3.2 %	-6.0 %	-1.5 %	1.7 %	2.8 %
Τουρκία	676	764	645	772	833	874	951	934	859	858
	5.0 %	0.8 %	-4.7 %	8.5 %	11.1 %	4.8 %	8.5 %	5.2 %	6.1 %	2.9%
Συρία	40	53	54	60	-	-	-	-	-	-
	5.7 %	4.5 %	5.9 %	3.4 %	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από την παρατήρηση του Πίνακα 1 φαίνεται καθαρά ότι ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης των εξεταζόμενων κρατών , πέραν της ισχυρής μεταβλητότητας, παρουσίασε επιβράδυνση, σε σχέση με τα επίπεδα πριν από την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Ο συνδυασμός του στενότερου διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος , της μείωσης των εξαγωγών και του τουρισμού, καθώς και της ελάττωσης των κεφαλαιακών εισροών αποτέλεσαν τροχοπέδη στις προοπτικές ανάπτυξης των υπόψη χωρών, οι οποίες επιδεινώθηκαν περαιτέρω με την εξάπλωση των κοινωνικό-πολιτικών αναταραχών. Ταυτόχρονα, κράτη όπως η Ιορδανία, Συρία και ο Λίβανος που στηρίζονταν παραδοσιακά σε παροχή οικονομικής βοήθειας από τρίτες χώρες, όπως για παράδειγμα στα πλαίσια του Συμβουλίου Συνεργασίας για Χώρες του Κόλπου, ήρθαν αντιμέτωπες με στασιμότητα των εν λόγω ροών και υψηλά κόστη εξωτερικού δανεισμού.

Πίνακας 2 : Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π (δολάρια Η.Π.Α , τρέχουσες τιμές)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	8,327	8,939	9,255	9,658	9,824	10,003	10,156	10,407	10,749	11,132
Ελλάδα	28,530	29,940	29,720	27,630	25,430	25,450	26,070	26,490	26,450	26,900
Ισραήλ	27,150	26,650	26,690	28,220	38,130	30,900	33,550	34,530	36,020	37,400
Λίβανος	12,528	13,856	15,135	15,952	15,695	15,246	14,566	12,528	13,856	15,135
Ιορδανία	8,945	9,333	9,437	9,281	9,214	9,129	9,062	9,083	9,041	9,050
Κύπρος	32,986	34,824	33,923	33,295	33,192	31,878	30,611	30,483	31,540	32,580
Τουρκία	14,840	16,049	15,502	17,460	19,661	20,640	22,311	23,111	24,054	24,244
Συρία	5,705	5,930	6,175	6,375	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από την παρατήρηση του Πίνακα 2 διακρίνουμε μια έντονη διασπορά του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π στην εξεταζόμενη περιφέρεια, το οποίο σε ορισμένα κράτη, όπως η Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ και Τουρκία κυμαίνεται έως και σε τριπλάσιο μέγεθος συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες, όπως Αίγυπτος, Ιορδανία, Λίβανος και Συρία. Γενικότερα το μέσο επίπεδο πραγματικού εισοδήματος της περιοχής εμφανίζεται ιδιαίτερα χαμηλότερο συγκριτικά με άλλες περιφέρειες και ανεπτυγμένες χώρες, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί είτε σε δομικές παραμέτρους, όπως η έντονη δημογραφική ανάπτυξη, είτε σε συνδυασμό των παραγόντων της ασθενούς οικονομικής ανάπτυξης, περιορισμένης παραγωγικότητας της εργασίας, ανισότητας στην κατανομή των χρηματικών πόρων καθώς και της σταδιακής ενσωμάτωσης των κρατών στις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες του εμπορίου.

Πίνακας 3 : Ποσοστό Ανεργίας (% του Συνολικού Εργατικού Δυναμικού)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	8.8	8.7	9.4	9.0	12.0	12.7	13.2	13.2	12.8	12.0
Ελλάδα	8.4	7.8	9.6	12.7	17.9	24.4	27.5	26.5	24.9	23.9
Ισραήλ	9.4	7.7	9.5	8.5	7.1	6.9	6.2	5.9	5.3	5.6
Λίβανος	9.0	7.2	6.2	6.2	6.2	6.2	6.2	6.2	6.5	6.8
Ιορδανία	13.1	12.7	12.9	12.5	12.9	12.2	12.6	11.9	13.1	13.2
Κύπρος	3.9	3.7	5.4	6.3	7.9	11.8	15.9	16.1	14.9	11.7
Τουρκία	8.9	9.7	12.6	10.7	8.8	8.1	8.7	9.9	10.2	10.3
Συρία	8.4	10.9	8.1	8.4	14.9	14.6	14.5	14.5	14.5	14.3
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από την παρατήρηση του Πίνακα 3 διακρίνουμε ότι τα ποσοστά ανεργίας της εξεταζόμενης περιοχής κυμαίνονται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις, με εξέχουσα εκείνη της Ελλάδας, παρουσίασαν έντονη επιδείνωση τα τελευταία χρόνια. Ταυτόχρονα, η εστίαση στο μέγεθος της ανεργίας για το εργατικό δυναμικό νεαρής ηλικίας και στο βαθμό έλλειψης συμμετοχής στην εργασία από τις γυναίκες καθιστούν ακόμα πιο δυσχερές την κατάσταση, με τα αντίστοιχα ποσοστά να εκτοξεύονται πέραν ακόμη και του 40-50%. Οι αιτίες, που τροφοδοτούν το γενικότερο φαινόμενο, μπορούν να αποδοθούν σε πληθώρα παραγόντων, όπως η στασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας, ο περιορισμένος ρόλος του ιδιωτικού τομέα, η ανεπάρκεια εξειδικευμένων ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού, η ραγδαία δημογραφική άνοδος, η έλλειψη αποτελεσματικών εγχώριων θεσμικών δομών κλπ. Επιπλέον κρίνεται χρήσιμο να τονισθεί ότι η εξάπλωση του προβλήματος της ανεργίας αποτέλεσε μια από της σημαντικές συνιστώσες της εξάρσης των κοινωνικό-πολιτικών αναταραχών, που συνδέονται με την Αραβική Άνοιξη.

Πίνακας 4: Δείκτης Πληθωρισμού (Δείκτης GDP deflator)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	12.6	12.2	11.2	10.1	11.6	19.5	8.7	11.2	9.9	6.3
Ελλάδα	3.4	4.3	2.6	0.7	0.8	-0.4	-2.4	-1.8	-1.0	0.1
Ισραήλ	1.0	2.3	3.9	1.2	1.8	3.8	2.1	1.1	2.8	1.1
Λίβανος	3.1	7.5	10.5	0.2	3.4	5.5	1.7	1.3	1.6	-0.8
Ιορδανία	5.1	19.9	2.8	8.4	6.4	4.5	5.6	3.4	2.3	1.0
Κύπρος	3.2	4.0	0.0	2.0	1.9	1.9	-1.0	-1.5	-1.3	-1.3
Τουρκία	6.2	12.0	5.4	7.0	8.2	7.4	6.3	7.4	7.8	7.7
Συρία	4.7	15.2	2.8	4.4	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Ο δείκτης του πληθωρισμού για τις περισσότερες χώρες παρουσίασε μεγάλη διακύμανση, με τα ποσοστά να αγγίζουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά για μεγάλα χρονικά διαστήματα, γεγονός που αποδίδεται κυρίως στην αύξηση των διεθνών τιμών βασικών προϊόντων, όπως τρόφιμα και ενεργειακοί πόροι. Ωστόσο και άλλοι παράγοντες, που συνδέονται με την εξέλιξη της συναλλαγματικής ισοτιμίας, επηρέασαν την μεταβολή του επιπέδου τιμών, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Αιγύπτου, όπου η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος επέφερε αύξηση του πληθωρισμού. Στα πλαίσια αυτά, οι κυβερνήσεις, κυρίως των κρατών εισαγωγέων αγαθών, στράφηκαν προς την κατεύθυνση χορήγησης εκτεταμένων επιδοτήσεων κατανάλωσης και εφαρμογής αυστηρών νομισματικών πολιτικών, επιβαρύνοντας τις περισσότερες φορές την εγχώρια οικονομική δραστηριότητα και το δημοσιονομικό ισοζύγιο. Από την άλλη πλευρά ο δείκτης του πληθωρισμού στις περιπτώσεις του

Ισραήλ, Ελλάδα και Κύπρου κινήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, με τα ποσοστά στα δύο τελευταία κράτη να καταδεικνύουν περιβάλλον αποπληθωρισμού από το 2013 και έπειτα, κυρίως λόγω των επιπτώσεων της οικονομικής ύφεσης.

Πίνακας 5 : Συνολικό Δημόσιο Χρέος (% Α.Ε.Π) & Δημοσιονομικό Ισοζύγιο (% Α.Ε.Π)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	76.2	66.8	69.5	69.6	72.8	73.8	84.0	85.1	88.5	96.9
	-7.2	-7.4	-6.6	-7.9	-9.3	-9.9	-13.2	-11.8	-11.4	-10.9
Ελλάδα	103.1	109.4	126.7	146.3	172.1	159.6	177.9	180.9	179.4	181.6
	-6.8	-10.2	-15.1	-11.2	-10.3	-6.6	-3.7	-4.1	-3.1	0.9
Ισραήλ	73.1	71.9	74.6	70.7	68.8	68.4	67.1	66.1	64.2	62.3
	-0.7	-2.7	-5.6	-3.5	-2.7	-4.7	-3.9	-3.2	-2.7	-2.5
Λίβανος	169.0	160.9	144.2	136.9	133.9	131.5	138.0	139.2	142.2	148.7
	-10.9	-9.8	-8.1	-7.5	-5.9	-8.5	-9.0	-6.3	-7.6	-9.3
Ιορδανία	73.8	60.2	64.8	67.1	70.7	80.7	86.7	89.0	93.4	95.1
	-5.0	-4.4	-8.9	-5.6	-6.8	-9.0	-11.5	-10.0	-4.1	-3.4
Κύπρος	53.1	44.1	52.8	55.8	65.2	79.3	102.2	107.1	107.5	107.8
	3.2	0.9	-5.4	-4.7	-5.7	-5.8	-4.1	-0.2	-1.4	-0.3
Τουρκία	38.2	38.3	43.9	40.1	36.5	32.7	31.3	28.7	27.5	28.1
	-1.9	-2.6	-5.9	-3.4	-0.7	-1.8	-1.5	-1.4	-1.3	-2.3
Συρία	42.7	37.3	31.2	30.0	-	-	-	-	-	-
	-0.2	-1.3	-2.9	-2.8	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

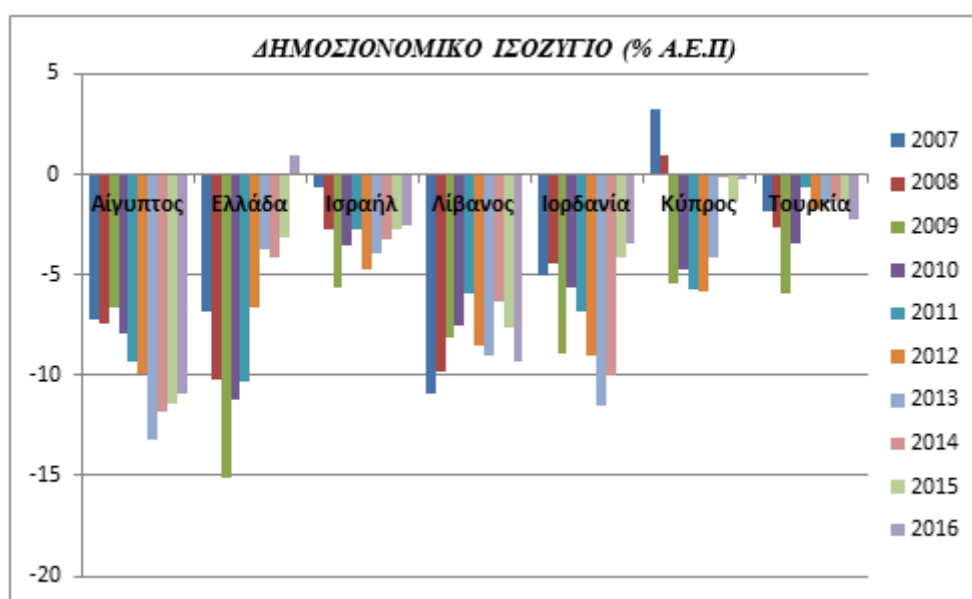
Από τον Πίνακα 5 παρατηρούμε ότι στη πλειοψηφία των εξεταζόμενων κρατών, εκτός από το Ισραήλ και την Τουρκία, το συνολικό δημόσιο χρέος παρουσίασε αυξητική τάση από το 2007 και έπειτα. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως ο Λίβανος και η Ιορδανία, το επίπεδο του δημοσίου χρέους άγγιξε υπερβολικά υψηλά ποσοστά. Η εξέλιξη αυτή δύναται να αποδοθεί σε συνδυασμό πληθώρας παραγόντων, όπως η επιδείνωση του δημοσιονομικού ισοζυγίου, η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας καθώς και η δύσκολη πρόσβαση των κρατών αυτών στις διεθνείς αγορές, λόγω της γενικότερης κατάστασης του παγκόσμιου οικονομικού περιβάλλοντος και των πολιτικών αναταραχών στην περιοχή. Οι χώρες εξαγωγείς αγαθών, όπως η Αίγυπτος, επιχείρησαν μέσω της αξιοποίησης των εσόδων, ιδιαίτερα κατά τις περιόδους υψηλών διεθνών τιμών πετρελαίου και επακόλουθης δημοσιονομικής ισορροπίας, να εξισορροπήσουν το δημόσιο χρέος, ενώ αντίθετα κράτη εισαγωγείς στράφηκαν στην αναζήτηση εξωτερικής οικονομικής βοήθειας, αντιμετωπίζοντας ιδιαίτερα υψηλά κόστη δανεισμού.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να τονισθεί, επίσης, ότι η έντονη μεταβλητότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας μερικών εγχώριων νομισμάτων καθώς και η μειούμενη

εισροή ξένου συναλλάγματος, κατέστησαν ακόμη δυσχερέστερη την εξυπηρέτηση του χρέους, και ειδικότερα του εξωτερικού.

Ωστόσο στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί, ότι το επίπεδο εξωτερικής χρηματοδότησης διαφέρει ανάμεσα στις εξεταζόμενες χώρες. Σε μερικές εξ' αυτών, όπως η Αίγυπτος, η Ιορδανία και η Συρία, ο βαθμός εξάρτησης στις διεθνείς αγορές ήταν περιορισμένος και ως εκ τούτου στράφηκαν σε αξιοποίηση εγχώριων πηγών χρηματοδότησης και εφαρμογής πολιτικών, το οποίο σε συνδυασμό με την καθοδική τάση των κεφαλαιακών εισροών εγκλώβισε σημαντικά την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα. Για τα υπόλοιπα κράτη, που στηρίζονται περισσότερο στην πρόσβαση στις διεθνείς χρηματαγορές, η επάρκεια των κεφαλαιακών εισροών διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην πρόοδο της εγχώριας οικονομίας, την ευρωστία του χρηματοπιστωτικού συστήματος καθώς και την εξέλιξη των πληθωριστικών τάσεων.

Διάγραμμα 2 : Εξέλιξη Δημοσιονομικού Ισοζυγίου Εξεταζόμενων Κρατών (2007-2016)

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από το Διάγραμμα 2 παρατηρούμε ότι η εξέλιξη του δημοσιονομικού ισοζυγίου παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις και μεταβλητότητα, κατά την χρονική περίοδο μελέτης, ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη. Για τις χώρες εξαγωγής προϊόντων, όπως η Αίγυπτος, η σημαντική μείωση των εξαγωγών, η πτώση των τουριστικών αφίξεων, σε συνδυασμό με τις υψηλές κυβερνητικές δαπάνες και ασθενή εγχώρια οικονομική δραστηριότητα, επέφεραν διόγκωση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Ταυτόχρονα, για τις χώρες εισαγωγείς αγαθών, όπως η Ιορδανία και ο Λίβανος, η αύξηση των διεθνών τιμών βασικών προϊόντων και οι συνεπακόλουθες υψηλές επιδοτήσεις κατανάλωσης για να αντισταθμιστεί το κόστος εισαγωγών, επέδρασαν αρνητικά στην ισορροπία του δημοσιονομικού ισοζυγίου. Επιπλέον, οι πολιτικές αναταραχές στην

ευρύτερη περιοχή καθώς και το στενό παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, περιόρισαν σημαντικά τις εισροές κεφαλαίων και επενδύσεων, επιδεινώνοντας τις προοπτικές ανάκαμψης των περισσότερων κρατών και την εξεύρεση πόρων για την εξυγίανση των δημοσιονομικών συνθηκών τους. Από την άλλη πλευρά, για τις χώρες που στράφηκαν στην εφαρμογή πολιτικών δημοσιονομικής προσαρμογής, όπως η Ελλάδα, Κύπρος και Τουρκία, το εύρος του δημοσιονομικού ελλείμματος, ιδιαίτερα από το 2013 και έπειτα, συρρικνώθηκε σημαντικά.

❖ ΤΜΗΜΑ Β : ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΩΝ ΡΟΩΝ ΣΤΑ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΡΑΤΗ

➤ *ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΩΝ ΡΟΩΝ*

Πίνακας 6 : Εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (% Α.Ε.Π)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	8.9	5.8	3.6	2.9	-0.2	1.0	1.5	1.6	2.1	2.4
Ελλάδα	0.6	1.6	0.8	0.2	0.4	0.7	1.2	1.1	0.6	1.6
Ισραήλ	4.9	5.0	2.1	3	3.3	3.3	4.2	2.2	3.8	3.9
Λίβανος	13.7	15.0	13.7	11.3	8.7	7.3	6.1	6.4	5.0	5.5
Ιορδανία	15.3	12.9	10.1	6.4	5.2	4.9	5.4	5.6	3.4	4.0
Κύπρος	9.5	8.4	10.9	53.2	-43.5	198.3	-25.0	-3.2	41.0	13
Τουρκία	3.3	2.6	1.3	1.2	1.9	1.6	1.4	1.4	2.0	1.4
Συρία	3.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

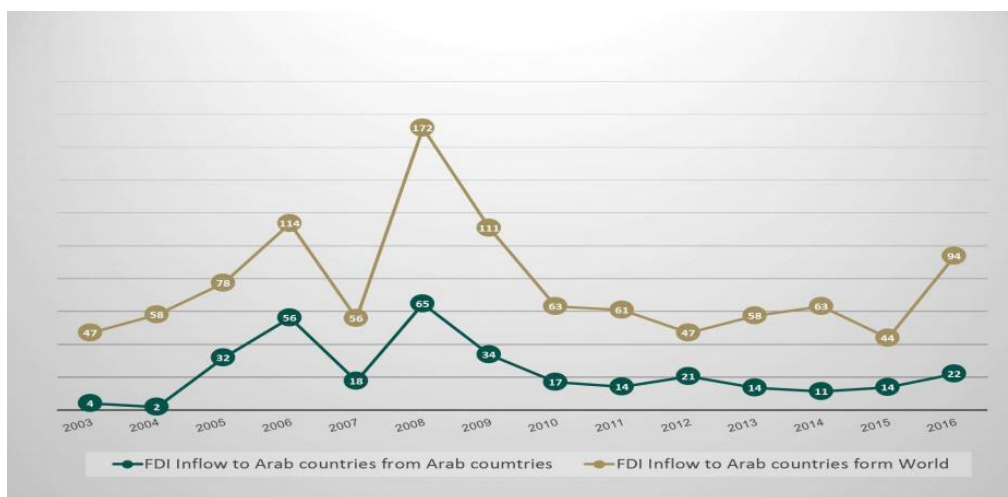
(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από τον Πίνακα 6 διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό εισροής άμεσων ξένων επενδύσεων στην πλειοψηφία των εξεταζόμενων κρατών κυμάνθηκε σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Συγκεκριμένα, για τις περιπτώσεις της Αιγύπτου, Ιορδανίας, Λιβάνου και Συρίας, ο συνδυασμός των πολιτικών αναταραχών από το 2011 και έπειτα καθώς και της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, επέφερε ισχυρή μείωση στο επίπεδο των εισερχόμενων επενδύσεων. Παράλληλα, εγχώριοι δομικοί παράγοντες, όπως ο μικρός βαθμός ενσωμάτωσης στην παγκόσμια οικονομία, η ισχνή ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος, οι περιορισμοί στις κεφαλαιακές ροές καθώς και η απουσία ενός σταθερού επενδυτικού κλίματος στις υπόψη χώρες, διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή. Από την άλλη πλευρά, το Ισραήλ και η Τουρκία, οι οποίες αντιπροσωπεύουν περισσότερο ανοιχτές οικονομίες, φαίνεται να επηρεάστηκαν από τις εξελίξεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος και των βασικών εμπορικών τους εταίρων, όπως η Ε.Ε και οι Η.Π.Α, ιδιαίτερα από το 2009 και έπειτα. Ειδικότερα για την περίπτωση της Τουρκίας, αξίζει να αναφερθεί ότι ο κατά διαστήματα υπερβολικός βαθμός εξάρτησης της, ιδιαίτερα του χρηματοπιστωτικού συστήματος, στην εξωτερική χρηματοδότηση και όχι στην εγχώρια αποταμίευση, έχει προκαλέσει τόσο προβλήματα ρευστότητας όσο και πιστωτικών κινδύνων. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι διαχρονικά το μεγαλύτερο μέρος των εισερχόμενων άμεσων ξένων επενδύσεων, ιδιαίτερα για τις αραβικές χώρες της

περιοχής, κατευθύνονταν σχεδόν αποκλειστικά προς τους τομείς της ενέργειας και της κατασκευής, μην αφήνοντας περιθώριο για διαφοροποίηση του εγχώριου παραγωγικού μοντέλου.

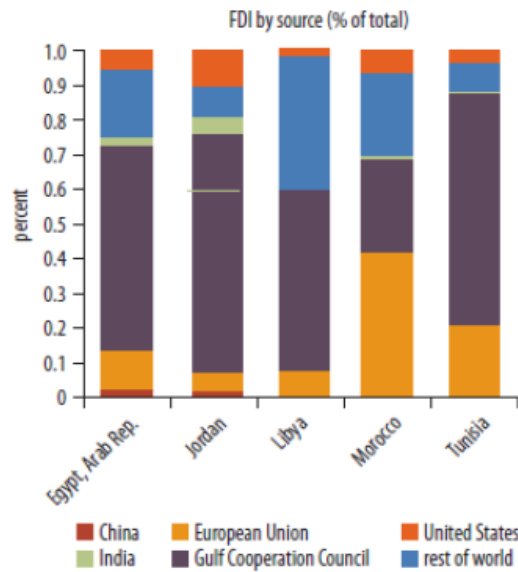
Για τα Αραβικά κράτη της υπό εξέταση περιοχής, αξίζει να αναφερθεί ότι κατά το χρονικό διάστημα της μελέτης, το επίπεδο ενδοπεριφερειακών ροών Άμεσων Ξένων Επενδύσεων, ήταν ιδιαίτερα χαμηλό, με ένα μεγάλο μέρος αυτού του ποσοστού, επίσης, να προέρχεται από χώρες εκτός των ορίων της ανάλυσης μας, όπως τα Η.Α.Ε και η Σαουδική Αραβία. Αντίθετα, ανεπτυγμένες οικονομίες, όπως οι Η.Π.Α και κράτη της Ε.Ε. καθώς και άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπως η Κίνα και η Ινδία, αποτέλεσαν τις κυριότερες πηγές προέλευσης των ΑΞΕ (*MENA-OECD Investment Programme, 2014*), όπως διαφαίνεται στα δύο επόμενα διαγράμματα.

Διάγραμμα 3 : Εξέλιξη Πηγών Προέλευσης Εισροών ΑΞΕ στις Αραβικές Χώρες

(Πηγή : Arab Investment and Export Credit Guarantee Corporation, 2017)

Διάγραμμα 4 : Ενδεικτική Εξέλιξη Πηγών Προέλευσης Εισροών ΑΞΕ για την Αίγυπτο, Ιορδανία, Λιβύη, Μαρόκο και Τυνησία (περίοδος 2003-2011)

(Πηγή :MENA-OECD Investment Programme, 2014)

Συνεχίζοντας με το Ισραήλ και την Κύπρο, αξίζει να σημειωθεί ότι και τα δύο κράτη συγκαταλέγονται στις περισσότερο ανοιχτές οικονομίες της περιοχής, επιτυγχάνοντας αξιοσημείωτη πρόοδο στην ανέγερση ενός διαφοροποιημένου επιχειρηματικού περιβάλλοντος τα τελευταία χρόνια. Οι κυριότερες πηγές ΑΞΕ προέρχονταν κυρίως από χώρες της Ε.Ε, τις Η.Π.Α και την Ρωσία, με το επίπεδο της εισροής κεφαλαίων να καταγράφει σημαντική διακύμανση κατά τη διάρκεια της υπό μελέτη χρονικής περιόδου, λόγω της επίδρασης της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, της κρίσης της Ευρωζώνης και των γεωπολιτικών κινδύνων (*Santander Trade Portal, 2017*).

Ολοκληρώνοντας με την Τουρκία και την Ελλάδα, θα πρέπει να τονισθεί ότι τα δύο κράτη σημείωσαν σημαντική μείωση στην εισροή ΑΞΕ λόγω του συνδυασμού των δυσμενών παγκόσμιων οικονομικών συνθηκών και εγχώριων δομικών παραγόντων, ιδιαίτερα στην περίπτωση της πρώτης χώρας. Τα βασικότερα κράτη, από τα οποία προέρχονταν οι επενδυτικές ροές, αποτελούν η Ε.Ε και οι Η.Π.Α, ενώ για την Τουρκική αγορά εντοπίζεται ιδιαίτερη συνεισφορά και από τα Αραβικά Κράτη του Κόλπου. Επίσης, καθίσταται ενδιαφέρον το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια έντονα αυξητική τάση επενδυτικών ροών από την Ελλάδα προς την Τουρκική οικονομία.

Στο σημείο αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ειδικότερα για την περίπτωση των αναδυόμενων οικονομιών, η επισήμανση της άμεσης συσχέτισης των ευκαιριών ανάπτυξης τους με την εξέλιξη των εγχώριων δομών και του εξωτερικού περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η επίτευξη προοπτικών ανοιχτής οικονομίας, εύρωστου χρηματοπιστωτικού συστήματος και υγιούς διαχείρισης πιστωτικών κινδύνων δύναται να δημιουργήσουν γόνιμο έδαφος ανταπόκρισης των εθνικών

οικονομιών σε θετικές εξελίξεις του εξωτερικού περιβάλλοντος, όπως αύξηση των εξαγωγών και κεφαλαιακών εισροών, θεμελιώνοντας τις προϋποθέσεις για σταθερή ανάπτυξη (*IMF World Economic Outlook, 2017*).

➤ *ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΡΟΩΝ*

Στο παρόν τμήμα του κεφαλαίου αυτού επιχειρείται η επισκόπηση των συνθηκών του εμπορικού περιβάλλοντος των υπό εξέταση κρατών, με ιδιαίτερη έμφαση να δίνεται στη μελέτη των εμπορικών ροών εντός της περιφέρειας. Συγκεκριμένα αποτυπώνονται βασικοί δείκτες ανάλυσης, όπως το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και ο ρόλος των εισαγωγών και εξαγωγών στο εμπορικό ισοζύγιο κάθε χώρας, ενώ, επιπλέον, γίνεται προσπάθεια για την καταγραφή του βαθμού αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης (2007-2016).

Αρχικώς, προτού προβούμε στην ανάλυση του εμπορικού περιβάλλοντος της υπό μελέτη περιοχής, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο σχολιασμός ορισμένων γενικών δομικών στοιχείων. Συγκεκριμένα, οι προοπτικές διαρκούς ανάπτυξης των αναδυόμενων οικονομιών συνδέονται άμεσα με την απρόσκοπτη πρόοδο εγχώριων δομικών παραγόντων, όπως ο βαθμός ενσωμάτωσης τους στις διεθνείς αγορές, η επίτευξη συνθηκών ελεύθερου εμπορίου καθώς το βάθος του χρηματοπιστωτικού συστήματος τους, για την αποτελεσματική αξιοποίηση των κεφαλαιακών εισροών (*IMF World Economic Outlook, 2017*).

Συνεχίζοντας, η κατάσταση του εμπορικού περιβάλλοντος στην υπό εξέταση περιοχή, όπως διαφαίνεται και από την ανάλυση βασικών δεικτών, αντανακλά αρκετές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα κράτη, λόγω της διαφορετικής συσχέτισης και επίδρασης του ποσοστού εισαγωγών και εξαγωγών στα θεμελιώδη μεγέθη τους. Ταυτόχρονα, περισσότερο ανεπτυγμένες και ανοιχτές οικονομίες, όπως η Ελλάδα, Τουρκία, Ισραήλ και Κύπρος, παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό ενσωμάτωσης στις διεθνείς αγορές και κατά χρονικές περιόδους υψηλότερο επίπεδο αλληλεπίδρασης μεταξύ τους, με προεξέχουσα τις περιπτώσεις των δύο πρώτων κρατών. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, για χώρες όπως η Αίγυπτος, Λίβανος, Ιορδανία, Συρία και Παλαιστίνη, το επίπεδο του ενδοπεριφερειακού εμπορίου αποτυπώνεται ιδιαίτερα χαμηλό, ενώ καταγράφουν εντονότερες εμπορικές ροές με εξωτερικούς εταίρους, όπως η Ε.Ε και η Ασία. Παράλληλα, το ποσοστό ενσωμάτωσης των υπόψη αγορών στις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες παραμένει αρκετά περιορισμένο, επιφέροντας αρνητικό αντίκτυπο και στη ροή επενδύσεων σε παραγωγικούς τομείς.

Οι κύριοι λόγοι, που προκαλούν επιβράδυνση στην ανάπτυξη των εμπορικών ροών και του βαθμού συμμετοχής στα παγκόσμια εμπορικά δίκτυα, ειδικότερα ανάμεσα στα υπό εξέταση κράτη που αποτελούν μέλη της περιοχής MENA, αποδίδονται σε μια πληθώρα παραγόντων. Για εξαγωγείς χώρες, όπως η Αίγυπτος για παράδειγμα, η κυριαρχία των εξαγωγών και η κατεύθυνση των επενδύσεων σε πρώτες ύλες χαμηλής προστιθέμενης αξίας, αποστερεί τη δυνατότητα ταχείας ενσωμάτωσης τους στις

παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες και την εκμετάλλευση ωφελειών για την οικονομία. Πιο σημαντικά, επίσης, η χρόνια ύπαρξη δασμών, ιδιαίτερα για τις εισαγωγές από εξωτερικούς εταίρους, αλλά και επιπρόσθετων περιορισμών (NTBs), που συνδέονται με πολύπλοκες διεργασίες εναρμόνισης τεχνικών προτύπων και τελωνειακών διαδικασιών, υπονομεύουν ακόμα περισσότερο την άνθηση του εμπορίου (Marek Dabrowski και Luc De Wulf, 2013). Επιπλέον, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και διάδοσης ζωτικών υπηρεσιών, οι οποίες δύναται να προσδώσουν προστιθέμενη αξία και ώθηση στον βιομηχανικό τομέα, συνδράμουν καταλυτικά στην αύξηση του συναλλακτικού και εμπορικού κόστους. Σαφέστατα, το ανίσχυρο επενδυτικό περιβάλλον, ο περιορισμένος ρόλος του ιδιωτικού τομέα και οι πολιτικές αναταραχές από το 2011 και έπειτα, συμβάλλουν αρνητικά στις προοπτικές ανάκαμψης του εμπορικού και οικονομικού κλίματος στις χώρες αυτές. Τέλος, παράμετροι που συνδέονται με τις μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας και των διεθνών τιμών βασικών αγαθών, όπως το πετρέλαιο, επηρεάζουν καθοριστικά την ισορροπία εισαγωγών και εξαγωγών καθώς και βασικά μακροοικονομικά μεγέθη στα υπόψη κράτη.

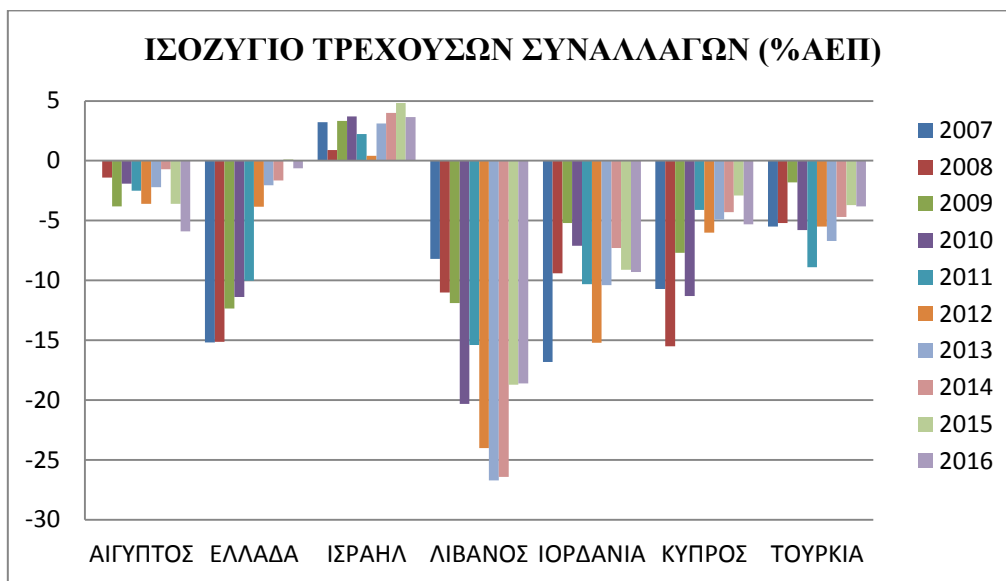
Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να τονισθεί ότι αν και τα τελευταία χρόνια έχουν λάβει χώρα αξιοσημείωτες προσπάθειες φιλελευθεροποίησης των εμπορικών και οικονομικών συνθηκών, μάλιστα υπό την αιγίδα συμβατικών πράξεων όπως η Παν-Αραβική και Ευρο-Μεσογειακή Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου, η εξάπλωση βασικών εμποδίων και η έλλειψη σε ουσιαστικές υποδομές συνεχίζουν να περιορίζουν την ανάπτυξη του εμπορίου, ιδιαίτερα σε περιφερειακό επίπεδο. Το γεγονός αυτό καθιστά δυσχερέστερη την ανταπόκριση και προσαρμογή των εγχώριων οικονομιών στις μεταβολές του εξωτερικού περιβάλλοντος, αποστερώντας από τις εν λόγω χώρες τις προοπτικές επίτευξης ανταγωνιστικότητας αλλά και αξιοποίησης ευκαιριών οικονομιών κλίμακας και αύξησης της παραγωγικότητας, ιδιαίτερα κάτω από ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες.

Πίνακας 7 : Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% Α.Ε.Π)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	0.0	-1.4	-3.8	-1.9	-2.5	-3.6	-2.2	-0.7	-3.6	-5.9
Ελλάδα	-15.2	-15.1	-12.3	-11.4	-10.0	-3.8	-2.0	-1.6	0.1	-0.6
Ισραήλ	3.2	0.9	3.3	3.7	2.2	0.4	3.1	4.0	4.8	3.6
Λίβανος	-8.2	-11.0	-11.9	-20.3	-15.4	-24.0	-26.7	-26.4	-18.7	-18.6
Ιορδανία	-16.8	-9.4	-5.2	-7.1	-10.3	-15.2	-10.4	-7.3	-9.1	-9.3
Κύπρος	-10.7	-15.5	-7.7	-11.3	-4.1	-6.0	-4.9	-4.3	-2.9	-5.3
Τουρκία	-5.5	-5.2	-1.8	-5.8	-8.9	-5.5	-6.7	-4.7	-3.7	-3.8
Συρία	-0.2	-1.3	-2.9	-2.8	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Διάγραμμα 5 : Εξέλιξη Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών Εξεταζόμενων Κρατών (2007-2016).

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από τον Πίνακα 7 και Διάγραμμα 7, γίνεται ξεκάθαρο ότι η εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών παρουσιάζει ιδιαιτερότητες ανάμεσα στις υπό εξέταση χώρες, καθώς εξαρτάται από την εξέλιξη αρκετών παραγόντων. Για τα κράτη εξαγωγείς βασικών προϊόντων, όπως η Αίγυπτος, η διακύμανση των διεθνών τιμών ενεργειακών αγαθών, όπως το πετρέλαιο, καθώς και η δραστική μείωση της ζήτησης από τους εμπορικούς εταίρους της, οδήγησε σε κατά διαστήματα διεύρυνση του ελλείμματος στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών. Ταυτόχρονα, για χώρες που παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης στις εισαγωγές βασικών και ενδιάμεσων προϊόντων, όπως η Ιορδανία και ο Λίβανος, η αύξηση της διεθνούς τιμής ενεργειακών αγαθών, ειδικότερα από το 2011 και έπειτα, καθώς και η ελάττωση των εξαγωγών προϊόντων επέδρασαν αρνητικά στην ισορροπία του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Στην περίπτωση της Τουρκίας, οι εγχώριες πολιτικές, ιδιαίτερα από το 2011 και μετά, προκάλεσαν ραγδαία αύξηση της εσωτερικής ζήτησης για εισαγωγές, διατηρώντας διαχρονικά ελλειμματικό το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών, ενώ στην Κύπρο παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μια συνεχή βελτίωση του εν λόγω δείκτη. Τέλος, το Ισραήλ αποτελεί το μοναδικό κράτος, το οποίο εμφανίζει πλεονασματικό Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών κατά τη περίοδο μελέτης, αντανακλώντας την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών και της ενσωμάτωσης της αγοράς στις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες και δικτύων παραγωγής.

**Πίνακας 8 : Εξαγωγές Προϊόντων και Υπηρεσιών (% ΑΕΠ) & Ποσοστό
Εξαγωγών Μεταποιημένων Προϊόντων
(% Συνολικών Εξαγωγών Εμπορευμάτων)**

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	30.2	33.0	25.0	21.3	20.6	16.4	17.0	14.2	13.2	10.4
	18.8	36.5	43.8	43.4	45.1	45.5	48.7	51.5	52.9	-
Ελλάδα	22.5	23.4	19.0	22.1	25.5	28.7	30.4	32.5	31.9	30.2
	53.3	46.8	46.5	40.8	37.7	32.3	31.3	32.8	36.8	37.4
Ισραήλ	40.4	38.5	33.3	35.1	36.1	36.1	33.4	32.2	30.7	29.8
	75.9	92.1	93.5	93.3	93.3	92.2	92.5	92.8	93.9	92.9
Λίβανος	38.2	39.7	34.1	36.3	36.2	56.5	56.9	57.5	57.0	54.5
	67.0	71.5	72.5	63.6	66.9	64.2	55.2	62.6	-	-
Ιορδανία	54.9	57.8	46.4	48.3	47.7	46.2	42.4	43.3	37.6	35.1
	76.3	75.4	73.3	73.6	70.4	69.6	71.9	70.9	69.6	-
Κύπρος	53.3	50.1	48.7	50.2	52.9	53.5	58.7	62.2	61.2	62.0
	44.6	48.0	50.4	50.2	43.3	43.4	47.7	51.4	47.4	39.9
Τουρκία	21.2	22.8	22.6	20.4	22.3	23.7	22.3	23.8	23.3	22.1
	81.7	81.0	80.2	79.2	78.3	77.7	78.1	78.5	78.8	80.1
Συρία	38.6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	34.8	33.0	31.0	24.7	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

**Πίνακας 9 : Εισαγωγές Προϊόντων και Υπηρεσιών (% ΑΕΠ) & Ποσοστό
Εισαγωγών Μεταποιημένων Προϊόντων
(% Συνολικών Εισαγωγών Εμπορευμάτων)**

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	34.8	38.6	31.6	26.6	24.7	24.3	23.4	22.7	21.7	19.6
	42.4	59.9	65.2	60.1	52.3	50.9	55.9	56.8	58.9	-
Ελλάδα	35.0	36.0	28.8	30.7	32.3	33.1	33.2	34.9	31.8	30.8
	68.1	63.1	67.4	58.8	51.0	45.8	45.4	48.6	54.4	58.1
Ισραήλ	41.1	38.8	30.4	32.9	35.5	35.9	31.1	30.4	27.7	27.5
	74.1	69.5	71.9	71.4	70.8	67.7	69.1	71.4	76.1	79.3
Λίβανος	63.1	69.9	58.6	61.9	64.2	77.1	71.2	69.4	65.0	66.5
	57.1	55.4	61.1	59.0	55.4	51.2	56.0	55.0	-	-
Ιορδανία	91.8	87.5	69.1	69.0	73.9	74.3	72.0	69.7	60.5	55.9
	57.6	55.7	59.6	56.3	49.5	45.4	51.1	49.0	57.1	-
Κύπρος	58.0	62.9	54.1	57.5	55.9	55.0	56.9	60.1	60.9	62.4
	67.5	64.2	65.0	61.6	56.6	50.3	49.6	54.3	56.3	62.3
Τουρκία	26.1	27.1	23.4	25.5	30.4	28.6	28.1	27.6	26.0	25.0
	64.9	59.8	64.2	63.3	60.6	57.8	61.7	61.5	66.6	71.2
Συρία	37.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	47.6	46.6	57.1	54.1	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

**Πίνακας 10 : Συνολικό Ποσοστό Εμπορίου (% ΑΕΠ) &
Συνολικό Ποσοστό Εμπορίου Υπηρεσιών (% ΑΕΠ)**

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	65.1	71.7	56.6	47.9	45.3	40.7	40.4	36.9	34.8	30.0
	26.3	26.1	18.8	17.6	14.1	13.7	12.0	12.9	10.8	-
Ελλάδα	57.5	59.3	47.7	52.8	57.8	61.8	63.5	67.4	63.7	61.0
	20.1	21.5	17.7	19.4	20.8	20.9	22.3	24.7	22.2	19.8
Ισραήλ	81.5	77.3	63.8	68.0	71.7	72.1	64.5	62.6	58.4	57.3
	21.8	20.7	19.2	18.8	19.0	20.9	19.1	19.1	19.6	20.0
Λίβανος	101.3	109.5	92.7	98.1	100.4	133.5	128.0	126.9	121.9	121.0
	92.5	107.9	88.1	76.5	81.4	61.5	63.9	61.0	62.4	-
Ιορδανία	146.6	145.3	115.5	117.3	121.5	120.5	114.3	113.1	98.1	91.1
	41.9	40.5	35.7	38.4	35.4	35.4	32.5	32.9	28.8	-
Κύπρος	111.3	112.9	102.8	107.7	108.8	108.5	115.6	122.3	122.1	124.5
	50.1	59.0	55.3	56.9	58.1	59.1	69.5	74.2	76.0	77.6
Τουρκία	47.3	49.9	45.9	45.9	52.7	52.2	50.4	51.4	49.3	47.1
	6.8	7.2	8.2	7.3	7.5	7.4	7.6	8.2	8.1	7.0
Συρία	76.5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	17.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από τα παραπάνω στοιχεία διαφαίνεται ότι ο εμπορικός τομέας, συμπεριλαμβανομένων των εισαγωγών και εξαγωγών εμπορευμάτων και υπηρεσιών, για ορισμένα από τα υπό εξέταση κράτη, όπως ο Λίβανος, η Ιορδανία και η Κύπρος, κατέχει ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά ως προς το Α.Ε.Π, αντανακλώντας την σημαντική επίδραση του στην πορεία των εθνικών, αυτών, οικονομιών. Στην περίπτωση της Αιγύπτου, η σημαντική πτώση των εξαγωγών ορυκτών καυσίμων αλλά και οι πολιτικές αναταραχές από το 2011 και έπειτα, επηρέασαν καταλυτικά την ευστάθεια του εμπορικού περιβάλλοντος, ενώ η Τουρκία παρουσιάζει αρκετές διακυμάνσεις, κατά τη περίοδο μελέτης, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί από την εξέλιξη παραμέτρων της εγχώριας αλλά και της διεθνούς οικονομίας.

Επιπλέον, όπως διακρίνουμε, το επίπεδο του εμπορίου των υπηρεσιών διαφέρει σημαντικά ανάμεσα στα υπό μελέτη κράτη. Συγκεκριμένα, χώρες, όπως η Ιορδανία, Λίβανος και Κύπρος διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα εμπορίου στον τομέα των υπηρεσιών, με το μεγαλύτερο εξαγωγικό ποσοστό, όμως, να κυριαρχείται από δραστηριότητες όπως οι μεταφορές και ο τουρισμός. Γενικότερα, αξίζει να επισημανθεί ότι στην υπό εξέταση περιοχή, με την εξαίρεση του Ισραήλ, παρατηρείται ότι ο τομέας του εμπορίου των υπηρεσιών ως προς το παγκόσμιο σύνολο έχει παραμείνει ιδιαίτερα περιορισμένος, ενώ έχει σημειωθεί βραδεία ανάπτυξη πεδίων εμπορικών και παραγωγικών υπηρεσιών, υψηλής προστιθέμενης αξίας, κυρίως λόγω απουσίας επενδύσεων.

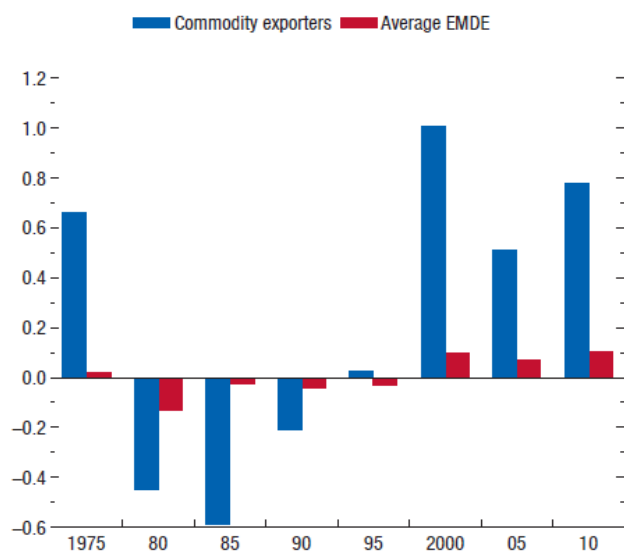
Συνεχίζοντας, έχει ενδιαφέρον να τονισθεί ότι σε κράτη παραδοσιακούς εξαγωγείς ενεργειακών αγαθών, όπως η Αίγυπτος μέχρι το 2011-2012, το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών κυριαρχούνταν από ορυκτές πρώτες ύλες και καύσιμα, με το αντίστοιχο ποσοστό της μεταποίησης και βιομηχανικής παραγωγής να διατηρείται χαμηλό. Αντίθετα, κράτη που στηρίζονται σε ενεργειακές εισαγωγές, όπως η Ιορδανία και ο Λίβανος, εμφάνισαν υψηλότερο μερίδιο εξαγωγών μεταποιημένων προϊόντων και εισαγωγών ενδιάμεσων αγαθών. Γενικότερα, η γενικότερη υπό εξέταση περιοχή, με εξαίρεση την Τουρκία και Ισραήλ, που αντιπροσωπεύουν περισσότερο ανοιχτές οικονομίες, χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο ενσωμάτωσης στις διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες και δίκτυα παραγωγής, με την Ιορδανία και το Λίβανο να σημειώνουν πρόοδο ως προς τις εξαγωγές μεταποιημένων προϊόντων και την συμμετοχή στις καθετοποιημένες μορφές του εμπορίου.

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να υπογραμμισθεί πως η βαρύτητα της οικοδόμησης ενός διαφοροποιημένου εγχώριου παραγωγικού μοντέλου και ανταγωνιστικού εμπορικού περιβάλλοντος, προϋποθέσεις που δύναται να οδηγήσουν στην διεύρυνση εξαγωγών εμπορευμάτων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας και εν τέλει στην ενσωμάτωση των αγορών αυτών στον παγκόσμιο ιστό, αποτελεί σημαντικό μοχλό ενίσχυσης της ανάπτυξης των εθνικών οικονομιών, ιδιαίτερα κάτω από ευνοϊκές συνθήκες εξωτερικού περιβάλλοντος, όπως αντανακλάται και στο επόμενο γράφημα:

Διάγραμμα 6 : Συνεισφορά Όρων Εμπορίου στην Αύξηση Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π.

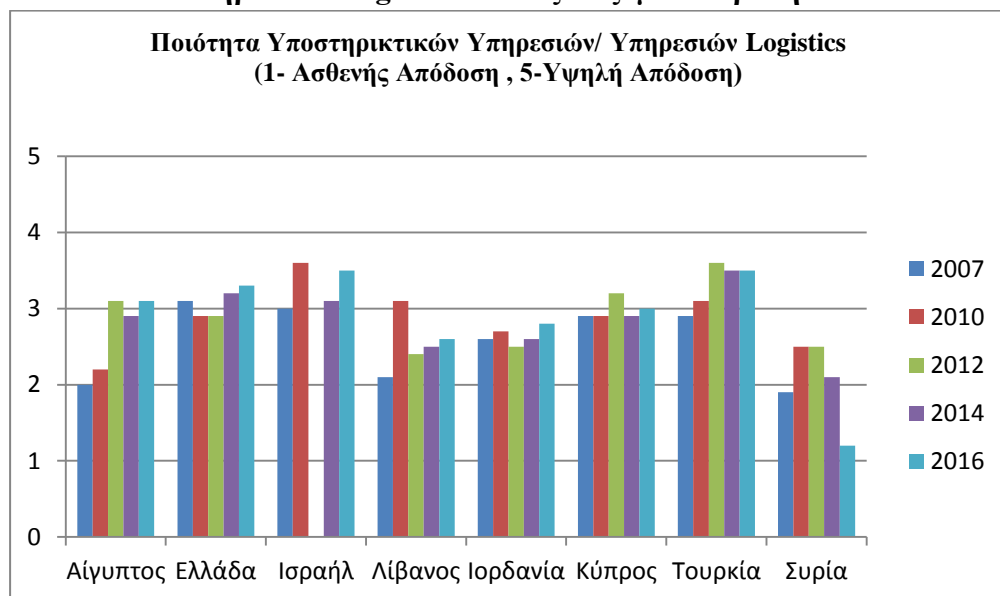
Figure : Average Contribution of Terms of Trade to GDP per Capita Growth, by Groups of Economies
(Percentage points)

The contribution of commodity terms of trade to medium-term growth is substantially larger for commodity exporters than for the average EMDE.

(Πηγή : IMF World Economic Outlook, 2017)

Διάγραμμα 7 : Απεικόνιση Ποιότητας Εμπορικών Υποστηρικτικών & Υπηρεσιών Logistics στα Εξεταζόμενα Κράτη.

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Από το Διάγραμμα 7 διαφαίνεται ότι στη πλειοψηφία των υπό εξέταση κρατών, με εξαίρεση την Τουρκία και το Ισραήλ, το επίπεδο άνθησης υποστηρικτικών υπηρεσιών που συνδέονται με το εμπόριο και την μεταποιητική δραστηριότητα παραμένει ιδιαίτερα χαμηλό. Ειδικότερα για τις χώρες της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής, όπως Αίγυπτος, Λίβανος, Ιορδανία και Συρία, η διαχρονικά απουσία επενδύσεων, η έλλειψη βασικών υποδομών, η επιβολή περιορισμών και το ασθενές θεσμικό και ρυθμιστικό πλαίσιο, έχουν λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην διαμόρφωση ενός ισχυρού εμπορικού περιβάλλοντος για τις υποστηρικτικές υπηρεσίες, όπως logistics, μεταφορές και άλλες υψηλής προστιθέμενης αξίας παραγωγικές υπηρεσίες, επιφέροντας αρνητικές επιδράσεις στην αποδοτικότητα, κερδοφορία και ανταγωνιστικότητα του εγχώριου επιχειρηματικού τομέα. Κατά αυτό τον τρόπο, λοιπόν, γίνεται εμφανές ότι καθίσταται ακόμα πιο δυσχερές η ενσωμάτωση των εθνικών αγορών στις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες, ενώ συρρικνώνονται σημαντικά οι προοπτικές άντλησης διεθνών επενδύσεων για την βελτίωση του εμπορικού περιβάλλοντος.

Πίνακας 11 : Εξαγωγές Εμπορευμάτων & Εισαγωγές Εμπορευμάτων από την περιοχή MENA
(% Συνόλου Εξαγωγών & Εισαγωγών Εμπορευμάτων κάθε Χώρας)

Χώρα	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	9.8	14.6	20.5	18.4	15.8	18.2	18.7	18.2	15.9	-
	3.6	3.0	2.9	3.1	2.6	4.2	2.4	2.2	3.0	-
Ελλάδα	3.9	3.8	6.3	8.5	5.6	9.5	9.3	8.5	9.6	-
	6.3	7.9	5.9	7.8	10.5	11.9	12.4	11.9	9.7	-
Ισραήλ	0.8	0.7	0.8	0.6	0.7	0.6	0.4	0.4	0.4	-
	0.3	0.4	0.7	0.8	0.5	0.4	0.4	0.6	0.8	-
Λίβανος	24.5	27.0	23.3	23.3	16.2	18.5	25.3	24.2	24.7	-
	8.0	6.2	6.2	6.6	9.1	7.6	6.6	5.5	5.4	-
Ιορδανία	24.7	24.7	31.2	29.2	28.2	26.8	28.4	25.9	18.6	-
	8.6	8.3	10.7	9.6	8.6	7.6	7.5	4.1	4.6	-
Κύπρος	5.7	6.8	8.5	6.9	5.2	7.9	7.1	7.0	10.3	-
	2.0	1.7	1.7	1.6	1.6	0.9	1.0	0.8	0.7	-
Τουρκία	9.5	10.9	17.2	17.1	16.1	21.6	19.4	18.2	16.9	-
	6.7	7.7	5.9	7.7	6.9	6.7	5.7	5.7	4.7	-
Συρία	44.6	44.5	51.5	47.0	50.7	71.0	73.3	72.3	73.1	-
	13.9	14.9	15.4	15.6	17.4	24.2	26.3	24.5	26.0	-
Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Πηγή : World Bank database, 2017)

Ξεκινώντας, είναι σημαντικό να τονισθεί ότι τα στοιχεία του Πίνακα 11 αφορούν το ποσοστό των εμπορικών ροών εμπορευμάτων, χρησιμοποιώντας ως βάση αναφοράς την περιφέρεια της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής MENA , καθώς τα κράτη

που εμπλέκονται στις πρόσφατες ενεργειακές ανακαλύψεις και διαμόρφωση της ενεργειακής αρχιτεκτονικής ανήκουν ή ευρίσκονται κοντά στην υπόψη περιοχή.

Γενικότερα, όπως διαφαίνεται και από τα παραπάνω στοιχεία, το επίπεδο της περιφερειακής ολοκλήρωσης και οικοδόμησης ισχυρών εμπορικών δεσμών, με εξαίρεση την Συρία, παραμένει ιδιαίτερα χαμηλό για την υπό εξέταση περιοχή. Παρά τις προσπάθειες που σημειώθηκαν την τελευταία δεκαετία, με τη σύναψη της Παν-Αραβικής Εμπορικής Συμφωνίας και την απαλοιφή των δασμών για τις εσωτερικές εμπορικές ροές, δεν επιτεύχθηκε αξιοσημείωτη πρόοδος της εμπορικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών. Συγκεκριμένα, η εδραίωση περιορισμών που συνδέονται με εναρμόνιση τεχνικών προδιαγραφών και διοικητικών διαδικασιών (Non-Tariffs), η απουσία επαρκών επενδύσεων καθώς και η ισχυρή ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών, έχουν συντελέσει στην εκτόξευση του εμπορικού και συναλλακτικού κόστους, ανάμεσα ακόμη και σε γειτονικές χώρες, το οποίο, αρκετές φορές, υπερβαίνει το αντίστοιχο με άλλους εμπορικούς εταίρους, όπως η Ε.Ε (*Bernard Hoekman, 2016*).

Καθίσταται, λοιπόν, ξεκάθαρο πως ο συγκερασμός των παραπάνω παραγόντων έχει οδηγήσει, πέρα από το αδύναμο εγχώριο και περιφερειακό εμπορικό περιβάλλον, στην επιβράδυνση της ενσωμάτωσης των αγορών αυτών στις παγκόσμιες αγορές. Αναπόφευκτα, η έλλειψη επενδύσεων και πολιτικών μεταρρυθμίσεων, παρεμποδίζει την θεμελίωση ενός ισχυρού τομέα υποστηρικτικών υπηρεσιών, αναστέλλοντας τις προοπτικές αύξησης της παραγωγικότητας και ενσωμάτωσης στις διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες του επιχειρηματικού δυναμικού. Το γεγονός αυτό, αποτελεί ισχυρότερο πλήγμα για οικονομίες, οι οποίες φαίνεται να στηρίζονται εντονότερα στην εισαγωγή ενδιάμεσων προϊόντων για την εξαγωγή μεταποιημένων τελικών εμπορευμάτων, όπως ο Λίβανος και η Ιορδανία, υπονομεύοντας την περαιτέρω ολοκλήρωσή τους στις περιφερειακές και διεθνείς αγορές.

➤ *ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΡΟΩΝ*

Στο πλαίσιο της ανάλυσης του εμπορικού περιβάλλοντος της υπό εξέταση περιοχής, καθίσταται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η λεπτομερής αποτύπωση της εξέλιξης του εμπορίου σε προϊόντα των κρατών, που την τελευταία δεκαετία συμμετέχουν στις διαδικασίες αναζήτησης και παραγωγής ενεργειακών πόρων, δηλαδή η Αίγυπτος, η Κύπρος και το Ισραήλ.

Αποτελεί γεγονός ότι οι συγκεκριμένες χώρες, κατά τη διάρκεια της υπό μελέτη περιόδου, παρουσιάζουν ετερογένεια στην ανάπτυξη εμπορικών δεσμών με διάφορους εταίρους τόσο από την εξεταζόμενη περιφέρεια όσο και από τον υπόλοιπο κόσμο, οπότε η εστίαση στους επιμέρους δείκτες τους, δύναται να προσφέρει μια πληρέστερη εικόνα ως προς την δυναμική του εμπορικού περιβάλλοντος της περιοχής.

Σημειώνεται ότι, με δεδομένη την ασθενή πρόοδο στο τομέα των υπηρεσιών και της ισχνής διάδοσης τους σε περιφερειακό επίπεδο, όπως τονίσθηκε παραπάνω, η ανάλυση δίνει ιδιαίτερο βάρος στην εξέταση των εμπορικών ροών κύριων προϊόντων.

Πίνακας 12 : Εξέλιξη Επιμέρους Δεικτών Εμπορίου σε Προϊόντα για την Αίγυπτο

Επεξήγηση	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εξαγωγές Εμπορευμάτων (% Συνόλου Εξαγωγών)										
Κύριο Προϊόν Εξαγωγών	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα
Κύρια Αγορά Εξαγωγών	Free zones	Ιταλία (10.4%)	Η.Π.Α (6.8%)	Ιταλία (8.4%)	Ιταλία (8.6%)	Ιταλία (7.9%)	Ιταλία (9.4%)	Ιταλία (9.2%)	Σ.Αραβία (9.2%)	Η.Α.Ε (12.6%)
Μεγαλύτερη Αγορά Εξαγωγών από την υπό Εξέταση Περιοχή	Τουρκία (2.7%)	Τουρκία (3%)	Ιορδανία (3.8%)	Τουρκία (3.7%)	Τουρκία (4.8%)	Τουρκία (5.3%)	Τουρκία (6.1%)	Τουρκία (5.4%)	Τουρκία (5.8%)	Τουρκία (6.4%)
Εισαγωγές Εμπορευμάτων (% Συνόλου Εισαγωγών)										
Κύριο Προϊόν Εισαγωγών	Άλλα Εμπορεύματα	Εξοπλισμός Πυρηνικών	Εξοπλισμός Πυρηνικών	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα
Κύρια Αγορά Εισαγωγών	Free zones	Η.Π.Α (10.8%)	Η.Π.Α (10.6%)	Η.Π.Α (9.4%)	Η.Π.Α (10.4%)	Κίνα (9.4%)	Κίνα (10.5%)	Κίνα (11.3%)	Κίνα (13.1%)	Κίνα (13%)
Μεγαλύτερη Αγορά Εισαγωγών από την υπό Εξέταση Περιοχή	Τουρκία (1.7%)	Τουρκία (2.2%)	Τουρκία (5.2%)	Τουρκία (3.5%)	Τουρκία (4.2%)	Τουρκία (5%)	Τουρκία (3.9%)	Τουρκία (4%)	Τουρκία (4.4%)	Τουρκία (4.3%)

(Πηγή: UN Comtrade data, 2017)

Ξεκινώντας με την Αίγυπτο, θα πρέπει να τονισθεί ότι το εμπορικό ισοζύγιο σε προϊόντα, από το 2007 και έπειτα, εμφανίζεται ελλειμματικό, με τις εισαγωγές να υπερβαίνουν κατά ένα μεγάλο ποσοστό τις εξαγωγές.

Όπως παρατηρούμε από τα παραπάνω στοιχεία, το κύριο προϊόν εξαγωγών ανεξαρτήτου προορισμού, κατά την υπό μελέτη περίοδο, συνίσταται σε ορυκτούς πόρους και διυλισμένα καύσιμα. Οι μεγαλύτερες αγορές εξαγωγών για τα προϊόντα της Αιγύπτου αποτελούν ορισμένες χώρες της Ε.Ε, όπως η Ιταλία και η Ισπανία, στις οποίες κατευθύνονται κυρίως ορυκτοί πόροι και καύσιμα, ενώ στη περίπτωση των Η.Π.Α, ιδιαίτερα από το 2010 και μετά, το ποσοστό των εξαγωγών συρρικνώθηκε, με τα είδη ένδυσης και υφαντουργικά να καταλαμβάνουν μεγαλύτερο μερίδιο έναντι των ενεργειακών πόρων, για τη συγκεκριμένη αγορά. Αναφορικά με την περιοχή ενδιαφέροντος της μελέτης, η Τουρκία αποτελεί τον κυριότερο προορισμό των

εξαγωγών εμπορευμάτων της Αιγύπτου, με τα πλαστικά και χημικά προϊόντα να αποκτούν μεγαλύτερο μερίδιο, τα τελευταία χρόνια.

Όσον αφορά στις εισαγωγές εμπορευμάτων από την Αίγυπτο, είναι αξιοσημείωτο πως, ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια, αγορές, όπως οι Η.Π.Α και η Κίνα, αποτελούν βασικούς προμηθευτές προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως πυρηνική τεχνολογία και ηλεκτρικά/ηλεκτρονικά είδη. Από την άλλη πλευρά, σχετικά με την εξεταζόμενη περιφέρεια, η Τουρκία εμφανίζεται κύρια πηγή εισαγωγών εμπορευμάτων, κυρίως ορυκτών πόρων και καυσίμων.

Πίνακας 13 : Εξέλιξη Επιμέρους Δεικτών Εμπορίου σε Προϊόντα για το Ισραήλ

Επεξήγηση	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εξαγωγές Εμπορευμάτων (% Συνόλου Εξαγωγών)										
Κύριο Προϊόν Εξαγωγών	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ
Κύρια Αγορά Εξαγωγών	Η.Π.Α (35%)	Η.Π.Α (32.6%)	Η.Π.Α (35%)	Η.Π.Α (31.7%)	Η.Π.Α (28.7%)	Η.Π.Α (27.8%)	Η.Π.Α (26.2%)	Η.Π.Α (26.9%)	Η.Π.Α (28.3%)	Η.Π.Α (29.1%)
Μεγαλύτερη Αγορά Εξαγωγών από την υπό Εξέταση Περιοχή	Τουρκία (2.2%)	Τουρκία (2.6%)	Τουρκία (2.3%)	Τουρκία (2.2%)	Τουρκία (2.7%)	Τουρκία (2.3%)	Τουρκία (3.8%)	Τουρκία (4%)	Τουρκία (2.7%)	Τουρκία (2.1%)
Εισαγωγές Εμπορευμάτων (% Συνόλου Εισαγωγών)										
Κύριο Προϊόν Εισαγωγών	Πολύτιμοι Λίθοι κλπ	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ηλεκτρονικός Εξοπλισμός	Πυρηνική ή Τεχνολογία
Κύρια Αγορά Εισαγωγών	Η.Π.Α (13.9%)	<i>Areas nes</i>	<i>Areas nes</i>	<i>Areas nes</i>	<i>Areas nes</i>	<i>Areas nes</i>	<i>Areas nes</i>	<i>Areas nes</i>	Η.Π.Α (13%)	Η.Π.Α (12.3%)
Μεγαλύτερη Αγορά Εισαγωγών από την υπό Εξέταση Περιοχή	Τουρκία (2.8%)	Τουρκία (2.8%)	Τουρκία (2.9%)	Τουρκία (3%)	Τουρκία (3%)	Τουρκία (2.8%)	Τουρκία (3.3%)	Τουρκία (3.7%)	Τουρκία (3.9%)	Τουρκία (4%)

(Πηγή: UN Comtrade data, 2017)

Συνεχίζοντας με το Ισραήλ, το εμπορικό ισοζύγιο σε προϊόντα, κατά τη περίοδο της μελέτης εμφανίζεται σε οριακή ισορροπία, ενώ από το 2010 και έπειτα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η χώρα σημείωσε σημαντική άνθηση στο τομέα των υψηλής προστιθέμενης αξίας υπηρεσιών, όπως επιχειρηματικές και πληροφορικής.

Αναφορικά με τις εξαγωγές εμπορευμάτων, ο κυριότερος προορισμός των εξαγωγών συνιστούν οι Η.Π.Α, για προϊόντα όπως πολύτιμοι λίθοι, φαρμακευτικά, ηλεκτρονικά είδη κλπ. Από την εξεταζόμενη περιοχή, σε ένα συγκριτικά αρκετά χαμηλότερο

ποσοστό, η Τουρκία έχει αποτελέσει αγορά για εξαγωγές εμπορευμάτων από το Ισραήλ, κυρίως για χημικά και πλαστικά προϊόντα.

Όσον αφορά τις εισαγωγές εμπορευμάτων, ιδιαίτερα μέχρι το 2012, ο κυριότερος όγκος αποτελούσε ορυκτούς πόρους και ενεργειακά αγαθά, από αγορές για τις οποίες δεν υφίστανται διαθέσιμα στοιχεία (Areas Not Specified), ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια έντονη αύξηση των εισαγωγών προϊόντων από τις Η.Π.Α, όπως πολύτιμοι λίθοι, πυρηνική τεχνολογία και ηλεκτρονικά είδη. Στη περίπτωση της εξεταζόμενης περιοχής, η Τουρκία αποτελεί, σε πολύ χαμηλότερο ποσοστό, σταθερό εμπορικό εταίρο, κυρίως για μεταλλουργικά, μεταφορικά και ηλεκτρονικά είδη.

Πίνακας 14 : Εξέλιξη Επιμέρους Δεικτών Εμπορίου σε Προϊόντα για την Κύπρο

Επεξήγηση	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εξαγωγές Εμπορευμάτων (% Συνόλου Εξαγωγών)										
Κύριο Προϊόν Εξαγωγών	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα	Φαρμακευτικά	Φαρμακευτικά	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα	Φαρμακευτικά	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα	Ορυκτά Έλαια & διυλισμένα προϊόντα
Κύρια Αγορά Εξαγωγών	Ελλάδα (19.8%)	Bunkers	Ελλάδα (22.7%)	Ελλάδα (21.3%)	Ελλάδα (23.6%)	Ελλάδα (20.1%)	Ελλάδα (16.6%)	Bunkers	Bunkers	Ελλάδα (12.5%)
Επόμενη Μεγαλύτερη Αγορά Εξαγωγών από την υπό Εξέταση Περιοχή	Λίβανος (2.6%)	Ελλάδα (18.8%)	Λίβανος (3.4%)	Λίβανος (3.3%)	Λίβανος (3.4%)	Λίβανος (3.5%)	Ισραήλ (3.9%)	Ελλάδα (15.4%)	Ελλάδα (10.7%)	Ισραήλ (6%)
Εισαγωγές Εμπορευμάτων (% Συνόλου Εισαγωγών)										
Κύριο Προϊόν Εισαγωγών	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα	Ορυκτοί Πόροι και καύσιμα
Κύρια Αγορά Εισαγωγών	Ελλάδα (17.5%)	Ελλάδα (16.8%)	Ελλάδα (20%)	Ελλάδα (18.7%)	Ελλάδα (21.2%)	Ελλάδα (21.2%)	Ελλάδα (23.2%)	Ελλάδα (23.6%)	Ελλάδα (25.3%)	Ελλάδα (21.3%)
Επόμενη Μεγαλύτερη Αγορά Εισαγωγών από την υπό Εξέταση Περιοχή	Ισραήλ (6.4%)	Ισραήλ (8%)	Ισραήλ (6.8%)	Ισραήλ (7.8%)	Ισραήλ (10.1%)	Ισραήλ (11.8%)	Ισραήλ (13.5%)	Ισραήλ (9.5%)	Ισραήλ (5.5%)	Ισραήλ (3.9%)

(Πηγή: UN Comtrade data, 2017)

Ολοκληρώνοντας με την Κύπρο, το εμπορικό ισοζύγιο σε προϊόντα παρουσιάζεται ελλειμματικό, κατά τη περίοδο μελέτης, ενώ είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι στη συγκεκριμένη αγορά, όπως στη περίπτωση του Ισραήλ, παρατηρείται μια σταδιακή άνθηση του τομέα των υπηρεσιών, ιδιαίτερα από το 2009 και έπειτα.

Αρχικά, από τα παραπάνω στοιχεία, καθίσταται εμφανές ότι η Κύπρος διατηρεί σημαντικό επίπεδο εμπορικής αλληλεξάρτησης με διάφορα κράτη της υπό εξέταση περιοχής, όπως η Ελλάδα, το Ισραήλ, ο Λίβανος και η Αίγυπτος. Συγκεκριμένα, κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα, παρατηρείται ένα αρκετά υψηλό ποσοστό εξαγωγών ορυκτών ελαίων και διυλισμένων προϊόντων, τα οποία διατίθενται στη διεθνή αγορά, ωστόσο η Ελλάδα αποτελεί, διαχρονικά, τον κύριο προορισμό εμπορευμάτων, με προεξέχοντα τα φαρμακευτικά, χημικά προϊόντα και επαγγελματικές συσκευές. Ταυτόχρονα, διακρίνεται έντονη εξαγωγική δραστηριότητα και με άλλες χώρες της Ν.Α Μεσογείου, όπως Ισραήλ, Λίβανος και Αίγυπτος, στις οποίες κατευθύνονται μεταποιημένα προϊόντα, είδη αγροδιατροφής, φαρμακευτικά και τσιμέντο.

Από την πλευρά των εισαγωγών εμπορευμάτων, αντίστοιχα, αναφορικά με τα υπό μελέτη κράτη, παρατηρείται μια σταθερή εξάρτηση της Κύπρου σε πετρελαιοειδή και διυλισμένα προϊόντα, με τους κύριους προμηθευτές να αποτελούν η Ελλάδα και το Ισραήλ.

➤ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας επιχειρήθηκε μια λεπτομερής αποτύπωση του μακροοικονομικού και εμπορικού περιβάλλοντος των υπό μελέτη κρατών, για τη χρονική περίοδο 2007-2016, μέσω της χρήσης πληθώρας δεικτών της διεθνούς μακροοικονομικής. Κύριος σκοπός της παραπάνω ανάλυσης αποτέλεσε η εξέταση τόσο του βαθμού ενσωμάτωσης των υπόψη χωρών στην παγκόσμια οικονομική σκηνή όσο και του επιπέδου περιφερειακής ολοκλήρωσης μεταξύ τους. Υπό το πρίσμα αυτό, τα πορίσματα που εξάγονται από την εν λόγω εμβάθυνση καθίστανται ιδιαίτερα χρήσιμα και προετοιμάζουν το έδαφος για την επικείμενη ανάλυση της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας στην Ν.Α Μεσόγειο, υπό τις πρόσφατες ανακαλύψεις ενεργειακών κοιτασμάτων.

Αρχικά, από τα στοιχεία που συλλέχθηκαν, εξάγεται με βεβαιότητα το συμπέρασμα ότι οι μακροοικονομικές συνθήκες της πλειοψηφίας των εξεταζόμενων κρατών επιδεινώθηκαν, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα έτη της χρονικής περιόδου. Οι αιτίες αυτές, ωστόσο, της εξέλιξης αυτής διαφέρουν αισθητά ανάμεσα στις υπό μελέτη χώρες. Συγκεκριμένα για τις χώρες που βασίζονταν παραδοσιακά στις εισαγωγές και εξαγωγές αγαθών, ο συνδυασμός παραγόντων, όπως η εξάπλωση των πολιτικών αναταραχών, οι απότομες διακυμάνσεις των διεθνών τιμών βασικών προϊόντων και συναλλαγματικής ισοτιμίας, οι υπέρμετρες δημόσιες δαπάνες και ο περιορισμένος ρόλος του ιδιωτικού τομέα καθώς και η ασθενής συνεισφορά εξωτερικής χρηματοδότησης, συνετέλεσαν στην διόγκωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Από την άλλη πλευρά, κράτη τα οποία αντιπροσωπεύουν περισσότερο ανοιχτές οικονομίες, φαίνεται ότι επηρεάστηκαν από τις δυσμενείς παγκόσμιες οικονομικές συνθήκες και κρίσεις χρέους, όπου σε συνεργεία με εγχώριες θεσμικές αδυναμίες και γεωπολιτικούς κινδύνους, περιόρισαν την εισροή κεφαλαίων και την ομαλή ανάκαμψη τους. Το σύνολο των παραπάνω παραμέτρων, λοιπόν, συνέβαλε στην κατάρρευση θεμελιωδών μακροοικονομικών μεγεθών, όπως δημόσιο χρέος και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, και δημιουργία ενός ευμετάβλητου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, όπου απουσία δραστικών μεταρρυθμίσεων και πολιτικών αλλαγών, δύναται να υπονομεύσει περεταίρω τις προοπτικές ανάκαμψης των κρατών αυτών.

Αντίστοιχα, το ποσοστό εισροής Άμεσων Ξένων Επενδύσεων σημείωσε μια καθοδική πορεία για τα περισσότερα κράτη, ειδικότερα κατά τα πρώτα έτη της χρονικής περιόδου, με το επίπεδο και τις αιτίες της εξέλιξης αυτής να διαφοροποιείται ανάμεσα στις εξεταζόμενες χώρες. Για τα αραβικά κράτη της περιοχής MENA, ο συνδυασμός των πολιτικών αναταραχών, οι ανισορροπίες στο δημοσιονομικό ισοζύγιο καθώς και ο χαμηλός βαθμός εμβάθυνσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος, συνετέλεσαν στην απότομη μείωση των εισερχόμενων ιδιωτικών κεφαλαίων, σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία. Ταυτόχρονα, παρατηρείται ασθενές επίπεδο ενδοπεριφερειακών επενδυτικών ροών, ανάμεσα στις υπό μελέτη χώρες, με το μεγαλύτερο ποσοστό να προέρχεται εκτός των ορίων ανάλυσης μας, όπως τις χώρες του Κόλπου. Από την άλλη πλευρά, για τις περισσότερο ανοιχτές οικονομίες της

περιοχής, ο συγκερασμός των διεθνών εξελίξεων, όπως η παγκόσμια οικονομική ύφεση, με εγχώριους δομικούς παράγοντες, όπως δημοσιονομική σταθερότητα, βραδεία οικονομική ανάπτυξη και εγχώρια ζήτηση καθώς και ρυθμός ενσωμάτωσης στις διεθνείς αγορές, φαίνεται να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διακύμανση των εισερχόμενων επενδυτικών κεφαλαίων, με έντονες αυξομειώσεις να σημειώνονται, κατά τακτά χρονικά διαστήματα.

Συνεχίζοντας, η διαμόρφωση και σύνθεση του εμπορικού περιβάλλοντος διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ των υπό εξέταση κρατών. Για τις αραβικές χώρες της περιοχής η επιβράδυνση ανάπτυξης των βασικών εμπορικών εταίρων τους, οι περιφερειακές πολιτικές αναταραχές και η μεταβλητότητα των διεθνών τιμών προϊόντων επέδρασαν καταλυτικά στην επιδείνωση του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Ταυτόχρονα, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης, παρατηρείται ασθενής ενσωμάτωση των αγορών αυτών στις παγκόσμιες εμπορικές δομές, λόγω κυρίως του χαμηλού βαθμού διαφοροποίησης της εγχώριας παραγωγικής βάσης, της ισχνής ανάπτυξης του κλάδου των υπηρεσιών και της απορρόφησης του μεγαλύτερου ποσοστού των επενδύσεων σε τομείς χαμηλής προστιθέμενης αξίας. Επιπλέον, ο βαθμός περιφερειακής ολοκλήρωσης στις εμπορικές ροές έχει παραμείνει ιδιαίτερα χαμηλός, παρά την ύπαρξη συμφωνιών, που έχουν εξαλείψει τους δασμούς, γεγονός που αποδίδεται στην έντονη επιρροή περιορισμών, οι οποίοι συνδέονται με την εναρμόνιση προτύπων και διαδικασιών (NTBs), στην έλλειψη ουσιαδών υποδομών καθώς και στην ανεπάρκεια συντονισμού εθνικών πολιτικών. Για τα υπόλοιπα κράτη, όπως Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ και Τουρκία, που αντιπροσωπεύουν περισσότερο ανοιχτές οικονομίες, διακρίνεται μια μεγαλύτερη διαφοροποίηση στην εμπορική βάση και σταδιακή πρόοδο του τομέα των υπηρεσιών, με τις ενδοπεριφερειακές εμπορικές ροές ανάμεσα τους καθώς και με την ομάδα των χωρών MENA να εμφανίζεται αισθητά υψηλότερος.

Με βάση όλες τις παραπάνω διαπιστώσεις, καθίσταται φανερό ότι η ευρύτερη υπό εξέταση περιοχή της Ν.Α Μεσογείου παρουσιάζεται ενδογενώς ετερογενής, καθώς τα κράτη που ενσωματώνει, ιδιαίτερα κατά τη χρονική περίοδο μελέτης, υπόκεινται στη δυναμική και εξέλιξη διαφορετικών συνθηκών. Ωστόσο, γενικότερα, η ανάλυση των έως τώρα στοιχείων, πέραν των ενεργειακών, αντανακλούν, σε μεγάλο ποσοστό, το χαμηλό βαθμό περιφερειακής οικονομικής και εμπορικής ολοκλήρωσης, τουλάχιστον ανάμεσα σε κύριες ομάδες εξεταζόμενων χωρών, γεγονός που δύναται να παρέχει ενδείξεις έλλειψης οργανωμένων δικτύων συνεργασίας, κυριαρχίας εθνικών συμφερόντων και διαρκούς ανταγωνισμού. Αναμφίβολα, η διαμόρφωση της εν λόγω κατάστασης, σε συνδυασμό με πληθώρα άλλων παραγόντων, όπως το διεθνές οικονομικό περιβάλλον, οι πολιτικές αναταραχές και οι υφιστάμενοι γεωπολιτικοί κίνδυνοι θα προσφέρουν καταλυτική δυναμική στον τρόπο οικοδόμησης της ενεργειακής αρχιτεκτονικής της περιοχής της Ν.Α Μεσογείου, υπό το πρίσμα των πρόσφατων ανακαλύψεων κοιτασμάτων φυσικού αερίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

➤ *ΕΙΣΑΓΩΓΗ*

Στο παρόν κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας εξετάζεται διεξοδικά η δυναμική εξέλιξη της ενεργειακής αρχιτεκτονικής της υπό μελέτη περιοχής μέσα στο χρονικό διάστημα, που έλαβαν χώρα οι πρόσφατες ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ν.Α. Μεσόγειο, δηλαδή από το 2007 έως και το 2016.

Αρχικά, στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου εξετάζονται λεπτομερώς οι εξελίξεις, οι οποίες συνδέονται με τις ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην περιοχή κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης. Ταυτόχρονα, για εκείνα τα κράτη που εμπλέκονται ενεργά στην δυναμική των ενεργειακών εξελίξεων, όπως Κύπρος, Αίγυπτος και Ισραήλ, επιχειρείται η διεξοδικότερη καταγραφή του περιγράμματος ροής των γεγονότων αυτών καθώς και διαμόρφωσης του εμπορικού περιβάλλοντος εκμετάλλευσής τους. Τέλος, για το σύνολο των εξεταζόμενων χωρών παρατίθενται πρόσφατα στοιχεία αναφορικά με το ενεργειακό μίγμα, το επίπεδο παραγωγής και εισαγωγών ενεργειακών πόρων, με στόχο την πληρέστερη αξιολόγηση των επιδράσεων της μεταβολής της ενεργειακής αρχιτεκτονικής στην περιοχή αυτή.

Συνεχίζοντας, στη δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου πραγματοποιείται συνοπτική αναφορά στο υφιστάμενο δίκτυο ενεργειακών υποδομών, όπως αγωγοί και τερματικοί σταθμοί Υ.Φ.Α, καθώς και εξέλιξης των ενεργειακών σχέσεων μεταξύ των κρατών της περιοχής, με έμφαση στο φυσικό αέριο, μέχρι το σημείο έναρξης της περιόδου μελέτης μας. Σε συμπλήρωση των παραπάνω, επίσης, καταγράφεται η πορεία υλοποίησης διαφόρων μεγαλεπήβολων πρωτοβουλιών, όπως το «Euro-Arab Mashreq Gas Market Project», που είχαν ως στόχο την ενίσχυση ολοκλήρωσης της υπόψη περιοχής αλλά και της επίδρασης πολιτικών γεγονότων στην ομαλή ανταλλαγή ενδο-περιφερειακών ενεργειακών ροών.

Η τρίτη ενότητα του κεφαλαίου αποσκοπεί στην εμβάθυνση της ανάλυσης των διαμορφούμενων ενεργειακών σχέσεων των υπό μελέτη κρατών, ως απόρροια των πρόσφατων ανακαλύψεων ενεργειακών κοιτασμάτων. Συγκεκριμένα, παρατίθεται το σύνολο των εμπορικών συμφωνιών που έχουν μέχρι στιγμής συναφθεί, καθώς και των προτεινόμενων σχεδιασμών και μεθόδων εξαγωγών, με στόχο την προσπάθεια εξέτασης της επίδρασης τους στη δυναμική της περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής. Ταυτόχρονα, επιχειρείται συνοπτική αποτίμηση τόσο των θετικών πολιτικών εξελίξεων, όπως οριοθέτηση ΑΟΖ μεταξύ ορισμένων κρατών, όσο και μακροχρόνιων γεωπολιτικών προκλήσεων στη πορεία ολοκλήρωσης των προαναφερόμενων ενεργειακών σχεδίων. Τέλος, πραγματοποιείται διακριτή αναφορά στις ευκαιρίες, με βάση το χρονικό ορίζοντα, παρείσφρησης του φυσικού αερίου της περιοχής, κυρίως υπό μορφή Υ.Φ.Α, στις διεθνείς αγορές και της συνεπακόλουθης επίδρασης στο καθεστώς τιμολόγησης, που δύναται να επιφέρει.

Ολοκληρώνοντας, στο πεδίο των συμπερασμάτων επιχειρείται η αποτίμηση όλων των παραπάνω αναφερόμενων παραγόντων στην δυναμική μεταβολής της ενεργειακής αρχιτεκτονικής της περιοχής κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, καθώς και της επιρροής τόσο των περιφερειακών όσο και εξωτερικών δρώντων στην πορεία εξέλιξης αυτής.

➤ ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Ξεκινώντας, είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, η οποία συμπίπτει και με την χρονική περίοδο μελέτης μας (2007-2016), έλαβαν χώρα αξιοσημείωτες εξελίξεις στην ενεργειακή αρχιτεκτονική της Ν.Α. Μεσογείου. Συγκεκριμένα, μια σειρά ανακαλύψεων σημαντικών αποθεμάτων φυσικού αερίου στις θαλάσσιες περιοχές του Ισραήλ (Ταμάρ και Λεβιάθαν), της Κύπρου (Αφροδίτη) καθώς και του μεγαλύτερου μέχρι στιγμής υπεράκτιου κοιτάσματος φυσικού αερίου της Μεσογείου Ζόρ στην Αίγυπτο κατέστησαν την υπό εξέταση περιοχή κέντρο ενδιαφέροντος των διεθνών ενεργειακών αγορών. Τα γεγονότα αυτά συνδυάστηκαν άμεσα με την ανάπτυξη εμπορικού περιβάλλοντος εξερεύνησης των υπόψη ενεργειακών πόρων και την υλοποίηση επενδύσεων από διεθνείς πετρελαϊκές εταιρίες, όπως η Noble Energy, Delek, Eni, Exxon Mobil, Shell, BP κλπ.

Συνεχίζοντας, θα πρέπει να τονισθεί, ωστόσο, ότι, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, η πρόοδος των διαδικασιών τόσο εξερεύνησης όσο και εκμετάλλευσης των εν λόγω κοιτασμάτων παρουσίασαν ιδιαίτερη ετερογένεια μεταξύ των εξεταζόμενων κρατών. Πιο συγκεκριμένα, ενώ το Ισραήλ κατάφερε, ύστερα από επίπονες προσπάθειες, να φέρει σε στάδιο παραγωγής ένα από τα πρόσφατα ανακαλυφθέντα κοιτάσματα του (Ταμάρ), οι υπόλοιπες δυνητικές χώρες παραγωγής, όπως Κύπρος, Αίγυπτος και Λίβανος, αντιμετωπίζουν σημαντικές εμπορικές, τεχνικές και πολιτικές προκλήσεις στην επίτευξη του στόχου αυτού. Ταυτόχρονα, χώρες όπως Ελλάδα, Τουρκία, Ιορδανία, Συρία και Παλαιστίνη, στις οποίες δεν έχουν ανακαλυφθεί μέχρι στιγμής επιβεβαιωμένες ποσότητες αποθεμάτων, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής, τόσο ως αγορές απορρόφησης όσο και διαμετακόμισης των ενεργειακών αγαθών.

Από τα παραπάνω καθίσταται φανερό, λοιπόν, πως η εξεύρεση αξιοσημείωτων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ν.Α Μεσόγειο γεννά σημαντικές προοπτικές μεταβολής των συνθηκών ενεργειακής αλληλεπίδρασης εντός της συγκεκριμένης περιφέρειας. Παράλληλα, οι πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις αντανακλούν σημαντικά, για διαφορετικούς κάθε φορά λόγους, και πεδίο ενδιαφερόντων κύριων εξωτερικών δρώντων της περιοχής, όπως η Ε.Ε, οι Η.Π.Α, η Ρωσία, το Ιράν κλπ.

Εικόνα 1 : Η Λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου

(Πηγή: Energy Information Administration, 2013)

➤ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΝ

Στο παρόν τμήμα επιχειρείται η συνοπτική παράθεση των γεγονότων που συνδέονται με τις πρόσφατες ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου στις κύριες δυνητικές χώρες παραγωγής, όπως η Κύπρος, το Ισραήλ, η Αίγυπτος, ο Λίβανος και η Παλαιστίνη.

❖ ΚΥΠΡΟΣ

Η ανάπτυξη και αξιοποίηση των υπεράκτιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου της Κύπρου αντιμετωπίζει μια σειρά πολύπλοκων προκλήσεων, που συνδέονται με την απουσία ισχυρής εγχώριας ζήτησης, την περιορισμένη ποσότητα επιβεβαιωμένων αποθεμάτων καθώς και γεωπολιτικές αγκυλώσεις.

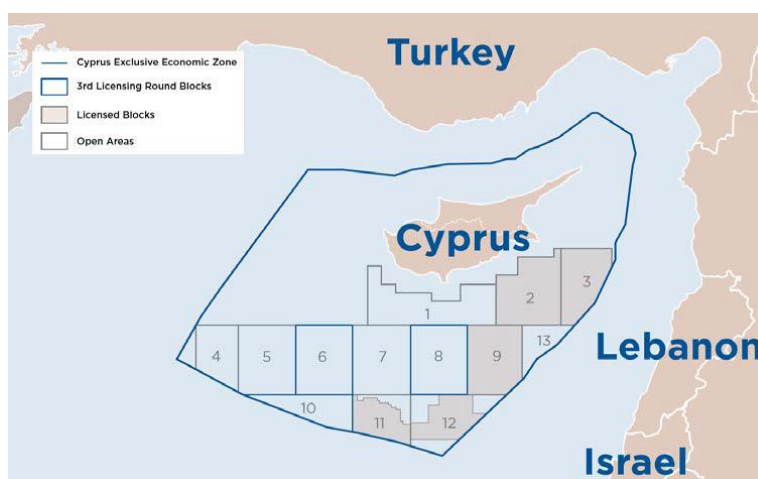
Μέχρι στιγμής, η Κυπριακή Δημοκρατία έχει υλοποιήσει τρεις γύρους αδειοδοτήσεων (2007, 2012 και 2016), με την πλειοψηφία των τεμαχίων εντός της ΑΟΖ της να έχουν παραχωρηθεί σε διεθνείς πετρελαϊκές εταιρίες. Σαφώς, η σημαντικότερη εξέλιξη, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, αποτελεί η ανακάλυψη του κοιτάσματος “Αφροδίτη” το 2011, στο τεμάχιο 12, έπειτα από γεωτρήσεις της κοινοπραξίας Noble Energy και Delek. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της περιόδου 2013-2014, ο συνδυασμός των γεγονότων της υποβάθμισης των

εκτιμώμενων ποσοτήτων φυσικού αερίου στο εν λόγω κοίτασμα, των ανεπιτυχών γεωτρήσεων στο τεμάχιο 9 από τη κοινοπραξία Eni/Kogas και της επιφυλακτικότητας συνέχισης εξερευνήσεων από την Total ενίσχυσαν το κλίμα αβεβαιότητας, δυσχεραίνοντας τις προοπτικές εμπορικής εκμετάλλευσης των υπόψη κοιτασμάτων. Παρόλα αυτά, η εξεύρεση του γιγαντιαίου αποθέματος Zor στην Αιγυπτιακή ΑΟΖ καθώς και η εισαγωγή της διεθνούς πετρελαϊκής εταιρείας Shell στο τεμάχιο 12 το 2015, επαναπροσδιόρισαν τις προοπτικές τόσο για σημαντικές νέες ανακαλύψεις στα συνορεύοντα τεμάχια εντός της Κυπριακής ΑΟΖ (κυρίως στα τεμάχια 10 και 11) όσο και την επιτάχυνση της εμπορικής εκμετάλλευσης του κοιτάσματος της ‘Αφροδίτης’.

Ταυτόχρονα, είναι χρήσιμο να σημειωθεί πως η ανάπτυξη του συνόλου των αποθεμάτων εντός της Κυπριακής ΑΟΖ υποσκιάζεται περεταίρω και από σημαντικές γεωπολιτικές παραμέτρους και συγκεκριμένα τις συνεχόμενες αντιδράσεις της Τουρκίας, η οποία συνδέει άμεσα τις εξελίξεις αυτές με την αναγκαιότητα επίλυσης του μακροχρόνιου Κυπριακού ζητήματος.

Καθίσταται, λοιπόν, ξεκάθαρο πως οι προοπτικές αξιοποίησης των ενεργειακών πόρων της Κύπρου εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα αποτελέσματα μελλοντικών διερευνητικών γεωτρήσεων, την εξεύρεση αγορών εξαγωγής και συνεργατικών σχημάτων καθώς και την διευθέτηση των πολιτικών παραγόντων, με τον ακριβή χρονικό ορίζοντα εμπορικής εκμετάλλευσης, ακόμα και για το κυριότερο κοίτασμα της Αφροδίτης, να παραμένει ακόμα ασαφής.

Εικόνα 2 : Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης εντός της Κυπριακής ΑΟΖ

(Πηγή: European Parliament, 2017)

❖ ΙΣΡΑΗΛ

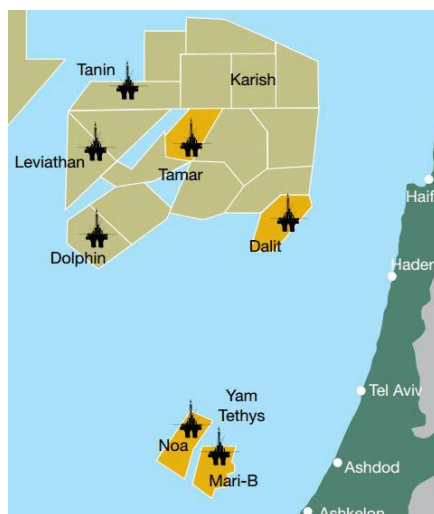
Η κατάσταση αναφορικά με την εκμετάλλευση των υπεράκτιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου του Ισραήλ παρουσιάζει ιδιαίτερη ανομοιογένεια, καθώς από την μία πλευρά έχει επιτευχθεί η τροφοδοσία της εγχώριας αγοράς από ορισμένα εξ αυτών, ωστόσο η ανάπτυξη των υπολοίπων αντιμετωπίζει μια σειρά προκλήσεων.

Αδιαμφισβήτητα, οι μεγαλύτερες ανακαλύψεις αποθεμάτων φυσικού αερίου αντανακλώνονται στα κοιτάσματα Ταμάρ (2009) και Λεβιάθαν (2010) από την κοινοπραξία εταιριών Noble Energy και Delek. Η ανάπτυξη του πρώτου από τα κοιτάσματα αυτά επιτεύχθηκε αρκετά γρήγορα και ήδη από το 2013 εφοδιάζει την εγχώρια αγορά, συμβάλλοντας κατά αυτό τον τρόπο στη μεγιστοποίηση του ποσοστού του φυσικού αερίου στο ενεργειακό μίγμα και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας του Ισραήλ.

Ωστόσο, ο σχεδιασμός αξιοποίησης του κοιτάσματος Λεβιάθαν, το οποίο αποτελεί και το μεγαλύτερο κοιτάσμα του Ισραήλ, επιβραδύνθηκε μεταξύ του χρονικού διαστήματος 2012-2016. Συγκεκριμένα, ζητήματα που άπτονται της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, του ρυθμιστικού πλαισίου του ενεργειακού τομέα καθώς και του ευρύ διαλόγου σχετικά με την δέσμευση συγκεκριμένων ποσοτήτων φυσικού αερίου του εν λόγω αποθέματος για την εγχώρια αγορά, κατέστησαν ιδιαίτερα δυσχερές την ανάπτυξη του κοιτάσματος Λεβιάθαν. Σε συμπλήρωση αυτών, το 2014 η πολυεθνική πετρελαϊκή εταιρεία Woodside Petroleum απέσυρε το ενδιαφέρον της από το υπόψη κοιτάσμα, ενώ προηγουμένως η κοινοπραξία Noble Energy και Delek υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τους τίτλους ιδιοκτησίας που κατείχαν σε υπόλοιπα κοιτάσματα φυσικού αερίου, όπως Tanin και Karish. Τελικώς, ύστερα από μακροχρόνια διαδικασία διευθετήσεων μεταξύ της κυβέρνησης του Ισραήλ και των ενεργειακών εταιριών, οι τελευταίες έλαβαν τις τελικές επενδυτικές αποφάσεις το 2017, με το χρονικό ορίζοντα παραγωγής για το κοιτάσμα του Λεβιάθαν να εκτιμάται γύρω στο 2019-2020 (*European Parliament, 2017*).

Όπως διαφαίνεται ο συνδυασμός του αδύναμου επιχειρηματικού περιβάλλοντος του τομέα και των παρεμβατικών πολιτικών έχουν καθυστερήσει την ολοκληρωμένη και ταχεία αξιοποίηση του ενεργειακού πλούτου του Ισραήλ. Ταυτόχρονα, ο συγκερασμός γεωπολιτικών παραγόντων καθώς και η έλλειψη ενός επαρκούς εγχώριου δικτύου υποδομών φυσικού αερίου προσθέτει περισσότερη αβεβαιότητα στις προοπτικές εκμετάλλευσης κυρίως του κοιτάσματος Λεβιάθαν, ιδιαίτερα σε ένα περιβάλλον χαμηλών διεθνών τιμών πετρελαίου.

Εικόνα 3 : Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης εντός της Ισραηλινής ΑΟΖ

(Πηγή : European Parliament, 2017)

❖ ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Η Αίγυπτος αποτελούσε παραδοσιακός παραγωγός και εξαγωγέας φυσικού αερίου, τόσο ως Υ.Φ.Α όσο και μέσω αγωγών, ωστόσο από το 2010 και έπειτα ήρθε αντιμέτωπη με μια απότομη συρρίκνωση της παραγωγής, ενώ από το 2015 έχει καταστεί καθαρός εισαγωγέας φυσικού αερίου.

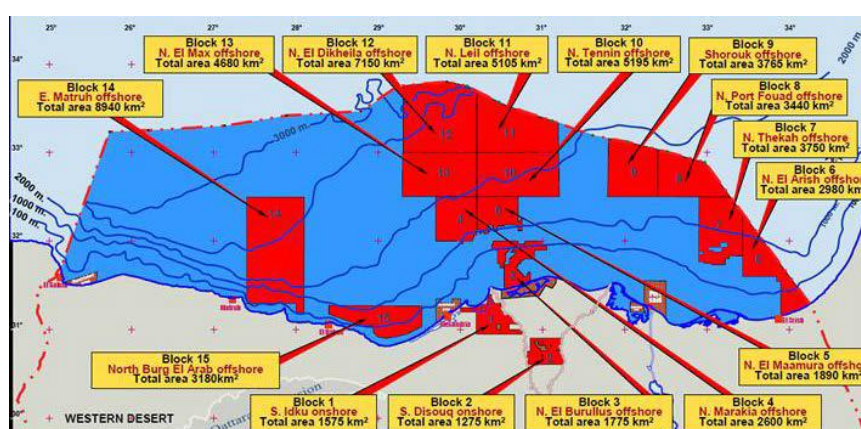
Οι αιτίες πίσω από αυτή την εξέλιξη εντοπίζονται κυρίως στην αλληλεπίδραση μιας σειράς εγχώριων παραγόντων. Η αδυναμία κάλυψης των αυξανόμενων ενεργειακών αναγκών και συνεπακόλουθου τερματισμού εξαγωγών οφείλονται κυρίως στις υπέρογκες πολιτικές επιδότησης κατανάλωσης καυσίμων, στην καθιέρωση καθεστώτος τεχνητά χαμηλών τιμών ενέργειας καθώς και στις δεσμευτικές κατευθύνσεις για διάθεση ενός μεγάλου ποσοστού της παραγωγής φυσικού αερίου στην εγχώρια αγορά. Ταυτόχρονα, ο συνδυασμός των πολιτικών αναταραχών και της οικονομικής αστάθειας, από το 2011 και έπειτα, επέδρασαν καταλυτικά στον περιορισμό εισροής ξένων επενδύσεων στον ενεργειακό και εξορυκτικό τομέα.

Ωστόσο, η ανακάλυψη του υπεράκτιου κοιτάσματος Zor το 2015 από την πετρελαϊκή εταιρία Eni μετέβαλλε αισθητά τα δεδομένα στον ενεργειακό τομέα της χώρας. Το υπόψη κοιτάσμα, το οποίο θεωρείται το μεγαλύτερο μέχρι στιγμής στην Μεσόγειο και στην εκμετάλλευσή του οποίου έχουν προστεθεί και οι πετρελαϊκές εταιρίες BP και Rosneft, αναμένεται να τροφοδοτήσει με αρκετές ποσότητες φυσικού αερίου την εγχώρια αγορά στο βραχυπρόθεσμο μέλλον, μειώνοντας τις ανάγκες για εισαγωγές. Ταυτόχρονα, λόγω των τελευταίων εξελίξεων και του προγράμματος οικονομικής εξομάλυνσης της Αιγύπτου, έχει ενισχυθεί εκ νέου η δραστηριοποίηση διεθνών πετρελαϊκών εταιριών στην χώρα, όπως Edison και Shell, με αξιοσημείωτες

επενδύσεις να στοχεύουν στην εκμετάλλευση δώδεκα συνολικά πεδίων φυσικού αερίου.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Αίγυπτος διαθέτει ήδη ανεπτυγμένο δίκτυο ενεργειακών υποδομών και τερματικών σταθμών υγροποίησης φυσικού αερίου, όπως το Idku και Damietta, γεγονός που δημιουργεί δυναμική στις προοπτικές επίτευξης εξαγωγών Υ.Φ.Α, τόσο σε εγχώριο όσο και σε συνεργατικό επίπεδο με άλλες χώρες παραγωγούς, με τον χρονικό ορίζοντα να ποικίλει ανάλογα με τον επιλεγθέν σχεδιασμό εξαγωγής.

Εικόνα 4 : Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης εντός της Αιγυπτιακής ΑΟΖ

(Πηγή : European Parliament, 2017)

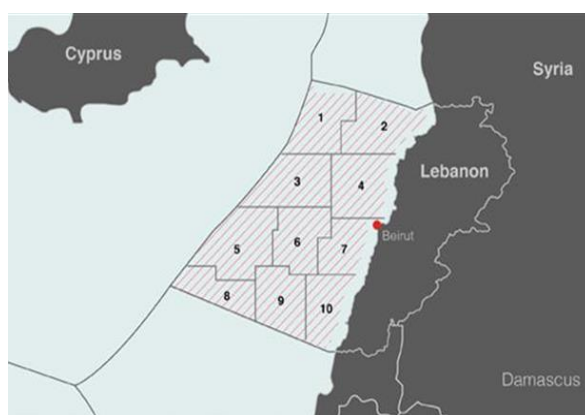
❖ ΛΙΒΑΝΟΣ

Ο Λίβανος αποτελεί δυνητική χώρα παραγωγής φυσικού αερίου, για την οποία έχουν εκφραστεί εκτιμήσεις ύπαρξης υπεράκτιων κοιτασμάτων, ωστόσο η πρόοδος προς την αξιοποίηση των εν λόγω αποθεμάτων εμφανίζεται ισχνή.

Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης (2007-2016) δεν σημειώθηκε καμία διεργασία αναζήτησης και γεώτρησης των εκτιμώμενων κοιτασμάτων της χώρας, με την προκαταρκτική προκήρυξη του γύρου παραχωρήσεων το 2013 να πραγματοποιείται τελικώς το 2017. Οι κύριες αιτίες πίσω από την εξέλιξη αυτή εντοπίζονται, κυρίως, σε εγχώριους παράγοντες, όπως το πολιτικό αδιέξοδο, με το οποίο έρχεται συχνά αντιμέτωπη η χώρα, καθώς και η μακροχρόνια έλλειψη του αρμόδιου κυβερνητικού φορέα και ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού ανάπτυξης του ενεργειακού τομέα. Ταυτόχρονα, γεωπολιτικοί παράμετροι, όπως οι προσφυγικές ροές από την γειτονική Συρία και οι διαρκείς αντιμαχίες με το Ισραήλ για ένα τμήμα των μεταξύ τους θαλάσσιων συνόρων, έχουν εκφραστεί κατά καιρούς, κυρίως από την κυβέρνηση του Λιβάνου, ως επιπρόσθετοι περιορισμοί στην εκμετάλλευση των προσδοκώμενων υδρογονανθράκων.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, η χρήση του φυσικού αερίου στην εγχώρια αγορά του Λιβάνου μειώθηκε δραματικά, λόγω της διακοπής εισροών από την Αίγυπτο, ωθώντας την χώρα στην εξάρτηση της σε εισαγωγές πετρελαίου,

Εικόνα 5 : Υπεράκτια Τεμάχια Αναζήτησης του Λιβάνου

(Πηγή : *European Parliament, 2017*)

❖ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

Κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης (2007-2016) η πρόοδος στην ανάπτυξη των υπεράκτιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου σε περιοχές που ισχυρίζεται η Παλαιστινιακή Αρχή, σύμφωνα και με τη Συμφωνία του Όσλο, εμφανίζεται μηδαμινή, λόγω, κυρίως, του μακροχρόνιου Ισραηλινό-Παλαιστινιακό πολιτικού ζητήματος.

Αναλυτικότερα, το 2000, ο Βρετανικός πετρελαϊκός κολοσσός BG Group (πλέον Shell), ύστερα από άδεια εξερεύνησης από την Παλαιστινιακή Αρχή, προχώρησε στην ανακάλυψη του κοιτάσματος φυσικού αερίου Gaza Marine Gas Field στα ανοιχτά της Λωρίδας της Γάζας, το μέγεθος του οποίου, όμως, είναι σαφώς μικρότερο σε σχέση με τις πρόσφατες ανακαλύψεις στην Ν.Α Μεσόγειο. Ωστόσο, μέχρι το 2012, ο συνδυασμός των αντιδράσεων του Ισραήλ, η επικράτηση της οργάνωσης Χαμάς στην Γάζα καθώς και η κλιμακούμενη πολιτική ένταση απέτρεψαν την ανάπτυξη του εν λόγω κοιτάσματος, ωθώντας την εταιρία BG στην εγκατάλειψη κάθε προσπάθειας αξιοποίησης.

Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι οι ηλεκτρικές ανάγκες της περιοχής της Λωρίδας της Γάζας και της Δυτικής Όχθης καλύπτονται σχεδόν εξ' ολοκλήρου με εισαγωγές ενέργειας από το Ισραήλ. Ταυτόχρονα, η απόφαση του τελευταίου, το 2016, να επιτρέψει την κατασκευή ηλεκτροπαραγωγικού σταθμού με φυσικό αέριο στην Δυτική Όχθη καθώς και οι συνεχόμενες ενεργειακές κρίσεις στη Λωρίδα της Γάζας

αναζωπύρωσαν εκ νέου τις συζητήσεις για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης σχετικά με την εκμετάλλευση των αποθεμάτων φυσικού αερίου του κοιτάσματος Gaza Marine Gas Field, σε συνδυασμό με τη διατήρηση ορισμένων προμηθειών από το Ισραήλ.

Από τα παραπάνω, λοιπόν, διαφαίνεται ξεκάθαρα πως η ανάπτυξη του κοιτάσματος φυσικού αερίου από την Παλαιστινιακή Αρχή δεν εξαρτάται μόνο από εμπορικούς και τεχνικούς παράγοντες, αλλά κυρίως από το ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο της ευρύτερης περιοχής.

Εικόνα 6 : Υπεράκτιο Κοίτασμα Φ.Α Gaza Marine Gas Field

(Πηγή: *European Parliament, 2017*)

➤ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ

Στο παρόν εδάφιο, πριν προβούμε στην εμβάθυνση των ενεργειακών σχέσεων και διαμόρφωσης των υφιστάμενων και προτεινόμενων δικτύων υποδομών, καθίσταται χρήσιμη η άντληση πρόσφατων δεικτών αναφορικά με την κατάσταση του ενεργειακού τομέα των υπό εξέταση κρατών. Κατά αυτό τον τρόπο, λοιπόν, συμπεριλαμβάνεται στη μελέτη και το μέρος των χωρών, που δεν αποτελούν μέχρι στιγμής δυνητικούς παραγωγούς φυσικού αερίου αλλά, ωστόσο, χαρακτηρίζονται ως σημαντικές αγορές απορρόφησης και διαμετακόμισης εκείνου, παρέχοντας την δυνατότητα πληρέστερης ανάλυσης της δυναμικής της θέσης του συνόλου των κρατών της περιοχής σε σχέση με τις πρόσφατες ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ν.Α Μεσόγειο.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, στους πίνακες και διαγράμματα που ακολουθούν, επιχειρείται η συμπύκνωση των πιο πρόσφατων στοιχείων αναφορικά με το ενεργειακό μίγμα, την συγκριτική ανάλυση παρείσφρησης του φυσικού αερίου στις επιμέρους αγορές, την ενεργειακή παραγωγή καθώς της εξάρτηση σε εισαγωγές των εξεταζόμενων κρατών, όπως έχουν διαμορφωθεί έπειτα τις τελευταίες εξελίξεις,

αναδεικνύοντας πολύτιμες ενδείξεις για την μεταβολή της περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής.

Πίνακας 15: Παραγωγή Πρωτογενούς και Συνολικής Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το Έτος 2015

<i>Παραγωγή Πρωτογενούς Ενέργειας από Ορυκτά Καύσιμα (ktoe)</i>					<i>Συνολική Παραγωγή Ενέργειας (Πρωτογενής, ΑΠΕ, Δευτερογενής)</i>
<i>Χώρα</i>	<i>Σύνολο Παραγωγής Ορυκτών Καυσίμων</i>	<i>Αργό Πετρέλαιο</i>	<i>Φυσικό Αέριο</i>	<i>Άνθρακας</i>	
<i>Αίγυπτος</i>	66392	35114	31278	0	69459
<i>Κύπρος</i>	0	0	0	0	121
<i>Ισραήλ</i>	6870	40	6753	77	7346
<i>Λίβανος</i>	0	0	0	0	184
<i>Ιορδανία</i>	101	0	101	0	281
<i>Ελλάδα</i>	5737	57	5	5675	8466
<i>Τουρκία</i>	15768	2657	313	12798	31653
<i>Συρία</i>	4639	1155	3484	0	4680
<i>Παλαιστίνη</i>	-	-	-	-	-

(Πηγή: IEA Energy Statistics 2015)

Πίνακας 16: Εισαγωγές και Εξαγωγές Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το Έτος 2015

<i>Εισαγωγές Ενέργειας (ktoe)</i>						
<i>Χώρα</i>	<i>Αργό Πετρέλαιο</i>	<i>Πετρελαιοειδή</i>	<i>Φυσικό Αέριο</i>	<i>Άνθρακας</i>	<i>Ηλεκτρισμός</i>	<i>Σύνολο</i>
<i>Αίγυπτος</i>	3290	16533	5694	420	4	25942
<i>Κύπρος</i>	0	2423	0	4	0	2460
<i>Ισραήλ</i>	15062	1781	132	6583	0	23562
<i>Λίβανος</i>	0	7534	0	167	23	7735
<i>Ιορδανία</i>	3467	3220	1843	175	52	8756
<i>Ελλάδα</i>	26665	4265	2673	159	953	34853
<i>Τουρκία</i>	26609	23084	39865	22029	614	112200
<i>Συρία</i>	4400	1717	0	1	0	6118
<i>Παλαιστίνη</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Εξαγωγές Ενέργειας (ktoe)</i>						
<i>Χώρα</i>	<i>Αργό Πετρέλαιο</i>	<i>Πετρελαιοειδή</i>	<i>Φυσικό Αέριο</i>	<i>Άνθρακας</i>	<i>Ηλεκτρισμός</i>	<i>Σύνολο</i>
<i>Αίγυπτος</i>	12597	2307	210	66	100	15307
<i>Κύπρος</i>	0	24	0	0	0	24
<i>Ισραήλ</i>	0	6245	0	0	447	6692
<i>Λίβανος</i>	0	0	0	0	0	0
<i>Ιορδανία</i>	0	0	0	0	4	4
<i>Ελλάδα</i>	85	16253	0	0	127	16473
<i>Τουρκία</i>	424	7196	514	170	275	8579
<i>Συρία</i>	0	601	0	0	23	623
<i>Παλαιστίνη</i>	-	-	-	-	-	-

(Πηγή: IEA Energy Statistics 2015)

Πίνακας 17: Κατάταξη Εξεταζόμενων Κρατών συγκριτικά με την Περιφέρεια τους ως προς Επιμέρους Ενεργειακούς Δείκτες για το Έτος 2015

Χώρα	Κατάταξη ως Συνολικός Παραγωγός Ενέργειας	Κατάταξη ως Παραγωγός Ενέργειας από Ορυκτά Καύσιμα	Κατάταξη ως Συνολικός Εισαγωγέας Ενέργειας	Κατάταξη ως Συνολικός Εξαγωγέας Ενέργειας
Αίγυπτος	1	1	3	2
Κύπρος	8	7	8	6
Ισραήλ	4	3	4	4
Λίβανος	7	7	6	8
Ιορδανία	6	6	5	7
Ελλάδα	3	4	2	1
Τουρκία	2	2	1	3
Συρία	5	5	7	5
Παλαιστίνη	-	-	-	-

(Πηγή: IEA Energy Statistics 2015)

Διάγραμμα 8: Απεικόνιση Ενεργειακών Δεικτών Εξεταζόμενων Κρατών για το Έτος 2015

(Πηγή: IEA Energy Statistics 2015)

Από την παρατήρηση των παραπάνω πρόσφατων στοιχείων, τα οποία εμπίπτουν στην χρονική περίοδο μελέτης, δύναται να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα τόσο για τη σύσταση του ενεργειακού μίγματος και εν γένει ενεργειακής κατάστασης των υπό εξέταση κρατών όσο και για την πορεία επίδρασης των εξελίξεων ανακάλυψης κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην περιοχή.

Γενικότερα, διαπιστώνεται πως η Αίγυπτος, παρά τη σημαντική μείωση από το 2010 και έπειτα, παραμένει ο μεγαλύτερος παραγωγός ενέργειας, κυρίως πετρελαίου και φυσικού αερίου, ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη. Βέβαια, ο συνδυασμός εγχώριων πολιτικών και οικονομικών παραγόντων, κατά το χρονικό ορίζοντα 2010-2015, συνέβαλαν καταλυτικά στην πτώση των εξαγωγών ενεργειακών πόρων, ιδίως Υ.Φ.Α, ενώ από το 2015 και έπειτα οδήγησαν την χώρα σε ανάγκη εισαγωγών φυσικού αερίου για την κάλυψη της αυξανόμενης και επιδοτούμενης εγχώριας ενεργειακής ζήτησης.

Συνεχίζοντας, είναι αξιοσημείωτο πως, τα τελευταία χρόνια, το Ισραήλ έχει επιτύχει σημαντική αύξηση της παραγωγής φυσικού αερίου, ιδιαίτερα μετά την εκμετάλλευση του κοιτάσματος Ταμάρ, το οποίο τροφοδοτεί την εγχώρια αγορά. Ταυτόχρονα, οι εισαγωγές και εξαγωγές ενεργειακών πόρων και αγαθών, όπως αργό πετρέλαιο και είδη πετρελαιοειδών, κυμαίνονται σε σταθερά επίπεδα, κατατάσσοντας το υπόψη κράτος στις υψηλότερες θέσεις της εξεταζόμενης περιοχής, ενώ κατά τη χρονική περίοδο μελέτης δεν έχουν πραγματοποιηθεί εξαγωγές φυσικού αερίου.

Όσον αφορά την Κύπρο, γίνεται φανερό πως η εν λόγω χώρα καταλαμβάνει τις τελευταίες θέσεις σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες κατάταξης, λόγω της μηδενικής, μέχρι στιγμής, παραγωγής πρωτογενών ενεργειακών πόρων καθώς και της μικρής και μη ανεπτυγμένης εγχώριας ενεργειακής αγοράς, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης. Παράλληλα, το σύνολο των εισαγωγών και εξαγωγών συγκεντρώνονται σε πετρελαιοειδή προϊόντα και καύσιμα, κυρίως με κράτη εντός της εξεταζόμενης περιοχής, όπως Ελλάδα και Ισραήλ, ωστόσο παραμένουν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα.

Ταυτόχρονα, αναφορικά με την Ελλάδα και την Τουρκία, παρατηρείται ότι και τα δύο κράτη παρουσιάζουν αξιοσημείωτα επίπεδα παραγωγής πρωτογενούς ενέργειας, με το μεγαλύτερο αυτό ποσοστό, ωστόσο, να κυριαρχείται από τον άνθρακα, προς κάλυψη των αναγκών ηλεκτροπαραγωγής. Επιπλέον, ειδικότερα για την περίπτωση της Τουρκίας διαφαίνεται υπερβολικά υψηλή εξάρτηση σε εισαγωγές ενέργειας, σχεδόν για το σύνολο των ενεργειακών πόρων και αγαθών, με το ίδιο να ισχύει και για την Ελλάδα, ωστόσο σε χαμηλότερο επίπεδο. Τέλος, είναι χρήσιμο να τονισθεί ότι και τα δύο κράτη εμφανίζουν έντονο επίπεδο δραστηριοποίησης στις εξαγωγές πετρελαιοειδών προϊόντων, ενώ αποτελούν και μεταξύ τους στον τομέα αυτό σημαντικοί εμπορικοί εταίροι.

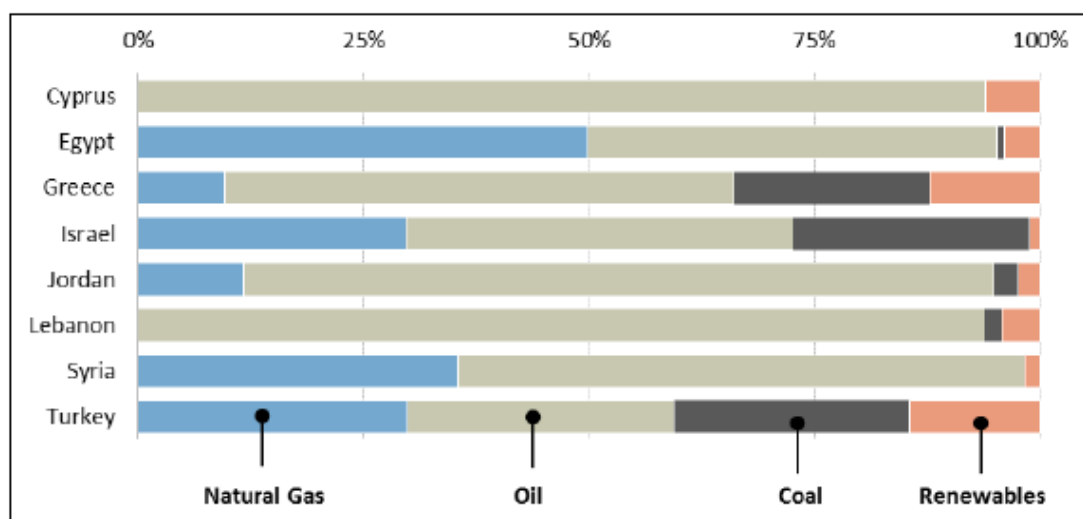
Ολοκληρώνοντας με την Ιορδανία και το Λίβανο παρατηρείται ότι και τα δύο κράτη δεν εμφανίζουν αξιοσημείωτα επίπεδα παραγωγής ενεργειακών πόρων, ενώ αντίθετα παρουσιάζουν σημαντική εξάρτηση σε εισαγωγές ενέργειας, κυρίως πετρελαιοειδών, για την κάλυψη των εγχώριων αναγκών ηλεκτροπαραγωγής. Ειδικότερα για την περίπτωση της Ιορδανίας, η χώρα από το 2015 και έπειτα έχει αυξήσει τις εισαγωγές Υ.Φ.Α από τις ευκαιριακές αγορές φυσικού αερίου και το Κατάρ.

Πίνακας 18: Συνολική Προμήθεια Πρωτογενούς Ενέργειας και Τελική Κατανάλωση Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το έτος 2015

<i>Total Primary Energy Supply (ktoe)</i>						
<i>Χώρα</i>	<i>Αργό Πετρέλαιο</i>	<i>Πετρελαιοειδή</i>	<i>Φυσικό Αέριο</i>	<i>Άνθρακας</i>	<i>Ηλεκτρισμός</i>	<i>Σύνολο</i>
<i>Αίγυπτος</i>	25806	13526	36762	355	-96	79395
<i>Κύπρος</i>	0	1852	0	4	0	2014
<i>Ισραήλ</i>	14900	-5461	6885	6619	-447	22977
<i>Λίβανος</i>	0	7257	0	167	23	7641
<i>Ιορδανία</i>	3379	2898	1944	175	48	8624
<i>Ελλάδα</i>	26189	-14979	2676	5606	826	23185
<i>Τουρκία</i>	27802	10906	39372	34507	339	128810
<i>Συρία</i>	5555	920	3484	1	-23	9978
<i>Παλαιστίνη</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Total Final Consumption (ktoe)</i>						
<i>Χώρα</i>	<i>Αργό Πετρέλαιο</i>	<i>Πετρελαιοειδή</i>	<i>Φυσικό Αέριο</i>	<i>Άνθρακας</i>	<i>Ηλεκτρισμός</i>	<i>Σύνολο</i>
<i>Αίγυπτος</i>	0	30028	10031	180	13262	55250
<i>Κύπρος</i>	0	954	0	4	352	1431
<i>Ισραήλ</i>	0	8218	563	0	4676	13822
<i>Λίβανος</i>	0	3150	0	167	1428	4884
<i>Ιορδανία</i>	0	3822	0	175	1387	5548
<i>Ελλάδα</i>	0	8919	1316	224	4368	16383
<i>Τουρκία</i>	0	35076	20840	11215	18474	93545
<i>Συρία</i>	0	4897	582	0	1115	6600
<i>Παλαιστίνη</i>	-	-	-	-	-	-

(Πηγή: IEA Energy Statistics 2015)

Διάγραμμα 9 : Συγκριτική Απεικόνιση Κατανάλωσης Πρωτογενούς Ενέργειας Εξεταζόμενων Κρατών για το έτος 2015

(Πηγή: BP Statistical Review of World Energy, 2016)

Εστιάζοντας την ανάλυση στα διαθέσιμα στοιχεία συνολικής προμήθειας και τελικής κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας στις χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως δυνητικοί παραγωγοί και εξαγωγείς ενεργειακών πόρων της περιοχής, όπως Κύπρος, Ισραήλ, Αίγυπτος και Λίβανος, προκύπτουν χρήσιμες ενδείξεις για το μέχρι στιγμής επίπεδο εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων φυσικού αερίου και εν γένει επίδρασης των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων στην περιφερειακή ενεργειακή ισορροπία.

Αδιαμφισβήτητα, το κράτος το οποίο έχει προβεί σε σημαντική αξιοποίηση των ενεργειακών αποθεμάτων του αποτελεί το Ισραήλ, καθώς κατά την τελευταία δεκαετία και ιδιαίτερα μετά την έναρξη παραγωγής από το πεδίο Ταμάρ, η κατανάλωση φυσικού αερίου έχει αυξηθεί ραγδαίως, με το υπόψη κοιτάσμα να συμβάλλει καθοριστικά στην μεταστροφή της ηλεκτροπαραγωγής της χώρας από πετρέλαιο σε φυσικό αέριο. Ωστόσο, η περεταίρω ενσωμάτωση του εν λόγω ενεργειακού πόρου και η επίτευξη υψηλότερου επιπέδου ενεργειακής ασφάλειας για την εγχώρια αγορά, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το συνδυασμό της ολοκλήρωσης του εσωτερικού δικτύου ενεργειακών υποδομών και της μελλοντικής ανάπτυξης του αρκετά μεγαλύτερου κοιτάσματος Λεβιάθαν, γεγονός που αναμένεται να διασφαλίσει τόσο επιλογές διαφοροποίησης προμήθειας για την εθνική οικονομία όσο και προοπτικές εξαγωγής του φυσικού αερίου σε άλλες αγορές.

Αναφορικά με την περίπτωση της Αιγύπτου, όπως έχει γίνει σαφές, η χώρα αποτελούσε διαχρονικά παραδοσιακό παραγωγό πετρελαίου και φυσικού αερίου, με τα δύο αυτά καύσιμα να κατέχουν εξέχουσα θέση στο ενεργειακό της μίγμα. Ωστόσο, μια σειρά παραγόντων οδήγησαν το υπόψη κράτος, τα τελευταία χρόνια, στη δραματική μείωση παραγωγής και εξαγωγής ενέργειας, ιδίως φυσικού αερίου, ενώ από το 2015 και έπειτα κατέστη και καθαρός εισαγωγέας Υ.Φ.Α, προκειμένου να καλύψει τις αυξανόμενες ενεργειακές ανάγκες του. Οι συνθήκες εξομάλυνσης της ισορροπίας στην εγχώρια ενεργειακή αγορά και της κάλυψης του ελλείμματος προμήθειας φυσικού αερίου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό, στο μεσοπρόθεσμο μέλλον, από το ρυθμό εκμετάλλευσης του πεδίου Ζορ και των υπόλοιπων κοιτασμάτων της χώρας.

Τέλος, σχετικά με την Κύπρο και το Λίβανο είναι χρήσιμο να τονισθεί ότι και τα δύο κράτη δεν έχουν επιτύχει σημαντική πρόοδο στην εκμετάλλευση των εκτιμώμενων ενεργειακών τους αποθεμάτων, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης, λόγω της επίδρασης εμπορικών και πολιτικών παραγόντων, καθώς και του υψηλού επιπέδου αβεβαιότητας. Στα πλαίσια αυτά, σημειώνεται ότι και οι δύο χώρες στηρίζονται στις εισαγωγές πετρελαιοειδών προϊόντων για τη κάλυψη των αναγκών ηλεκτροπαραγωγής, ενώ η ενσωμάτωση του φυσικού αερίου στο ενεργειακό τους μίγμα απαιτεί παράλληλα με τις ανακαλύψεις και αξιοποίησης κοιτασμάτων, όπως το πεδίο Αφροδίτης, μέχρι στιγμής, στη περίπτωση της Κύπρου, την ανάπτυξη εσωτερικού δικτύου ενεργειακών υποδομών στην εγχώρια αγορά.

➤ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

❖ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΟΥ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Στο παρόν μέρος επιχειρείται συνοπτική αναφορά στη διαμόρφωση των ενεργειακών σχέσεων και του υφιστάμενου δικτύου ενεργειακών υποδομών, με έμφαση στο φυσικό αέριο, στην υπό εξέταση περιοχή, με στόχο την οικοδόμηση του απαραίτητου υπόβαθρου στην μετέπειτα αξιολόγηση των προτεινόμενων ενεργειακών σχεδιασμών, ως απόρροια των πρόσφατων ανακαλύψεων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ν.Α Μεσόγειο.

Ταυτόχρονα, στο υπόψη περίγραμμα περιλαμβάνονται και ενδεικτικές πρωτοβουλίες, σχεδιασμοί καθώς και τα γεγονότα που επέδρασαν στις προσπάθειες επίτευξης περιφερειακής ενεργειακής ολοκλήρωσης μεταξύ των υπό ανάλυση κρατών, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης.

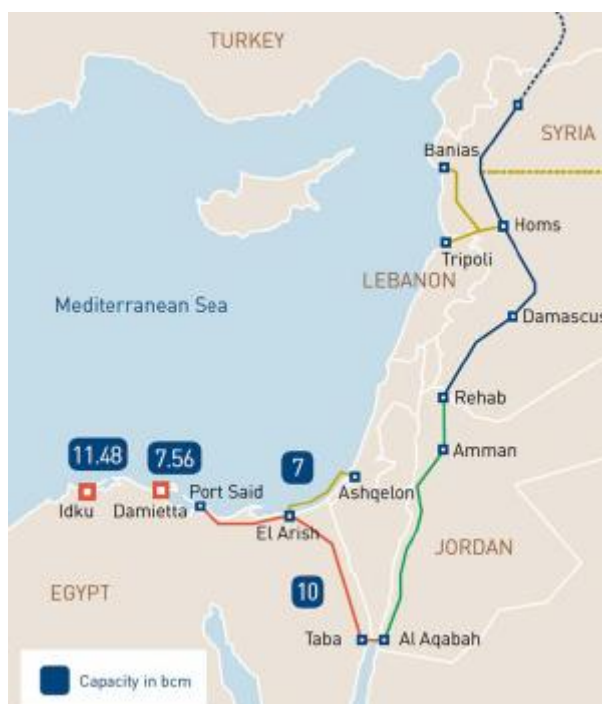
○ *Δίκτυο Ενεργειακών Υποδομών*

Για την εξεταζόμενη περιοχή, κατά τη χρονική διάρκεια μελέτης 2007-2016, το κύριο δίκτυο διακρατικών υποδομών ενέργειας της εξεταζόμενης περιοχής συνιστά, κυρίως, πλέγμα αγωγών φυσικού αερίου με προμηθεύτρια δύναμη την Αίγυπτο, ενώ υφίστανται ταυτόχρονα και διασυνδέσεις μεταξύ των κρατών για την κάλυψη των αναγκών σε ηλεκτρική ενέργεια. Συγκεντρωτικά, οι κυριότερες αρτηρίες μεταφοράς ενεργειακών αγαθών, οι οποίες λειτουργούσαν και πρωτύτερα των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων, μπορούν να απαριθμηθούν ως εξής :

- Ο Αραβικός Αγωγός Φυσικού Αερίου (Arab Gas Pipeline/Trans-Mashreq Gas Pipeline), ο οποίος συνδέει την Αίγυπτο με την Ιορδανία, Συρία και Λίβανο.
- Ο El Arish - Ashkelon Gas Pipeline, ο οποίος συνδέει την Αίγυπτο με το Ισραήλ.
- Οι ηλεκτρικές διασυνδέσεις μεταξύ των εξεταζόμενων χωρών, τόσο στα πλαίσια της σύνδεσης των ηλεκτρικών συστημάτων των Αραβικών κρατών (EIJLLPST – eight country regional electrical interconnection), όσο και στα πλαίσια διασύνδεσης μεταξύ Ισραήλ-Παλαιστίνης.
- Οι σταθμοί υγροποίησης και εξαγωγής Υ.Φ.Α Idku και Damietta στο βόρειο τμήμα της Αιγύπτου.

Ενδεικτικά, το κύριο δίκτυο μεταφοράς και εξαγωγών ενεργειακών πόρων της εξεταζόμενης περιοχής, με έμφαση στο φυσικό αέριο, απεικονίζεται στην κάτωθι εικόνα:

Εικόνα 7: Κύριο Δίκτυο Ενεργειακών Υποδομών Φυσικού Αερίου Εξεταζόμενης Περιοχής

(Πηγή: European Parliament, 2017)

○ Περίγραμμα Ενεργειακών Σχέσεων

Σε συμπλήρωση των εμπορικών ενεργειακών ανταλλαγών, οι οποίες αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο και αφορούν, κυρίως, είδη πετρελαιοειδών προϊόντων, το ως άνω περιγραφόμενο δίκτυο ενεργειακών υποδομών σηματοδότησε την υλοποίηση ενεργειακών ροών, ιδίως φυσικού αερίου, μεταξύ των εξεταζόμενων κρατών, κατά τη διάρκεια τμήματος της χρονικής περιόδου μελέτης 2007-2016 και ειδικότερα πριν την γέννηση των τελευταίων ενεργειακών εξελίξεων.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι η αλληλεπίδραση γεωπολιτικών παραγόντων και ζητημάτων ασφαλείας στην ευρύτερη περιοχή κατέστησαν στο τέλος της προηγούμενης δεκαετίας αδύνατη τη συνέχιση της ομαλούς ροής και προμήθειας ενεργειακών πόρων, ιδίως φυσικού αερίου, μέσω των υπόψη συστημάτων ενεργειακών δικτύων. Παρότι ένα τμήμα των ενεργειακών ανταλλαγών, όπως ηλεκτρικής ενέργειας, συμπιεσμένου φυσικού αερίου, πετρελαιοειδών, εξακολούθησε να υφίσταται, γίνεται εμφανές ότι, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης και εν αναμονή των πρόσφατων εξελίξεων, το εμπόριο σε ενεργειακά αγαθά της εξεταζόμενης περιοχής, ειδικότερα σε φυσικό αέριο και πετρέλαιο, χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα περιορισμένο.

Ενδεικτικά, καταγράφονται παρακάτω κύριες εμπορικές ροές ενεργειακών αγαθών μεταξύ των εξεταζόμενων κρατών, που παρατηρήθηκαν τη χρονική περίοδο μελέτης:

Πίνακας 19: Ενδεικτικές Ενεργειακές Ροές μεταξύ Εξεταζόμενων Κρατών

Εξαγωγέας	Εισαγωγέας	Ενεργειακό Αγαθό	Χρονικός Ορίζοντας Κύριων Προμηθειών
Αίγυπτος	Ισραήλ	Φυσικό Αέριο (7bcm)	2008-2012
	Ιορδανία	Φυσικό Αέριο (2.4 bcm)	2003-2012
	Λίβανος	Φυσικό Αέριο (~ 0.3 bcm)	2009-2010
	Συρία	Φυσικό Αέριο (~ 0.8 bcm)	2008-2012
Ισραήλ	Παλαιστίνη (~95% Δυτικής Όχθης & 50% Γάζας)	Ηλεκτρική Ενέργεια	Υπό Λειτουργία
Αίγυπτος, Ιορδανία, Λίβανος, Συρία, Τουρκία, Παλαιστίνη		Ηλεκτρική Ενέργεια (Διασυνδέσεις – Πλαίσιο EIJLLPST)	Υπό Λειτουργία

(Πηγή: US Energy Information Administration, 2013)

○ Περίγραμμα Περιφερειακών Ενεργειακών Πρωτοβουλιών

Στην παρούσα υπό-ενότητα επιχειρείται η συνοπτική αποτύπωση περιφερειακών ενεργειακών πρωτοβουλιών, οι οποίες αναφέρονται σε επίπεδο διαμόρφωσης τόσο τεχνικών υποδομών όσο και πολυμερών θεσμικών οργάνων, ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη καθώς και εξωτερικούς δρώντες της υπό ανάλυσης περιοχής, όπως η Ε.Ε και το Ιράκ.

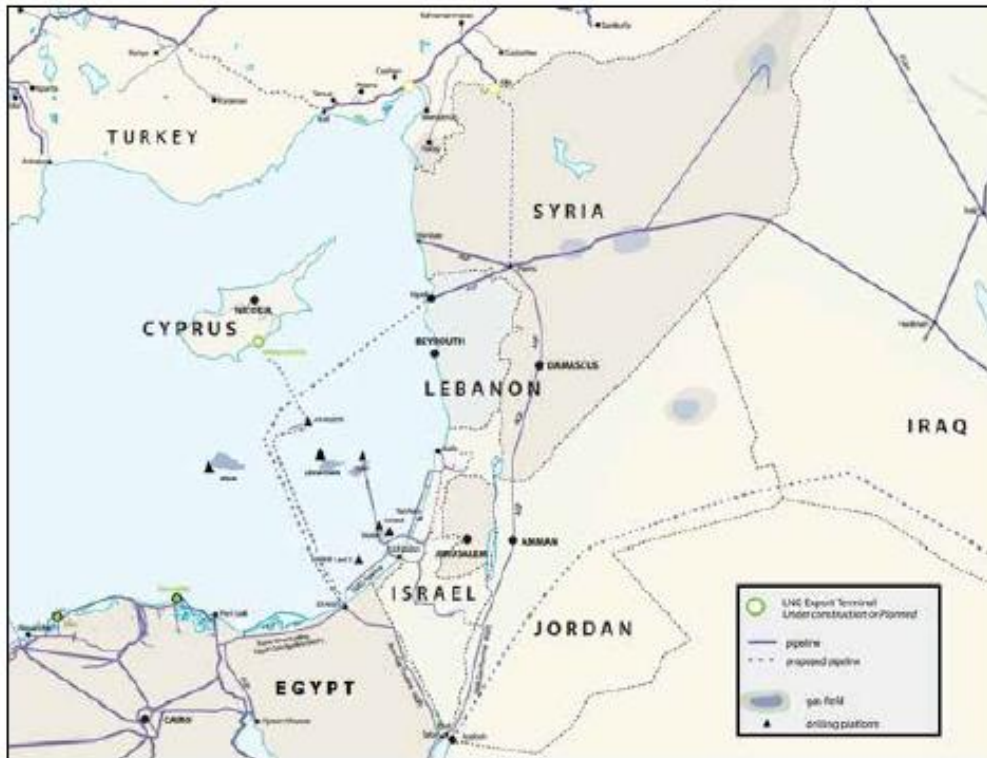
Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι βασικός στόχος των υπόψη ενεργειακών σχεδιασμών, μερικοί εκ των οποίων επινοήθηκαν πριν τις πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις ενώ οι υπόλοιποι επιταχύνθηκαν κατά τη χρονική περίοδο κλιμάκωσης των ανακαλύψεων κοιτασμάτων φυσικού αερίου, είναι η διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού και επίτευξη της ολοκλήρωσης του ενεργειακού συστήματος της περιοχής. Ωστόσο, όπως διαφαίνεται και από τα παρακάτω στοιχεία ενδεικτικών σχεδίων, ο συνδυασμός γεωπολιτικών και οικονομικών παραγόντων παρεμπόδισαν σημαντικό μέρος των υπόψη σχεδιασμών από το να υλοποιηθούν, καθιστώντας ακόμα δυσχερέστερο το περιβάλλον αναφορικά με τις προοπτικές πλήρους εκμετάλλευσης και εξαγωγής και για τους προσφάτως ανακαλυφθείς υδρογονάνθρακες στην λεκάνη της Λεβαντίνης.

Πίνακας 20: Ενδεικτικοί Περιφερειακοί Σχεδιασμοί Ενεργειακών Υποδομών και Πολυμερών Θεσμικών Πρωτοβουλιών για την Εξεταζόμενη Περιοχή

Ενδεικτικοί Περιφερειακοί Σχεδιασμοί Τεχνικών Ενεργειακών Υποδομών			
Ενδιαφερόμενα Μέλη	Είδος Σχεδιασμού	Χρονολογική Αφετηρία	Πορεία Υλοποίησης
Ε.Ε, Τουρκία, Συρία, Αίγυπτος, Ιορδανία, Λίβανος, Ιράκ	«Euro-Arab Mashreq Gas Market Project» : Επέκταση του Arab Gas Pipeline σε Τουρκία και Ευρώπη με ενσωμάτωση Ιρακινών κοιτασμάτων	2005	Μη Εκπλήρωση
Τουρκία, Συρία	Επέκταση και Σύνδεση του Arab Gas Pipeline από Συρία στην Τουρκία	2008	Μη Εκπλήρωση
Αίγυπτος, Ιορδανία, Ιράκ	Κατασκευή αγωγού φυσικού αερίου και αργού πετρελαίου από το Ιράκ στην Ιορδανία.	2013	Διεργασίες Ανάπτυξης
Ενδεικτικοί Πολυμερείς Περιφερειακοί Θεσμοί			
Επωνυμία Πρωτοβουλίας	Είδος Πρωτοβουλίας	Ενδιαφερόμενα Μέλη (Από Εξεταζόμενη Περιοχή)	Βαθμός Επίδρασης Χρονική Περίοδος Μελέτης
UfM Gas Platform	Ολοκλήρωση Ευρώ-Μεσογειακού τομέα φυσικού αερίου	Ε.Ε, Συρία, Τουρκία, Αίγυπτο, Λίβανο, Ιορδανία, Ισραήλ, Παλαιστίνη	Επίπεδο Διαλόγου
Pan-Arabic Electricity Market	Ολοκλήρωση Αγοράς Ηλεκτρισμού Αραβικών Χωρών	Αίγυπτος	Εμβρυϊκό Επίπεδο
Mediterranean Solar Plan	Προώθηση Έργων ΑΠΕ και Ολοκλήρωσης Αγοράς Ηλεκτρισμού	Ε.Ε, Λίβανος, Ιορδανία, Αίγυπτος, Παλαιστίνη	Πειραματικό Επίπεδο

(Πηγή: US Energy Information Administration, 2013)

**Εικόνα 8: Υφιστάμενο και Προτεινόμενο Δίκτυο Ενεργειακών Υποδομών
Εξεταζόμενης Περιοχής**

(Πηγή: Zemach-The German Marshall Fund of the United States, 2016)

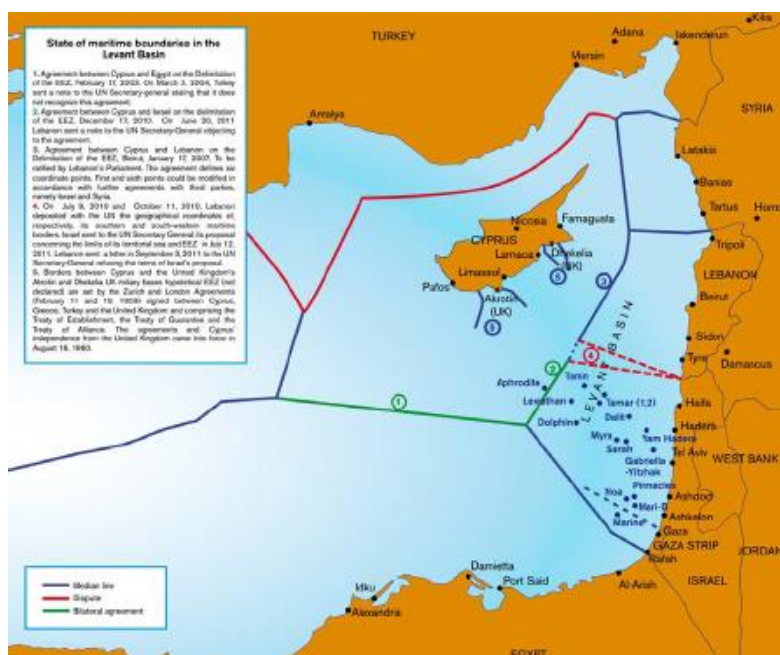
Τέλος, από πολιτικής σκοπιάς, είναι χρήσιμο να συγκεντρώσουμε τα κυριότερα βήματα επίτευξης διμερών διακρατικών συμφωνιών αναφορικά με την οριοθέτηση των εκάστοτε τμημάτων θαλάσσιων συνόρων καθώς και τις περιπτώσεις αντιμαχιών, οι οποίες αφορούν, κυρίως, τα γεγονότα των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων, εμποδίζοντας την επαρκή εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων της περιοχής:

Πίνακας 21 : Πλαίσιο Διμερών Διακρατικών Συμφωνιών και Αντιμαχιών

Πλαίσιο Διμερών Διακρατικών Συμφωνιών			
Χρονολογικό Σημείο	Ενδιαφερόμενα Κράτη		Περιγραφή
2003	Κύπρος	Αίγυπτος	Οριοθέτηση ΑΟΖ
2007	Κύπρος	Λίβανος	Οριοθέτηση ΑΟΖ – Μη επικύρωση από Λίβανο
2010	Κύπρος	Ισραήλ	Οριοθέτηση ΑΟΖ
2013	Κύπρος	Αίγυπτος	Συμφωνία Κοινής Εκμετάλλευσης Συνορευόντων Κοιτασμάτων (CUA)
Πλαίσιο Διμερών Αντιμαχιών (Με Έμφαση στην Εκμετάλλευση Ενεργειακών Κοιτασμάτων)			
Εμπλεκόμενα Κράτη		Περιγραφή	
Κύπρος	Τουρκία	Αμφισβήτηση Οριοθέτησης ΑΟΖ και Δικαιωμάτων Εκμετάλλευσης από τη μεριά της Τουρκίας	
Ισραήλ	Λίβανος	Αντιμαχία μεταξύ των δύο Κρατών για επιφάνεια 330 τετραγωνικών μιλίων θαλάσσιας περιοχής.	
Ελλάδα	Τουρκία	Αμφισβήτηση Τμημάτων Υφαλοκρηπίδας από πλευράς της Τουρκίας, που ενδέχεται να επηρεάσουν ενεργειακά έργα εξαγωγών	

(Πηγή: European Parliament, 2017)

Εικόνα 9: Απεικόνιση Οριοθετημένων και Αμφισβητούμενων Θαλάσσιων Συνόρων

(Πηγή: European Parliament, 2017)

❖ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Στη συγκεκριμένη υπό-ενότητα επιχειρείται η λεπτομερέστερη ανάλυση του πλαισίου των προτεινόμενων ενεργειακών σχεδιασμών και εμπορικών ροών, όπως αυτό διαμορφώνεται με επίκεντρο τις πρόσφατες ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην λεκάνη της Λεβαντίνης, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης 2007-2016.

Συγκεκριμένα, πραγματοποιείται καταγραφή τόσο των εμπορικών συμφωνιών, που συνάφθηκαν σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο, όπως για παράδειγμα μεταξύ των πετρελαϊκών και βιομηχανικών εταιρειών της Αιγύπτου, Ισραήλ και Ιορδανίας, όσο και των μεγαλεπήβολων σχεδιασμών εξαγωγής υδρογονανθράκων στις διεθνείς αγορές, όπως ο αγωγός East Med. Ταυτόχρονα, γίνεται αναφορά στο περίγραμμα τεχνικών, οικονομικών και πολιτικών παραγόντων, που επιδρούν στα υπόψη σχέδια, καθώς και στη μέχρι στιγμής επίτευξη διακρατικών ενεργειακών συνεργασιών. Τέλος, αναλύεται και ο ιδιαίτερος ρόλος, που δύναται να προσφέρει η επιλογή εξαγωγής των εν λόγω ενεργειακών πόρων σε μορφή Υ.Φ.Α, σε συνάρτηση με το χρονικό ορίζοντα υλοποίησης της και τη διαρκώς μεταβαλλόμενη διεθνή αγορά ενέργειας.

○ *Ενδοπεριφερειακές Συνεργασίες και Συμφωνίες*

Κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης και ιδιαίτερα από το 2012 και έπειτα, οι ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην λεκάνη της Λεβαντίνης οδήγησαν στην οικοδόμηση πλαισίων συνεργασίας, αρχικώς εντός του συστήματος της εξεταζόμενης περιοχής, οι οποίες επιτεύχθηκαν σε επίπεδο συμφωνιών μεταξύ τόσο πετρελαϊκών και βιομηχανικών εταιριών όσο και εθνικών κυβερνήσεων.

Παράλληλα, στο περίγραμμα του ίδιου χρονικού ορίζοντα ο συνδυασμός γεωπολιτικών και ενεργειακών εξελίξεων συνετέλεσε στην θεμελίωση πλαισίου τριμερούς συνεργασίας και συναντήσεων μεταξύ ορισμένων εκ των εμπλεκόμενων κρατών, όπως ανάμεσα στην Ελλάδα, Κύπρο και Ισραήλ καθώς ανάμεσα στις πρώτες δύο χώρες και την Αίγυπτο.

Το πλαίσιο, λοιπόν, των ενδοπεριφερειακών συμφωνιών που έχουν συναφθεί και συζητηθεί μέχρι πρότινος, το οποίο δύναται να λειτουργήσει και ως έδαφος προετοιμασίας για την διαμόρφωση μεγαλύτερων ενεργειακών έργων εξαγωγής στο μέλλον, παρουσιάζεται συγκεντρωτικά ως εξής:

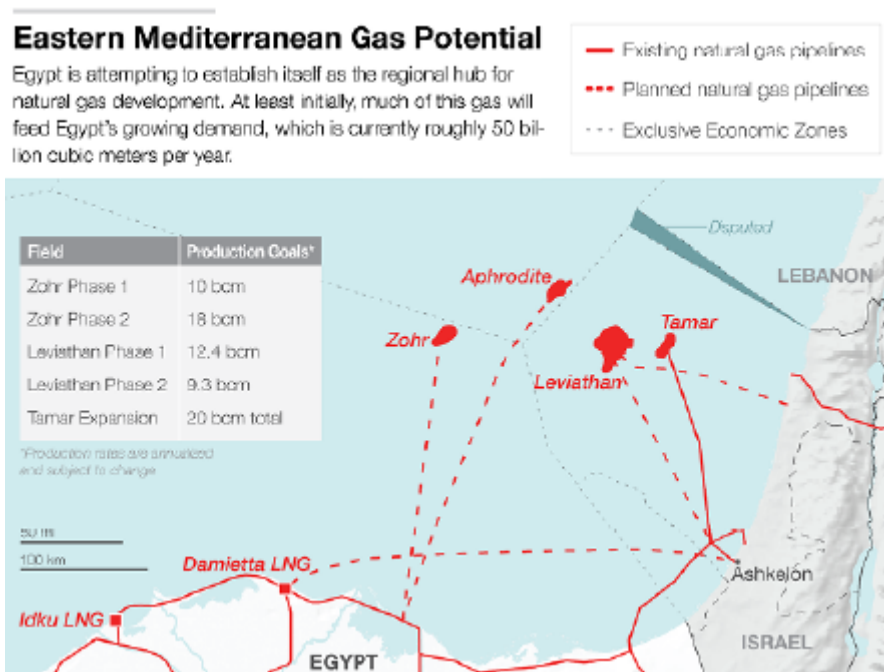
Πίνακας 22: Πλαίσιο Συναφθέντων Ενδοπεριφερειακών Ενεργειακών Συμφωνιών

Χρονολογικό Σημείο	Προμηθευτής	Παραλήπτης	Περιγραφή
2012	Κοινοπραξία Ταμάρ (Ισραήλ)	Gazprom (Ρωσία)	Εξασφάλιση από την Gazprom περί τα 3 εκατ. τόνους ΥΦΑ για περίπου 20 χρόνια με σημείο έναρξης το 2017
2014	Κοινοπραξία Ταμάρ (Ισραήλ)	Jordan's Arab Potash Corporation and Jordan's Bromine Company (Ιορδανία)	Συμφωνία Προμήθειας περί τα 1.8 bcm φυσικού αερίου για 15 χρόνια και κατασκευή αγωγού με σημείο ολοκλήρωσης το 2017
2014	Κοινοπραξία Λεβιάθαν (Ισραήλ)	Παλαιστινιακή Αρχή	Συμφωνία Προμήθειας φυσικού αερίου για το προτεινόμενο σταθμό ηλεκτροπαραγωγής στη Δυτική Όχθη για 20 χρόνια από την έναρξη παραγωγής του Λεβιάθαν.
2014	Κοινοπραξία Λεβιάθαν (Ισραήλ)	British Gas (Αίγυπτος)	Σύναψη Μνημονίου Κατανόησης για την προμήθεια 105 bcm φυσικού αερίου στο Σταθμό Υγροποίησης Idku
2014	Κοινοπραξία Ταμάρ (Ισραήλ)	Union Fenosa (Αίγυπτος)	Σύναψη Μνημονίου Κατανόησης για την προμήθεια 70 bcm φυσικού αερίου στο Σταθμό Υγροποίησης Damietta.
2015	Κοινοπραξία Ταμάρ (Ισραήλ)	Dolphinus Holdings (Αίγυπτος)	Συμφωνία για Προμήθεια περί τα 5 bcm φυσικού αερίου μέσω κατασκευής υποθαλάσσιου αγωγού για 7 χρόνια
2016	Κοινοπραξία Λεβιάθαν (Ισραήλ)	Ιδιωτικές Εταιρίες Ηλεκτροπαραγωγής (Ισραήλ)	Συμφωνία για την Προμήθεια περί τα 670 bcm φυσικού αερίου σε δύο Ιδιωτικές Εταιρίες Ηλεκτροπαραγωγής στο Ισραήλ για 18 χρόνια
2016	Κοινοπραξία Λεβιάθαν (Ισραήλ)	Jordanian National Electric Power Company (Ιορδανία)	Συμφωνία για την Προμήθεια περί τα 45 bcm φυσικού αερίου για 15 χρόνια μέσω κατασκευής δεύτερου αγωγού φυσικού αερίου με σημείο έναρξης το 2019
2016	Κυβέρνηση της Κύπρου	Κυβέρνηση της Αιγύπτου	Σύναψη Συμφωνίας για την Κατασκευή Υποθαλάσσιου Αγωγού για την Προμήθεια Φυσικού Αερίου περί τα 3.6 tcf από το Κοίτασμα της Αφροδίτης στην Αίγυπτο.

(Πηγή: European Parliament, 2017)

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονισθεί ότι η ομαλή διεξαγωγή και η συνεχής εκτέλεση των ως άνω συναφθέντων συμφωνιών εξαρτάται από ένα πλήθος δυναμικά μεταβαλλόμενων παραμέτρων που επηρεάζουν την ενεργειακή ισορροπία του συστήματος της Ν.Α Μεσογείου. Συγκεκριμένα, ο συγκερασμός γεωπολιτικών παραγόντων και ο σχηματισμός στρατηγικών συμμαχιών, το ζήτημα της ασφάλειας και των πολιτικών αναταραχών καθώς και το πλαίσιο χρηματοδότησης αναμένεται να επιδράσουν καθοριστικά στην διαμόρφωση και προοπτική των ενδοπεριφερειακών ενεργειακών σχέσεων.

Εικόνα 10 : Απεικόνιση Ενδοπεριφερειακών Συμφωνιών με Επικέντρο την Αίγυπτο

(Πηγή: Sartori, Colantoni & Paceviciute- Istituto Affari Internazionali, 2016)

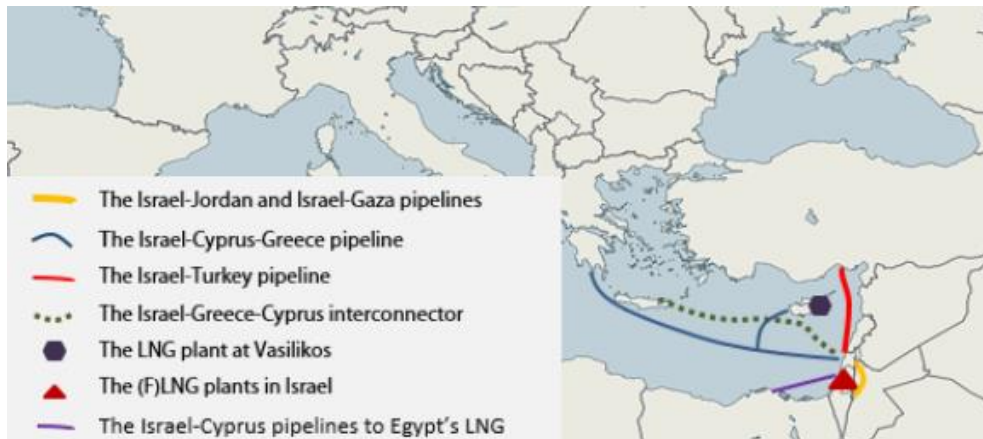
○ Πλαίσιο Διεθνών Εξαγωγών

Στην παρούσα υποενότητα και σε συνέχεια των προηγουμένως αναφερθέντων συμφωνιών επιχειρείται η παράθεση εκείνων των προτεινόμενων ενεργειακών σχεδιασμών, ως απόρροια των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων στην λεκάνη της Λεβαντίνης, οι οποίοι επεκτείνονται πέραν των ορίων της υπόψη περιοχής.

Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, οι ανακαλύψεις μιας σειράς αξιοσημείωτων κοιτασμάτων φυσικού αερίου ώθησαν τις κυριότερες δυνητικά χώρες παραγωγής, όπως Κύπρος, Ισραήλ και Αίγυπτος, στην χάραξη, πέραν των ενδοπεριφερειακών συμφωνιών, σημαντικών ενεργειακών έργων, τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα εξαγωγής των εν λόγω ενεργειακών πόρων σε εξωτερικές και μεγαλύτερες αγορές, όπως η Ε.Ε και η διεθνής αγορά Υ.Φ.Α.

Σημειώνεται, επίσης, πως το είδος, το μέγεθος και ο βαθμός περιφερειακής ενσωμάτωσης διαφέρει σημαντικά ανά προτεινόμενο ενεργειακό έργο, καθώς οι προοπτικές υλοποίησης των υπόψη υποδομών εξαρτώνται στο συγκερασμό γεωπολιτικών, οικονομικών, εμπορικών και τεχνικών παραγόντων.

Εικόνα 11: Προτεινόμενα Ενεργειακά Έργα Διεθνών Εξαγωγών από την Ν.Α Μεσόγειο

(Πηγή: European Parliament, 2017)

Πίνακας 23: Επεξήγηση Ενδεικτικών Προτεινόμενων Ενεργειακών Έργων Διεθνών Εξαγωγών από την Ν.Α Μεσόγειο

Προτεινόμενο Ενεργειακό Έργο	Πιθανά Κράτη Εξαγωγής	Πιθανή Αγορά Εξαγωγής	Περιγραφή
East Med Gas Pipeline	Ισραήλ, Κύπρος	Ε.Ε	Κατασκευή υποθαλάσσιου αγωγού φυσικού αερίου χωρητικότητας 10-16 bcm από τα κοιτάσματα της Κύπρου και Ισραήλ με προορισμό την αγορά της Ε.Ε
Euro-Asia Interconnector	Ισραήλ, Κύπρος	Ε.Ε	Κατασκευή υποθαλάσσιου καλωδίου μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, χωρητικότητας 2000 MW, διασύνδεσης των δικτύων Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας, με ηλεκτροπαραγωγή επωφελούμενη των κοιτασμάτων φυσικού αερίου
Israel-Turkey Gas Pipeline	Ισραήλ	Τουρκία, Ε.Ε	Κατασκευή υποθαλάσσιου ή χερσαίου αγωγού φυσικού αερίου από το κοιτάσμα Λεβιάθαν του Ισραήλ με προορισμό την αγορά της Τουρκίας και Ε.Ε
Cyprus LNG Export Plant	Κύπρος, Ισραήλ	Διεθνείς Αγορές Υ.Φ.Α	Κατασκευή τερματικού σταθμού υγροποίησης στην Κύπρο περί τα 15 million tons/year για την εξαγωγή φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της Κύπρου και Ισραήλ
Israel LNG/FLNG Export Plant	Κύπρος, Ισραήλ	Διεθνείς Αγορές Υ.Φ.Α	Κατασκευή τερματικού ή πλωτού σταθμού υγροποίησης στο Ισραήλ περί τα 3 million tons/year για την εξαγωγή φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της Κύπρου και Ισραήλ
Egypt Option	Ισραήλ,	Διεθνείς	Κατασκευή υποθαλάσσιων αγωγών

	Κύπρος, Αίγυπτος	Αγορές Υ.Φ.Α, Αίγυπτος	φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα Ισραήλ και Κύπρου με προορισμό την αγορά της Αιγύπτου και τους υπάρχοντες τερματικούς σταθμούς Idku και Damietta. για εξαγωγή Υ.Φ.Α
--	---------------------	---------------------------	--

(Πηγή: *European Parliament, 2017*)

Αναλυτικότερα, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, η επιπόνηση των ως άνω περιγραφόμενων ενεργειακών έργων αποτυπώνουν την επιθυμία τόσο των δυνητικών κρατών παραγωγών φυσικού αερίου, όπως Κύπρος, Ισραήλ και Αίγυπτος, να καταστούν κύριοι ενεργειακοί κόμβοι της περιοχής όσο και αξιοσημείωτων εξωτερικών δρώντων, όπως η Ε.Ε, για την πρόσβαση σε σημαντικές και διαφοροποιημένες πηγές προμήθειας. Σαφέστατα, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία για το χρονικό ορίζοντα εξέτασης, η πρόβλεψη της επικρατούσας διαδρομής εξαγωγής φυσικού αερίου παραμένει σε καθεστώς αβεβαιότητας, ιδιαίτερα μέσα στο διαρκές μεταβαλλόμενο περιβάλλον της Ν.Α Μεσογείου.

Συγκεκριμένα, ο συγκερασμός γεωπολιτικών, τεχνικών και εμπορικών παραγόντων διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο βαθμό βιωσιμότητας και στην ισορροπία πλεονεκτημάτων και αδυναμιών για καθεμία από τις προτεινόμενες υποδομές διεθνών εξαγωγών ενεργειακών πόρων. Ενδεικτικά, για την κατασκευή δαπανηρών δικτύων υποθαλάσσιων αγωγών, όπως για παράδειγμα ο East Med Pipeline, η εξασφάλιση μεγαλύτερων κοιτασμάτων φυσικού αερίου και μακροχρόνιων συμβολαίων προμήθειας αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την υλοποίησή τους. Από την άλλη πλευρά, η επιλογή υποθαλάσσιας ή χερσαίας διασύνδεσης φυσικού αερίου μεταξύ Ισραήλ και Τουρκίας έρχεται αντιμέτωπη με την επίδραση μακροχρόνιων γεωπολιτικών ζητημάτων, στο πλαίσιο των πολιτικών σχέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη καθώς και την Κύπρο. Επιπλέον, η επένδυση σε ολοκληρωμένη εγκατάσταση πλωτών και χερσαίων τερματικών σταθμών υδροποίησης Υ.Φ.Α στο Ισραήλ ή την Κύπρο, απαιτεί την διασφάλιση σημαντικών διαθέσιμων ποσοτήτων φυσικού αερίου και επαρκών συνθηκών ασφαλείας για τις υπόψη υποδομές. Τέλος, η επανεμφάνιση της Αιγύπτου ως κύριος περιφερειακός ενεργειακός κόμβος, μέσω της επαναχρησιμοποίησης των υφιστάμενων εγκαταστάσεων αγωγών και τερματικών σταθμών υδροποίησης καθώς και της ταυτόχρονης απορρόφησης των προσδοκώμενων ποσοτήτων φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα του Ισραήλ και της Κύπρου, δύναται να προσφέρει προοπτικές επίτευξης οικονομικών κλίμακας και περιφερειακής συνεργασίας, ωστόσο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επίδραση γεωπολιτικών παραγόντων και την σύναψη μακροχρόνιων συμφωνιών μεταξύ των υπόψη κρατών.

Στο σύνολο των παραπάνω παραμέτρων είναι δυνατόν να προστεθούν και επιπλέον ζητήματα, όπως η απόφαση της επιθυμητής ισορροπίας εγχώριας απορρόφησης και εξαγωγών των αποθεμάτων φυσικού αερίου από τους περιφερειακούς δρώντες, όπως το Ισραήλ, καθώς, τελικώς, και το επίπεδο ανταγωνιστικότητας διαμετακόμισης των υπόψη ενεργειακών πόρων σε κύριες αγορές, για παράδειγμα Ε.Ε, σε σχέση με

υπόλοιπους ενεργειακούς προμηθευτές, όπως Η.Π.Α, Ρωσία, Κεντρική Ασία και δυνητικά Ιράν. Υπό το πρίσμα αυτό, γίνεται, λοιπόν, φανερό πως η πολυπλοκότητα των εν λόγω παραγόντων, ιδιαίτερα σε ένα περιβάλλον πολιτικής και οικονομικής αστάθειας της περιοχής καθώς και χαμηλής διεθνούς τιμής πετρελαίου, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, μετατρέπει την εκτίμηση της τελικής επιλογής ενεργειακού έργου αρκετά αμφίρροπη.

Στο πλαίσιο αυτό, παρακάτω παρατίθεται συνοπτικός πίνακας αποτύπωσης της επίδρασης του συνόλου των τεχνικών, πολιτικών και εμπορικών παραγόντων στις προοπτικές ανάπτυξης καθεμίας από τις επιλογές εξαγωγών ενεργειακών πόρων της περιοχής:

Πίνακας 24: Συνοπτική Απεικόνιση Επίδρασης Τεχνικών, Εμπορικών & Πολιτικών Παραγόντων στις Προοπτικές Ανάπτυξης Προτεινόμενων Ενεργειακών Έργων της Περιοχής

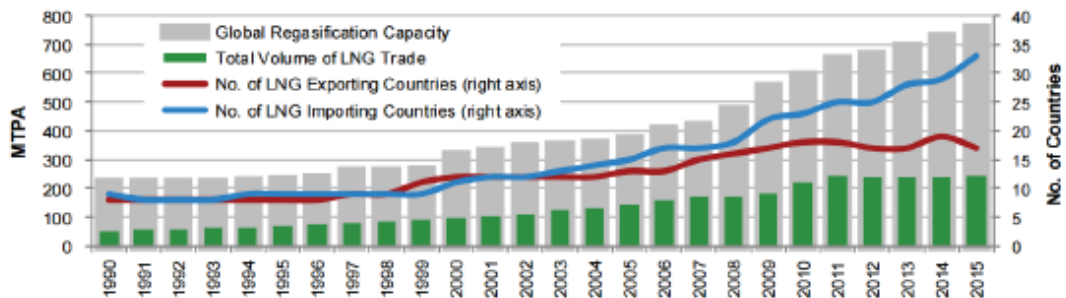
Ενεργειακό Έργο	Περιγραφή Δομής	Επίδραση Τεχνικών Ζητημάτων	Επίδραση Εμπορικών Ζητημάτων	Επίδραση Πολιτικών Ζητημάτων
<i>Cyprus LNG Export Plant</i>	Εξαγωγή από υπεράκτια/χερσαία υποδομή Υ.Φ.Α μόνο από κοιτάσματα της Κύπρου	<i>Χαμηλή</i>	<i>Υψηλή</i>	<i>Χαμηλή</i>
<i>Cyprus-Israel FLNG/LNG</i>	Κοινή Εξαγωγή Υ.Φ.Α από κοιτάσματα Αφροδίτης και Λεβιάθαν	<i>Χαμηλή</i>	<i>Υψηλή</i>	<i>Χαμηλή</i>
<i>Israel-Turkey Gas Pipeline</i>	Αγωγός από κοιτάσμα Λεβιάθαν στην Τουρκία μέσω Κυπριακής ΑΟΖ	<i>Χαμηλή</i>	<i>Μέση</i>	<i>Υψηλή</i>
<i>East Med Pipeline</i>	Αγωγός από κοιτάσματα Λεβιάθαν και Αφροδίτη προς την Ε.Ε	<i>Μέση</i>	<i>Μέση</i>	<i>Μέση</i>
<i>Egypt LNG Export</i>	Εξαγωγή Υ.Φ.Α μέσω των σταθμών Idku και Damietta μόνο από κοιτάσμα Zor	<i>Χαμηλή</i>	<i>Μέση</i>	<i>Χαμηλή</i>
<i>Egypt-Cypriot LNG export</i>	Αγωγός από κοιτάσμα Αφροδίτης στον σταθμό Υ.Φ.Α Idku και κοινή εξαγωγή Υ.Φ.Α από κοιτάσμα Zor	<i>Χαμηλή</i>	<i>Μέση</i>	<i>Χαμηλή</i>
<i>Egypt Regional Hub</i>	Αγωγοί από κοιτάσματα Κύπρου και Ισραήλ στην Αίγυπτο και κοινή εξαγωγή Υ.Φ.Α από Αφροδίτη, Λεβιάθαν και Zor	<i>Χαμηλή</i>	<i>Μέση</i>	<i>Μέση</i>

(Πηγή: *European Council On Foreign Relations, 2017*)

○ Η Περίπτωση Εξαγωγών Υ.Φ.Α

Ολοκληρώνοντας, στην παρούσα υποενότητα είναι χρήσιμο να εξετασθεί ο ιδιαίτερος ρόλος που δύναται να διαδραματίσει η υλοποίηση εξαγωγών φυσικού αερίου από τα ανακαλυφθέντα κοιτάσματα της Ν.Α Μεσογείου σε μορφή Υ.Φ.Α. Συγκεκριμένα, όπως αναλύθηκε και παραπάνω, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, σημαντικοί ενεργειακοί σχεδιασμοί της περιοχής αφορούν, πέραν της ενσωμάτωσης δικτύων αγωγών προς κάλυψη της περιφερειακής ενεργειακής ζήτησης και κατασκευή σταθμών υγροποίησης για εξαγωγή Υ.Φ.Α. στις διεθνείς ενεργειακές αγορές. Η εν λόγω αγορά, όπως διαφαίνεται και από τα στοιχεία του επόμενου διαγράμματος, κερδίζει διαρκώς έδαφος στο παγκόσμιο ενεργειακό εμπόριο, με τις υπόψη ροές να αυξάνονται θεαματικά κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

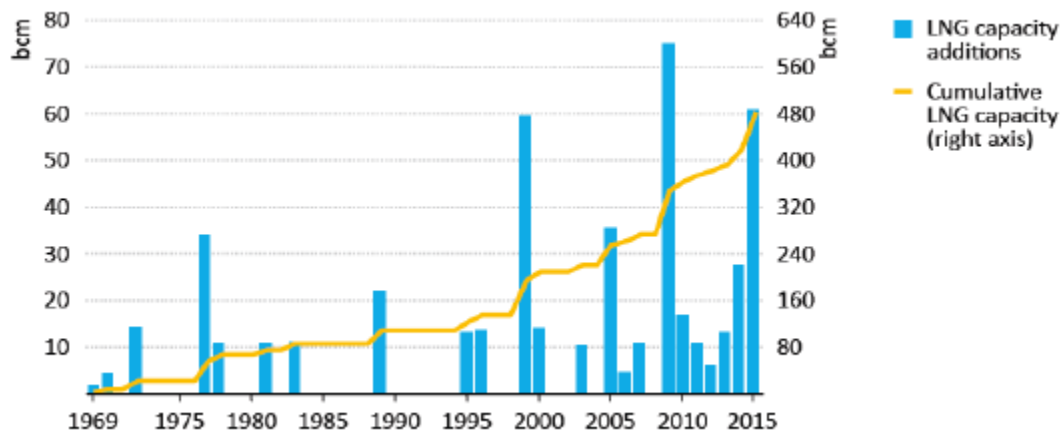
Διάγραμμα 10: Ποσότητες Διεθνούς Εμπορίου Υ.Φ.Α (1990-2015)

(Πηγή: European Parliament, 2017)

Στο σημείο αυτό, επιχειρώντας την διασύνδεση των προοπτικών μελλοντικής ανάπτυξης των εξαγωγών Υ.Φ.Α από την εξεταζόμενη περιοχή με τις συνθήκες των διεθνών ενεργειακών αγορών, καθίσταται φανερό ότι πρόσθετοι παράγοντες πρέπει να ληφθούν υπόψη. Αναλυτικότερα, όπως διαπιστώνεται και στο Διάγραμμα 4, το τέλος της χρονικής περιόδου μελέτης (ιδιαίτερα από το 2015 και έπειτα) σηματοδότησε την έναρξη ενός κύκλου διεύρυνσης της δυναμικότητας εξαγωγής Υ.Φ.Α, κυρίως σε Αυστραλία και Η.Π.Α. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη διαρκή δραστηριότητα των παραδοσιακών προμηθευτών Υ.Φ.Α αλλά και την παραγωγική έκρηξη σχιστολιθικού αερίου στις Η.Π.Α, δύναται να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό το επίπεδο ανταγωνιστικότητας και εμπορικής βιωσιμότητας των υπό σχεδιασμό ενεργειακών έργων υγροποίησης τόσο ανά τον κόσμο όσο και στην εξεταζόμενη περιοχή της Ν.Α Μεσογείου. Ενδεικτικά, η λήψη τελικών επενδυτικών αποφάσεων για σταθμούς υγροποίησης σε Αυστραλία και Καναδά με χρονικό ορίζοντα υλοποίησης μετά το 2020 υπόκεινται σε καθεστώς επανεξέτασης, λόγω της υπερπροσφοράς φυσικού αερίου και των συνακόλουθων χαμηλών τιμών, που επικρατεί κατά τη χρονική περίοδο μελέτης.

Διάγραμμα 11: Προσθήκη Παγκόσμιας Δυναμικότητας Υγροποίησης Υ.Φ.Α

(Πηγή: European Parliament, 2017)

Τέλος, ανεξαρτήτως του χρονικού ορίζοντα ενσωμάτωσης των εξαγωγών Υ.Φ.Α της περιοχής στις διεθνείς ενεργειακές αγορές, η επίτευξη μιας τέτοιας προοπτικής δύναται να επιφέρει σημαντικές εξελίξεις. Ενδεικτικά, η διασφάλιση πρόσθετων ποσοτήτων φυσικού αερίου προσφέρει τη δυνατότητα τόνωσης της ρευστότητας και της θεμελίωσης ανταγωνιστικών τιμών στις αγορές εισαγωγείς, ενώ η ευελιξία που παρέχει το εμπόριο σε μορφή ΥΦΑ καθιστά εφικτή την περαιτέρω παγκοσμιοποίηση της εν λόγω αγοράς, μέσω της ενίσχυσης των διαπεριφερειακών ροών. Επιπλέον, πέραν των αξιοσημείωτων αλλαγών στο καθεστώς τιμολόγησης των προμηθειών Υ.Φ.Α, η διαρκής διαθεσιμότητα ποσοτήτων φυσικού αερίου δύναται να συμβάλλει σημαντικά στην σταδιακή επικράτηση της βραχυχρόνιας και ευκαιριακής αγοράς έναντι των παραδοσιακών μακροχρόνιων και συνδεδεμένων, συχνά, με την τιμή του πετρελαίου συμβολαίων προμήθειας.

➤ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοπτικά, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης 2007-2016 στην εξεταζόμενη περιοχή της Ν.Α Μεσογείου, όπου κυριαρχεί έντονη πολιτική και οικονομική αστάθεια, έλαβαν χώρα σημαντικές ανακαλύψεις κοιτασμάτων, κυρίως, φυσικού αερίου, όπως Ταμάρ και Λεβιάθαν (Ισραήλ), Αφροδίτη (Κύπρος) και Ζορ (Αίγυπτος). Αδιαμφισβήτητα, κατά το χρονικό πλαίσιο αυτό, ο ρυθμός εξερεύνησης και αξιοποίησης των υπόψη ενεργειακών πόρων παρουσιάζει αξιοπρόσεκτη ανομοιογένεια μεταξύ των ενδιαφερόμενων κρατών, με ορισμένες χώρες, όπως το Ισραήλ, να επιτυγχάνει εκμετάλλευση μέρους των κοιτασμάτων αυτών. Άλλωστε, σύμφωνα και με τα παρατιθέμενα στοιχεία, αξιοσημείωτη ετερογένεια παρατηρείται στη σύνθεση του ενεργειακού μίγματος και του βαθμού ενσωμάτωσης του φυσικού αερίου στην εγχώρια αγορά των υπό ανάλυση κρατών. Το γεγονός αυτό καθιστά τις πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις πιθανό καταλύτη σημαντικών μεταβολών στην ενεργειακή δυναμική των εμπλεκόμενων χωρών, δηλαδή την προαγωγή τους ως παραγωγούς, εξαγωγείς, κόμβους διαμετακόμισης και αγορές κατανάλωσης, καθώς και στην εν γένει ενεργειακή αρχιτεκτονική της περιφέρειας.

Συνεχίζοντας, η ανάγνωση των διαθέσιμων δεδομένων υποδεικνύει ότι το επίπεδο εμπορίου ενεργειακών αγαθών εντός της περιοχής παραμένει ιδιαίτερα ασθενές, ιδιαίτερα για το φυσικό αέριο, όπου από το 2010 και έπειτα παρατηρήθηκε αξιοσημείωτη μείωση των υπόψη ροών μέσω αγωγών. Ταυτόχρονα, μεγαλεπήβολοι σχεδιασμοί ενεργειακών δικτύων, όπως η επέκταση του AGP και πρωτοβουλίες περιφερειακής ολοκλήρωσης δεν κατάφεραν να τελεσφορήσουν. Ωστόσο, οι πρόσφατες ανακαλύψεις αποθεμάτων φυσικού αερίου αποτέλεσαν το εφελτήριο για την εκ νέου χάραξη σχεδίων ενεργειακών έργων εξαγωγής υδρογονανθράκων, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνή επίπεδο. Παρά τις συναφθείσες εμπορικές συμφωνίες μεταξύ πετρελαϊκών εταιριών και ενδιαφερόμενων κρατών, όπως εκείνες της κοινοπραξίας των κοιτασμάτων Ταμάρ και Λεβιάθαν με το βιομηχανικό τομέα της Ιορδανίας, οι προοπτικές και ο χρονικός ορίζοντας υλοποίησης σημαντικών εξαγωγικών υποδομών, κυρίως με προορισμό την Ευρωπαϊκή αγορά, περικλείονται από σημαντικό βαθμό αβεβαιότητας, τουλάχιστον κατά τη χρονική περίοδο μελέτης. Ενδεικτικά, η ανάπτυξη του αγωγού East Med επηρεάζεται από το συνδυασμό γεωπολιτικών, τεχνικών και οικονομικών παραγόντων καθώς και της διασφάλισης επαρκών ποσοτήτων φυσικού αερίου, ενώ η τελική επικράτηση της επιλογής εξαγωγών από την Αίγυπτο, λόγω των υφιστάμενων εγκαταστάσεων υγροποίησης, εξαρτάται από το συγκερασμό εγχώριας παραγωγής, ζήτησης φυσικού αερίου και ομαλής συνεργασίας της υπόψη χώρας με το Ισραήλ και την Κύπρο.

Αναμφίβολα, η αλληλεπίδραση γεωπολιτικών παραγόντων με που ζητήματα εμπορικής και τεχνικής φύσεως αποτελούν, κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης 2007-2016, τροχοπέδη στην ενίσχυση των ενεργειακών σχέσεων ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη καθώς και με εξωτερικούς διεθνείς δρώντες. Αναλυτικότερα, η περιοχή της Ν.Α Μεσογείου χαρακτηρίζεται τόσο από μακροχρόνιες πολιτικές αναταραχές και διπλωματικές αντιμαχίες, όπως το Παλαιστινιακό και Κυπριακό

ζήτημα, η αρμονική συνύπαρξη του Ισραήλ με τις γείτονες χώρες του Αραβικού κόσμου και η κατάσταση ασφαλείας σε Συρία και Αίγυπτο, όσο και από διεκδικήσεις σχετιζόμενες με τις πρόσφατες ανακαλύψεις, όπως η κλιμάκωση των εντάσεων Ισραήλ-Λιβάνου και Κύπρου-Τουρκίας. Ταυτόχρονα, επιπρόσθετες παράμετροι, που αντανακλώνται στην έλλειψη σταθερών εθνικών ρυθμιστικών πλαισίων για την ανάπτυξη των υδρογονανθράκων, ιδιαίτερα στο Ισραήλ, στην ανεπάρκεια εγχώριων δικτύων φυσικού αερίου σε αρκετές από τις υπόψη χώρες καθώς και στην απουσία ενός ολοκληρωμένου περιφερειακού πλαισίου θεσμικών και τεχνικών υποδομών, ως απόρροια της παραπάνω κατάστασης, καθιστούν δυσχερέστερη την επιτάχυνση των διεργασιών αξιοποίησης των ανακαλυφθέντων κοιτασμάτων φυσικού αερίου. Πιο σημαντικά ακόμα, ειδικότερα για το χρονικό ορίζοντα μελέτης, όλοι οι ως άνω περιγραφόμενοι παράγοντες λαμβάνουν χώρα σε ένα περιβάλλον χαμηλών διεθνών ενεργειακών τιμών, αυξημένου ανταγωνισμού ενεργειακής προμήθειας και αβέβαιης επαρκούς ζήτησης από κύριες ενεργειακές αγορές, όπως η Ε.Ε, μεγιστοποιώντας πιθανότητα αποτυχίας μελλοντικής πλήρους εκμετάλλευσης των ενεργειακών πόρων και ευδοκίμησης των ενεργειακών σχεδιασμών εξαγωγής της περιοχής.

Επιχειρώντας, λοιπόν, μια συνολική αξιολόγηση της κατάστασης στην εξεταζόμενη περιοχή της Ν.Α Μεσογείου παρατηρείται ότι οι πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης, δεν ευνόησαν την εξομάλυνση των γεωπολιτικών σχέσεων και την εγκαθίδρυση ενός περιβάλλοντος πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας. Αντιθέτως, διαπιστώθηκε ότι οι ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου λειτούργησαν αρκετές φορές ως πηγή περαιτέρω εντάσεων, με αποτέλεσμα να μην καρποφορήσει το προσδοκώμενο περίγραμμα περιφερειακής ενεργειακής και πολιτικής συνεργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, είναι ενδιαφέρον να αποτυπώσουμε συνοπτικά την εκτίμηση της ερευνήτριας και ακαδημαϊκού Brenda Shaffer, όπου υποστηρίζει ότι η εγκαθίδρυση των ενεργειακών σχέσεων απαιτεί την ύπαρξη πολιτικής σύγκλισης ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα κράτη, ως μηχανισμός διασφάλισης των επενδυτικών αποφάσεων στα ενεργειακά έργα (*European Parliament, 2017*). Στο ίδιο μήκος κύματος, ο δημοσιογραφικός αναλυτής Sergio Matalucci καταλήγει στο συμπέρασμα ότι προτεραιότητα στην εξεταζόμενη περιοχή αποτελεί, αρχικώς, η λήψη πρωτοβουλιών από τις εμπλεκόμενες ηγεσίες για την επίλυση χρόνιων πολιτικών ζητημάτων, με την ανάπτυξη των περιφερειακών εμπορικών ροών φυσικού αερίου να αποτελεί ως βοηθητικό εργαλείο για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης, κατανόησης και σταδιακού ελέγχου της συνεργασίας μεταξύ των κρατών (*Sergio Matalucci, 2016*). Καθίσταται, λοιπόν, φανερό ότι, μέσα στη χρονική περίοδο μελέτης, ο ευρύτερος γεωπολιτικός κλοιός της περιοχής διαδραματίζει τον κύριο ρόλο στην πορεία προόδου των ενεργειακών εξελίξεων, με τις προοπτικές πλήρους εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων και επίτευξης σταθερού επενδυτικού περιβάλλοντος και οικονομιών κλίμακας για τις εξαγωγικές υποδομές να εξαρτώνται από τη δυναμική των παραγόντων αυτών καθώς και τη βούληση όλων των εμπλεκόμενων δρώντων για αξιοποίηση των προκύπτων ευκαιριών.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας επιχειρείται η συγκεντρωτική αποτύπωση των κύριων συμπερασμάτων, που προέκυψαν από την ενδελεχή μελέτη των στοιχείων των προηγούμενων ενοτήτων. Συγκεκριμένα, η ανάλυση του μακροοικονομικού και εμπορικού περιβάλλοντος καθώς και των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων, θεμελιωμένη στη βάση της σχολής σκέψης του Οικονομικού Εθνικισμού της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας παρέχει τη δυνατότητα για την εξαγωγή χρήσιμων πορισμάτων αναφορικά με τη μεταβολή της δυναμικής της περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής στην Ν.Α Μεσόγειο.

Ξεκινώντας, η ανάλυση των στοιχείων κατέδειξε πως κατά τη χρονική περίοδο μελέτης το μακροοικονομικό περιβάλλον παρουσίασε έντονο βαθμό μεταβλητότητας και διαφοροποίησης για τα εξεταζόμενα κράτη. Γενικότερα, ωστόσο, συμπεραίνουμε ότι οι θεμελιώδεις μακροοικονομικοί δείκτες της πλειοψηφίας των υπό ανάλυση χωρών επιδεινώθηκαν αξιοσημείωτα, ιδιαίτερα μετά την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Οι αιτίες τροφοδότησης της εν λόγω εξέλιξης ποικίλουν ανάλογα την περίπτωση, με προεξέχουσες να αποτελούν η εξάπλωση των κοινωνικό-πολιτικών αναταραχών, η υποβάθμιση του περιγράμματος ασφάλειας, η μείωση των εξαγωγών αγαθών και τουρισμού, οι στενές διεθνείς οικονομικές συνθήκες καθώς και η δυσκολία εξεύρεσης εξωτερικής χρηματοδότησης. Ως εκ τούτου, παρατηρήθηκε σημαντική διόγκωση του δημόσιου χρέους, δημοσιονομικού ελλείμματος και ανεργίας καθώς και έντονες ανισορροπίες στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών, στη διάρθρωση του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π και στο επίπεδο πληθωρισμού στα περισσότερα από τα εξεταζόμενα κράτη, με το Ισραήλ να αποτελεί εξαίρεση σε ορισμένες περιπτώσεις. Συνεπώς, καθίσταται εμφανές πως η αλληλεπίδραση των παραπάνω συνθηκών με υποβόσκοντες εγχώριους παράγοντες, όπως η απουσία υγιούς επιχειρηματικού περιβάλλοντος για την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων, η κυριαρχία του δημόσιου τομέα και αναποτελεσματικών επιδοτήσεων αγαθών, ο χαμηλός βαθμός διαφοροποίησης της εγχώριας παραγωγικής βάσης, η ανεπάρκεια του χρηματοπιστωτικού συστήματος καθώς και το ισχύον θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο συνετέλεσαν στην αποδυνάμωση των προοπτικών ομαλούς ανάπτυξης των περισσότερων οικονομιών της περιφέρειας, ιδιαίτερα εκείνων των Αραβικών κρατών, κατά το χρονικό ορίζοντα μελέτης (*Marek Dabrowski και Luc De Wulf, 2013*).

Αντίστοιχα συμπεράσματα δύναται να συναχθούν και για την διαμόρφωση του εμπορικού περιβάλλοντος της εξεταζόμενης περιοχής. Συγκεκριμένα, ειδικότερα για τα Αραβικά κράτη της ανάλυσης, ο βαθμός τόσο περιφερειακής ολοκλήρωσης όσο και ενσωμάτωσης στις διεθνείς εμπορικές δομές εμφανίσθηκε ιδιαίτερα χαμηλός, κατά τη χρονική περίοδο μελέτης. Βασικοί παράγοντες των ασθενών ενδοπεριφερειακών εμπορικών ροών αποτέλεσαν η έλλειψη επαρκών μηχανισμών συντονισμού των εθνικών πολιτικών, η ανεπάρκεια υποδομών καθώς και η επίδραση περιορισμών σχετικών με την εναρμόνιση διαδικασιών (NTBs), παρά την ύπαρξη

περιφερειακής εμπορικής συμφωνίας, όπως η GAFTA. Ταυτόχρονα, το ισχύον επίπεδο ανάπτυξης του τομέα των υπηρεσιών καθώς και η εστίαση των, ήδη περιορισμένων, επενδυτικών κεφαλαίων σε τομείς χαμηλής προστιθέμενης αξίας, με έμφαση στον πετρελαϊκό και εν γένει εξορυκτικό, συνετέλεσαν στην χαμηλή διαφοροποίηση και συμμετοχή του εμπορικού κλάδου των υπόψη κρατών στα παγκόσμια εμπορικά δίκτυα (*Bernard Hoekman, 2016*). Από την άλλη πλευρά, χώρες όπως Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ και Τουρκία, οι οποίες αντιπροσωπεύουν περισσότερο ανοιχτές οικονομίες, παρουσίασαν μεγαλύτερη εμβάθυνση της εμπορικής βάσης τους και σταδιακής προόδου του τομέα των υπηρεσιών, ενώ παρατηρήθηκε και αξιοπρόσεκτο επίπεδο μεταξύ τους διμερών εμπορικών ροών, με περισσότερο αξιοσημείωτη περίπτωση εκείνη ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία (*Roukanas, 2017*).

Επιπλέον, το επίπεδο εισροής Άμεσων Ξένων Επενδύσεων παρουσίασε μεγάλη μεταβλητότητα και επιδεινώθηκε για τα περισσότερα από τα εξεταζόμενα κράτη. Οι λόγοι τροφοδότησης του φαινομένου αυτού ποικίλουν ανάλογα την περίπτωση και συνδέονται με βασικές πτυχές της εξέλιξης κάθε οικονομίας. Στρέφοντας τη προσοχή στα Αραβικά κράτη της μελέτης δύναται να σημειωθεί ότι ο συνδυασμός κοινωνικό-πολιτικών αναταραχών και η ασθενής οικονομική πρόοδος επέδρασαν καταλυτικά στην είσοδο σημαντικού όγκου επενδυτικών κεφαλαίων στις εγχώριες οικονομίες. Παράλληλα, όπως τονίστηκε και παραπάνω, σημαντικό ποσοστό αυτών δεν κατευθύνθηκε σε τομείς παραγωγής αγαθών υψηλής προστιθέμενης αξίας. Το γεγονός αυτό συνέβαλε καθοριστικά στην επιβράδυνση οικοδόμησης υγιούς επιχειρηματικού περιβάλλοντος με ισχυρή συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα καθώς και εμπλουτισμού του παραγωγικού μοντέλου των εν λόγω κρατών. Πιο σημαντικά, η έλλειψη διαφοροποίησης της εξαγωγικής βάσης πολλών χωρών της περιοχής, όπως Αίγυπτος, θεωρείται ότι, πέραν των συνεπειών για την εγχώρια οικονομία, επιδρά αρνητικά και στην επίτευξη ενδοπεριφερειακής εμπορικής ολοκλήρωσης, με πολλά κράτη εξ αυτών να εμφανίζουν μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης και έκθεσης στις προοπτικές ανάπτυξης εξωτερικών εμπορικών εταιρών, όπως η Ε.Ε (*Rafael Leal Arcas, Nelson Akondo, Juan Alemany Rios, 2017*). Άλλωστε, η ισχυρή διασύνδεση ανάμεσα στην πρόοδο των εμπορικών και επενδυτικών ροών, όπως για παράδειγμα το εμπόριο ενδιάμεσων υλικών προς μεταποίηση προσελκύει μεγαλύτερο όγκο διασυνοριακών κεφαλαίων, αντανακλά το ασθενές επίπεδο περιφερειακής ολοκλήρωσης και εφαρμογής πολυμερών σχημάτων συνεργασίας μεταξύ των εξεταζόμενων κρατών, τα οποία λειτουργούν ως εμπόδιο στην ενσωμάτωση των οικονομιών αυτών στις διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες καθώς και στην προσέλκυση και κατεύθυνση κεφαλαιακών ροών σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας (*MENA OECD Investment Programme, 2014*)

Αναφορικά με τον ενεργειακό τομέα, η χρονική περίοδος μελέτης 2007-2016 συμπίπτει με τις ανακαλύψεις μια σειράς αξιοσημείωτων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην λεκάνη της Λεβαντίνης, με κυριότερα εκείνα του Ταμάρ και Λεβιάθαν (Ισραήλ), Αφροδίτης (Κύπρος) και Ζορ (Αίγυπτος). Ωστόσο, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, ο ρυθμός αξιοποίησης των υπόψη αποθεμάτων και ενσωμάτωσης

του φυσικού αερίου στην εγχώρια αγορά διαφέρει σημαντικά ανάμεσα στις χώρες δυνητικούς παραγωγούς, με το Ισραήλ να έχει επιτύχει από το 2013 και έπειτα εκμετάλλευση του κοιτάσματος Ταμάρ αλλά και ραγδαία αύξηση της συνολικής κατανάλωσης φυσικού αερίου. Άλλωστε, ευδιάκριτη ετερογένεια παρατηρείται και στη σύνθεση του ενεργειακού μίγματος του συνόλου των εξεταζόμενων κρατών, με την Κύπρο και Λίβανο, παρότι μελλοντικά πιθανοί παραγωγοί φυσικού αερίου, να εμφανίζουν ιδιαίτερα έντονη εξάρτηση στις εισαγωγές πετρελαιοειδών και ανεπαρκείς υποδομές φυσικού αερίου, ενώ η Ιορδανία, ύστερα από την μείωση των εισαγωγών φυσικού αερίου μέσω αγωγού, στράφηκε προς την αναζήτηση εναλλακτικών ενεργειακών προμηθειών, τόσο πετρελαιοειδών όσο και Υ.Φ.Α. Ταυτόχρονα, Ελλάδα και Τουρκία, παρότι παρουσιάζονται υψηλά στο περιφερειακό περίγραμμα παραγωγών πρωτογενούς ενέργειας, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτής κυριαρχείται από τον άνθρακα, ενώ ο βαθμός εξάρτησης σε εισαγωγές ενεργειακών πόρων καταγράφεται έντονος και για τα δύο κράτη. Τέλος, η Αίγυπτος, παρότι παραδοσιακός παραγωγός υδρογονανθράκων της περιοχής, από το 2011 και έπειτα ήρθε αντιμέτωπη με δραματική μείωση των εξαγωγών ενεργειακών αγαθών, ιδίως φυσικού αερίου, ως αποτέλεσμα και της καθοδικής τάσης παραγωγής και επενδύσεων σε νέα κοιτάσματα, λόγω του ασθενούς εγχώριου περιγράμματος ενεργειακής πολιτικής και προσέλκυσης διεθνών εταιριών. Παράλληλα, από το 2015 κατέστη εισαγωγέας φορτίων Υ.Φ.Α., εξαιτίας της ανεξέλεγκτης αύξησης της εγχώριας ενεργειακής ζήτησης, ως απόρροια, κυρίως, των αναποτελεσματικών κρατικών επιδοτήσεων κατανάλωσης καυσίμων, ενώ, τελικώς, προσβλέπει σε ταχεία αξιοποίηση του κοιτάσματος Ζορ και αναδιάρθρωση του ενεργειακού τομέα προς αποκατάσταση της ενεργειακής ισορροπίας της.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω δεδομένα και προτού επικεντρωθούμε εκτενέστερα στην ανάλυση των συναφθέντων εμπορικών συμφωνιών και ενεργειακών σχεδιασμών, είναι δυνατόν να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι εν λόγω πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις παρουσιάζουν τη δυναμική για μεταβολή και μετασχηματισμό των ρόλων των εμπλεκόμενων δρώντων στην περιφερειακή ενεργειακή αρχιτεκτονική της Ν.Α Μεσογείου, δηλαδή την μετατροπή τους ως δυνητικοί παραγωγοί, κόμβοι διαμετακόμισης και αγορές κατανάλωσης των υπόψη ενεργειακών αγαθών.

Όπως έγινε φανερό από τα συλλεχθέντα στοιχεία, το επίπεδο ενοποίησης των ενεργειακών αγορών και, ειδικότερα, ανταλλαγών φυσικού αερίου, ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη, παρουσιάζεται ιδιαίτερα χαμηλό κατά τη χρονική περίοδο μελέτης, με τα περιστατικά απότομης διακοπής των υπόψη ροών, λόγω τρομοκρατικών επιθέσεων, να κυριαρχούν, όπως στη περίπτωση του αγωγού Arab Gas Pipeline. Ταυτόχρονα, μεγαλεπίβολες πρωτοβουλίες περιφερειακής ενεργειακής ολοκλήρωσης, όπως Pan-Arab Electricity Market, και επέκτασης των υφιστάμενων δικτύων, για παράδειγμα προέκταση του Arab Gas Pipeline στην Τουρκία, δεν τελεσφόρησαν εξαιτίας, κυρίως, πολιτικών παραγόντων και συνθηκών αστάθειας, επιβαρύνοντας, περεταίρω, το καθεστώς ενεργειακής ανασφάλειας για πολλές χώρες

της υπό εξέταση περιοχής (*European Parliament, 2017*). Ωστόσο, οι ανακαλύψεις των αποθεμάτων, κυρίως φυσικού αερίου, στην λεκάνη της Λεβαντίνης λειτούργησαν ως έναυσμα για τον επαναπροσδιορισμό και χάραξη νέων ενεργειακών σχεδιασμών, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνή επίπεδο. Στο εμπορικό μέρος, κατά το χρονικό ορίζοντα μελέτης, χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν οι συναφθέντες συμφωνίες μεταξύ της κοινοπραξίας εταιρών των κοιτασμάτων του Ισραήλ με την βιομηχανική βάση της Ιορδανίας καθώς και ανάμεσα των πρώτων και τους διαχειριστές των σταθμών υδροποίησης στην Αίγυπτο. Βέβαια, η πορεία υλοποίησης του πλαισίου των ενδοπεριφερειακών ενεργειακών συμφωνιών καθώς και των υπό σχεδίαση έργων διεθνών ενεργειακών εξαγωγών, όπως ο αγωγός East Med και οι σταθμοί Υ.Φ.Α σε Κύπρο και Ισραήλ, περιβάλλονται από σημαντικό βαθμό αβεβαιότητας, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης (*Nicolo Sartori, Lorenzo Colantoni & Irma Paceviciute, 2016*). Ο συνδυασμός κύριων παραγόντων, όπως γεωπολιτικές διαμάχες, βαθμός εμπορικής και επενδυτικής βιωσιμότητας, υψηλά κόστη κατασκευής υποδομών, πολύπλοκο ρυθμιστικό πλαίσιο και συνθήκες ανασφάλειας διαμορφώνουν ένα δυσοίωνα περιβάλλον εξέλιξης των εν λόγω ενεργειακών σχεδιασμών. Ενδεικτικά, όπως παρατηρήθηκε, η προαγωγή της επιλογής επίτευξης οικονομιών κλίμακας και κοινής εξαγωγής ποσοτήτων φυσικού αερίου της Κύπρου, Ισραήλ και Αιγύπτου, από τις υπάρχουσες υποδομές της τελευταίας, υπόκειται, εξίσου, σε σημαντικό βαθμό αβεβαιότητας, λόγω της πολιτικής και οικονομικής αστάθειας, της ραγδαίως αυξανόμενης επιδοτούμενης ενεργειακής ζήτησης και το ασθενές επενδυτικό περίγραμμα της αραβικής χώρας (*Tareq Baconi, 2017*). Τέλος, σύμφωνα και με τα διαθέσιμα δεδομένα, η ανταγωνιστικότητα κάθε προτεινόμενου έργου εξαγωγών της περιοχής, ιδίως με την μορφή Υ.Φ.Α, πέραν της δυναμικής που δύναται να επιφέρει στη μεταβολή του καθεστώτος τιμολόγησης της εμπορίας φυσικού αερίου στις παγκόσμιες αγορές, εξαρτάται και επηρεάζεται, στο μεσοπρόθεσμο μέλλον, από την πορεία ολοκλήρωσης υποδομών πρόσθετης δυναμικότητας Υ.Φ.Α σε άλλες περιοχές, όπως Η.Π.Α και Αυστραλία, καθώς και τις διεθνείς τιμές ενέργειας (*European Parliament, 2017*)

Επιπρόσθετα, είναι χρήσιμο να παρατεθούν ορισμένα πρόσθετα στοιχεία για τους κύριους δρώντες διαμόρφωσης της ενεργειακής αρχιτεκτονικής της Ν.Α Μεσογείου. Συγκεκριμένα, σε περιφερειακό επίπεδο, κατά τη χρονική διάρκεια μελέτης, πέραν της δραστηριοποίησης των πολυεθνικών πετρελαϊκών εταιριών, παρατηρήθηκε ότι εντός του πλαισίου μακροχρόνιων γεωπολιτικών αντιμαχιών αναδύθηκαν τριμερή τόξα ενεργειακής συνεργασίας, όπως Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ και Ελλάδα-Κύπρος-Αίγυπτος, τα οποία μπορεί να σκιαγραφήσουν την κατεύθυνση εκμετάλλευσης των ανακαλυφθέντων υδρογονανθράκων. Ταυτόχρονα, στην διαδικασία αξιολόγησης επενδυτικών αποφάσεων ανάπτυξης των κοιτασμάτων, αξιοσημείωτος είναι ο ρόλος και εξωτερικών δρώντων, με προεξέχοντα εκείνον της Ε.Ε, η οποία εκτός της βάσης της ασφαλούς και εγγύς αγοράς απορρόφησης των αποθεμάτων φυσικού αερίου, προς ικανοποίηση του πυλώνα ενεργειακής της διαφοροποίησης, κατέχει και τη δυναμική διάδοσης κοινωνικό-πολιτικών μεταρρυθμίσεων και συνθηκών ασφάλειας στην ευρύτερη περιφέρεια της, μέσω των εργαλείων του EU Neighborhood Policy και

Union for the Mediterranean. Παράλληλα, το πεδίο δραστηριοποίησης επιπρόσθετων σημαντικών διεθνών δρώντων, όπως οι Η.Π.Α, η Ρωσία και το Ιράν φαίνεται να επηρεάζει το περίγραμμα υλοποίησης των ενεργειακών σχεδιασμών της περιοχής, λόγω της αλληλεπίδρασης τους τόσο με εμπορικά ζητήματα ενεργειακών προμηθειών όσο και με γεωπολιτικές επιδιώξεις των υπόψη κρατών στο σύστημα της Μέσης Ανατολής (*Dorothee Schmid, 2013*). Τέλος, εστιάζοντας περισσότερο στις εξεταζόμενες χώρες, παρατηρούμε ότι κατά τη χρονική διάρκεια μελέτης, καταλυτική σημασία για την εκμετάλλευση των ανακαλυφθέντων ενεργειακών πόρων διαδραματίζει η εξέλιξη της ενεργειακής και εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, η οποία πέραν των εμποδίων αξιοποίησης των κοιτασμάτων της περιοχής, βρίσκεται, σε αρκετές περιπτώσεις, στον πυρήνα σχεδιασμού των περιφερειακών ενεργειακών δικτύων διαμετακόμισης (*Jorn Richert 2016*). Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι το πλαίσιο χάραξης στρατηγικών τόσο των περιφερειακών όσο και των εξωτερικών δρώντων, αν και σε πρωταρχικά στάδια οικοδόμησης τους εντός της χρονικής περιόδου ανάλυσης, διακατέχει αξιοσημείωτη δυναμική διαμόρφωσης του καθεστώτος ενεργειακής διακυβέρνησης και εν γένει περιφερειακής ενεργειακής αρχιτεκτονικής του υπό-συστήματος της Ν.Α Μεσογείου.

Εντρυφώντας περαιτέρω στην εκτίμηση της επίδρασης των πρόσφατων ανακαλύψεων κοιτασμάτων φυσικού αερίου, εντός του υπο-συστήματος της Ν.Α Μεσογείου, όπου φαίνεται ότι υφίσταται ισχυρή διασύνδεση των ενεργειακών εξελίξεων με την εξυπηρέτηση ευρύτερων πολιτικών επιδιώξεων (*Jorn Richert, 2016*), η κύρια πρόκληση αφορά στην εξακρίβωση εάν η ενεργειακή διάσταση δύναται να αποτελέσει καταλύτη κοινωνικό-πολιτικής σταθερότητας και οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής. Στα πλαίσια αυτά, περιορίζοντας τη βάση της ανάλυσης στη διάρκεια της χρονικής περιόδου μελέτης 2007-2016 και αντλώντας διαθέσιμα δεδομένα και διαπιστώσεις αναλυτών, καθίσταται εμφανές ότι οι μακροχρόνιες γεωπολιτικές διαμάχες ανάμεσα στα εξεταζόμενα κράτη υπερισχύουν των προοπτικών περιφερειακής συνεργασίας και εκμετάλλευσης των ενεργειακών κοιτασμάτων, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη και το περιορισμένο επίπεδο αποθεμάτων (*European Parliament, 2017*). Ταυτόχρονα, η είσοδος των αναγκαίων επενδυτικών κεφαλαίων και η ομαλή δραστηριοποίηση πολυεθνικών πετρελαϊκών εταιριών δυσχεραίνει εντός ενός ασταθούς γεωπολιτικού περιβάλλοντος (*European Parliament, 2017*). Αξιοσημείωτα, η επίτευξη ενεργειακής κυριαρχίας αποδεικνύεται να ενισχύει την προσπάθεια διασφάλισης πολιτικής αυτονομίας από τις κυβερνήσεις των εμπλεκόμενων χωρών, όπου η μόχλευση των ωφελειών των ενεργειακών εξελίξεων προς εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων να καταδεικνύει πως είναι πιθανή η έναρξη μιας εύθραυστης περιόδου σφοδρού ανταγωνισμού ανάμεσα σε κράτη παραγωγούς και μη, όπως Ισραήλ, Κύπρος, Λίβανος και Τουρκία, καθώς και σχηματισμού περιστασιακών συμμαχιών, με στόχο την προαγωγή της σχετικής τους θέσης στην περιφερειακή ισορροπία ισχύος (*Dorothee Schmid, 2013*). Παράλληλα, ο συγκερασμός των μακροχρόνιων διπλωματικών αντιμαχιών με τους πρόσφατους σχεδιασμούς αξιοποίησης των ενεργειακών κοιτασμάτων φαίνεται ότι, τουλάχιστον κατά το χρονικό ορίζοντα μελέτης, να έχει συμβάλλει στην επιδείνωση του κλίματος

ανασφάλειας (*European Parliament, 2017*). Αναμφίβολα, λοιπόν, όπως διαφαίνεται από τις εξελίξεις, οι προοπτικές πλήρους εκμετάλλευσης των υπόψη ενεργειακών πόρων και συνεπακόλουθης οικονομικής ανάπτυξης των ενδιαφερόντων μερών εμφανίζεται να αντανακλώνται, τελικώς, στην πολιτική βούληση των εν λόγω κρατών για την επίλυση των επιμέρους γεωπολιτικών διαφωνιών, αποσκοπώντας στην επίτευξη περιγράμματος σταθερής συνεργασίας και ομαλούς πρόσβασης στα αποθέματα φυσικού αερίου (*Sergio Mattaluci, 2016*). Η σύνθεση των παραπάνω πορισμάτων δύναται να προσδιορίσουν την κατεύθυνση της συσχέτισης του ενεργειακού παράγοντα με την κοινωνικό-πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση της εξεταζόμενης περιοχής, όπου η οικοδόμηση συνθηκών ταχείας ανάπτυξης και αξιοποίησης των ανακαλυφθέντων κοιτασμάτων φαίνεται να αποτελεί συνιστώσα και όχι καταλύτη ανακατάταξης του ευρύτερου γεωπολιτικού πλαισίου σταθερότητας (*European Parliament, 2017*).

Ολοκληρώνοντας, το αποτέλεσμα της συνολικής εξέτασης των στοιχείων ανάλυσης υποστηρίζει την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι, τουλάχιστον κατά τη χρονική διάρκεια μελέτης 2007-2016, ο ρόλος του έθνους-κράτους αποτελεί κύριος και καταλυτικός στη δυναμική των πρόσφατων ενεργειακών εξελίξεων. Όπως διαπιστώθηκε, η θεμελίωση των στρατηγικών των εμπλεκόμενων χωρών αντανακλώνεται στο πυρήνα εξυπηρέτησης των εθνικών συμφερόντων τους και βελτίωσης της θέσης τους στην ισορροπία ισχύος της περιοχής. Ταυτόχρονα, με επίκεντρο τις ανακαλύψεις σημαντικών κοιτασμάτων φυσικού αερίου, ο βαθμός ανάδυσης καθεστώτος οικονομικής και εμπορικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών, μέσω της εμφύσησης περιφερειακής συνεργασίας και υπέρ-εθνικής θεσμικής οργάνωσης, και εγκαθίδρυσης συνθηκών ταχείας διάχυσης των προοπτικών περιφερειακής ολοκλήρωσης και στον πολιτικό τομέα δεν σημείωσε σημαντική πρόοδο, λόγω και της απουσίας δομικών προϋποθέσεων, όπως φιλελεύθερες οικονομίες και δημοκρατικές δομές (*European Parliament, 2017*). Είναι ενδιαφέρον, επίσης, να σημειωθούν επιπλέον ζητήματα, τα οποία αναμένεται να προκύψουν από τις πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις και να τεθούν στο πεδίο μελέτης της Πολιτικής Οικονομίας της Ενέργειας της υπό ανάλυση περιοχής. Αναφορικά, το πρώτο εξ αυτών αφορά τον κίνδυνο εξάρσης και εξάπλωσης στις εξεταζόμενες χώρες του φαινομένου της «κατάρτας των πόρων» και της προσοδοθηρικής τάσης (*rentier state*), ως απότοκος της υπερβολικής εστίασης της οικονομικής ανάκαμψης τους στους ανακαλυφθέντες υδρογονάνθρακες, με όποιες συνέπειες για την βιώσιμη οικονομική και κοινωνικό-πολιτική ανάπτυξη των υπόψη κρατών (*Dorothee Schmid, 2013*). Τέλος, στη περίπτωση της επικράτησης των προοπτικών περιφερειακής ολοκλήρωσης και εμπορικών σχηματισμών μεταξύ των υπό ανάλυση χωρών, με στόχο την επίτευξη ισχυρότερης αυτονομίας και λιγότερης εξάρτησης τους από τις μεταβαλλόμενες διεθνείς αγορές (*Shaul Zemach, 2016*), δύναται να ενισχυθεί, περαιτέρω, ο ρόλος της περιφερειοποίησης στις διεργασίες διαμόρφωσης του παγκόσμιου πολιτικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Αδιαμφισβήτητα, αποκλείοντας κάθε προσπάθεια πρόβλεψης και ενσωματώνοντας τον παράγοντα της δομικής αβεβαιότητας, καθίσταται φανερό το γεγονός πως, σύμφωνα και με τα

συλλεχθέντα δεδομένα κατά το χρονικό πλαίσιο ανάλυσης, οι πρόσφατες ενεργειακές εξελίξεις που συνδέονται με την ανακάλυψη αξιοσημείωτων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στη περιοχή της Ν.Α Μεσογείου παρουσιάζουν τη δυναμική για πρόκληση σημαντικών μεταβολών στην περιφερειακή ενεργειακή αρχιτεκτονική και το ρόλο των κρατών στο υπόψη γεωπολιτικό σύστημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Arab Investment and Export Credit Guarantee Corporation, (2017), *Investment Climate in Arab Countries 2017*, Annual Report, Kuwait, Arab Investment and Export Credit Guarantee Corporation.
- Arbak, E., Bakardzhieva, D., de Groen, W.P., Kamar, B. και Mouley, S. (2013), *Macroeconomic and Financial Crisis Management in the Southern and Eastern Mediterranean*, Brussels, Centre for European Policy Studies.
- Arcas, R.L., Akondo, N. και Rios, J.A. (2017), Energy trade in the MENA region: Looking beyond the Pan-Arab electricity market, *Journal of World Energy Law and Business*, 10: 520-549.
- Baconi, T. (2017), *Pipelines and Pipedreams- How the EU can Support a Regional Gas Hub in the Eastern Mediterranean*, Policy Paper, European Council on Foreign Relations.
- Bergasse, E., Paczynski, W., Dabrowski, M. και De Wulf, L. (2013), *The relationship between energy and socioeconomic development in the Southern and Eastern Mediterranean*, CASE Network Report No 112, Warsaw.
- BP, (2016), *BP Statistical Review of World Energy 2016*, Annual Report London, BP.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Paterson, M., Smit, C.R. και True, J. (2005), *Theories of International Relations*, Third Edition, China, Palgrave Macmillan.
- Congressional Research Service, (2016), *Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean*, Research Paper, USA, Congressional Research Service.
- Dabrowski, M. και De Wulf, L. (2013), *Economic Development, Trade and Investment in Southern and Eastern Mediterranean Countries: An Agenda towards a Sustainable Transition*, MEDPRO Policy Paper No 4, Poland.
- European Parliament, (2017), *Energy: A Shaping Factor for Regional Stability in the Eastern Mediterranean?*, Belgium, European Union.
- Giannakopoulos, A., Tsakiris, T., Dokos, T., Richert, J., Zemach, S., Ezrahi, A., Matalucci, S., Tagliapietra, S. και Taranic, I. (2016), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?*, Research Paper No 8, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Israel.
- Hoekman, B. (2016), *Intra-Regional Trade-Potential Catalyst for Growth in the Middle East*, Middle East Institute Policy Paper, USA.
- International Energy Agency, (2015), *International Energy Agency Statistics*, 04/12/2017, <https://www.iea.org/statistics/>
- IMF, (2017), *Roads Less Travelled: Growth in Emerging Market and Developing Economies in a Complicated External Environment*, International

- Monetary Fund, World Economic Outlook: Gaining Momentum?, USA, pp. 65-120.
- IMF, (2017), Arab Republic of Egypt, IMF Country Report No 17, USA.
 - IMF, (2017), World Economic Outlook Databases, 27/11/2017, <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>
 - Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., (2017), *Energy Security and Regional Cooperation in the Eastern Mediterranean Rim*, Conference Report, Malta, Regional Program Political Dialogue South Mediterranean.
 - MENA OECD INVESTMENT PROGRAMME, (2014), *Recent FDI Trends in the MENA Region*, Working Paper, Egypt, OECD.
 - Pascual, C. (2015), *The New Geopolitics of Energy*, Columbia SIPA Policy Paper, USA, Columbia University.
 - Roukanas, S.A και Diamantis, G.V. (2012), BRICs in the global economy under the prism of economic nationalism of IPE, *International Journal of Economic Sciences and Applied Research* 7 (1), pp. 51-67.
 - Roukanas, S.A. (2015), Russia's Resource Curse: Internal and External Political and Economic Impacts, Sophia Kalantzakos and Nikolaos E. Farantouris, *Energy and Environmental Transformations in a Globalizing World*, Greece, Nomiki Bibliothiki, p. 48-65.
 - Roukanas, S.A (2017), *The Political Economy of Greece and Turkey as Eastern Mediterranean Countries*, εισήγηση στο New York University στο Workshop με τίτλο: Southeastern Europe and the Eastern Mediterranean, 15 Φεβρουαρίου 2017, Νέα Υόρκη, Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.
 - Santander (2017), Santander Trade Portal, 28/11/2017, <https://en.portal.santandertrade.com/>
 - Sartori, N., Colantoni, L. και Paceviciute, I. (2016), *Energy Resources and Regional Cooperation in the East Mediterranean*, Istituto Affari Internazionali Working Paper, Italy.
 - Schmid, D. (2013), *Towards an Energy Revolution in the Eastern Mediterranean: Any Positive Effect for the EU?*, The German Marshall Fund Policy Paper, Romania.
 - Schmitter, P. (2005), Ernst B. Haas and the Legacy of Neo-functionalism, *Journal of European Public Policy*, Volume 12, Issue 2.
 - Sitaras, V. (2017), *The "essence" of oil and gas export decisions: Political or economic considerations prevail? - The relation between energy and politics revisited*, Energy and Environmental Policy Laboratory Working Paper, Greece, University of Piraeus.
 - Tagliapietra, S. (2013), *Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Political Risks*, Milan, Fondazione Eni Enrico Mattei.
 - Tekin, A. και Williams, P.A (2011), *Geo-Politics of the Euro-Asia Energy Nexus - The European Union, Russia and Turkey*, UK, Palgrave Macmillan.

- Tziampiris, A. (2015), *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*, Springer.
- Tsafos, N. (2016), *Israeli Gas: Too Soon to Declare Victory*, The German Marshall Fund Policy Brief, USA.
- UNCTAD, (2017), *World Investment Report 2017*, Annual Report, Geneva, United Nations Publication.
- UN Comtrade Database, (2016), DIT/BEIS International Trade in Goods and Services Visualisation, 30/11/2017, <https://comtrade.un.org/labs/dit-trade-vis/?reporter=826&type=C&year=2016&flow=2&commodity>
- UN Comtrade Database, (2016), UN Comtrade Analytics, 30/11/2017, <https://comtrade.un.org/labs/data-explorer/>
- UN Comtrade Database, (2016), The Observatory of Economic Complexity, 30/11/2017, <https://atlas.media.mit.edu/el/>
- US Energy Information Administration,(2013), Eastern Mediterranean Region, 17/12/2017, <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?RegionTopicID=EM>
- World Bank, (2017), World Bank Open Data, 15/11/2017, <https://data.worldbank.org/>
- Zemach,S. (2016), *Toward an Eastern Mediterranean Integrated Gas Infrastructure?*, Foreign and Security Policy Paper No.20, The German Marshall Fund of the United States, USA.